

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Işık Hep Oradaydı

Nancy Kricorian

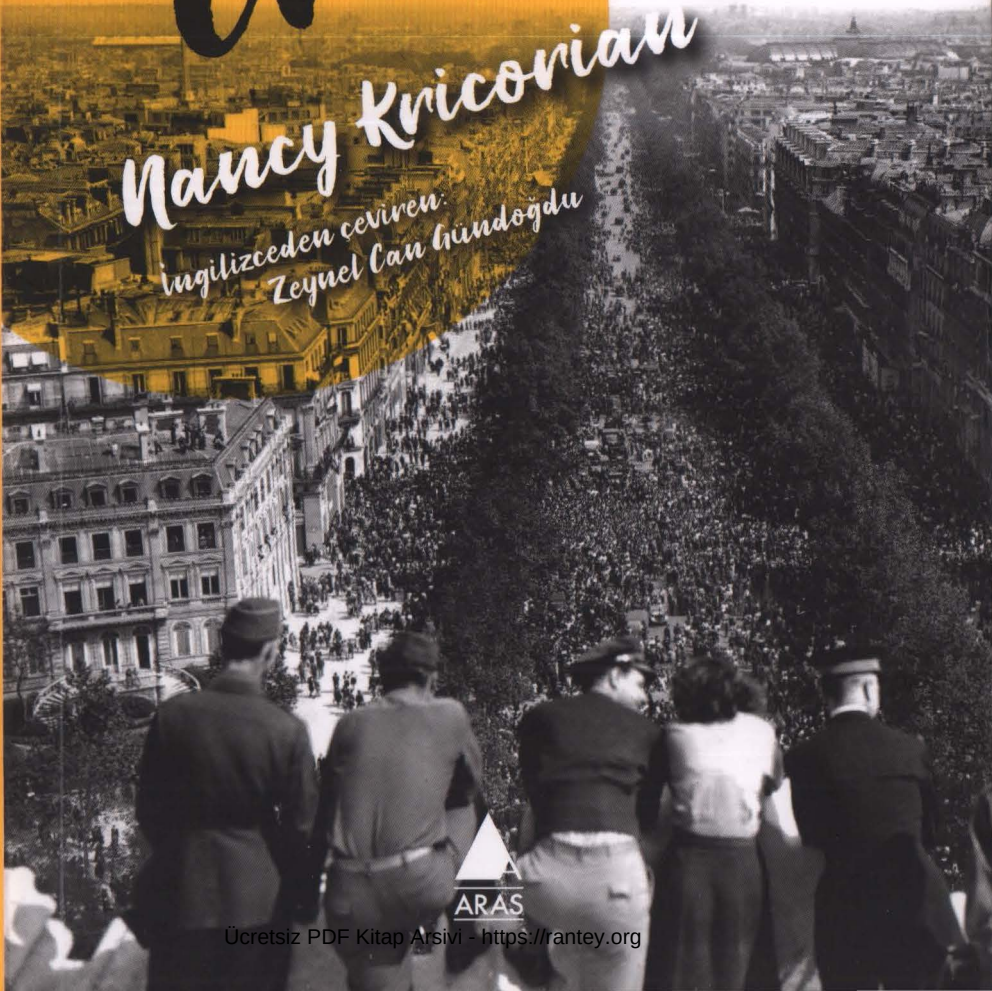
ROMAN

Işık Hep Oradaydı

Nancy Kricorian

İngilizceden çeviren:
Zeynel Can Gündoğdu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

NANCY KRICORIAN

New York'ta yaşayan yazar ve aktivist. Massachusetts eyaletinin Watertown kentinde, Ermeni toplumunun içinde büyüdü. Ailesi 1915'ten önce Adana ve Mersin'de yaşıyordu. İlk romanı *Zabelle* 1998'de basıldı. İkinci romanı *Dreams of Bread and Fire*, 2017 yılında *Ekmek ve Ateş Düşleri* adıyla Aras tarafından yayımlandı (çev. Yeşim Burul).

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Nancy Kricorian'ın ABD'de yayımlanan
All The Light There Was adlı eserinin çevirisidir
(Houghton Mifflin Harcourt, 2013).

Metinde, özgün metinde yer alan Türkçe kelimeler ve
Türkçe olmayan terim ve ifadeler *italik* verildi.

Kitabın sonundaki Sözlük'te, Türkçe olmayan terim ve
ifadelerin karşılıkları bulunuyor.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu*
(Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın
Türkçe Sorunları Kılavuzu'ndan (Metis Yay.)
yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

IŞIK HEP ORADAYDI

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 44967

ARAS - UÇU 244

Işık Hep Oradaydı
Nancy Kricorian
All The Light There Was

Çeviri
Zeynel Can Gündoğdu

Yayıma Hazırlayan
Lora Sarı

Kapak Tasarımı
Beste Miray Doğan

Kapak Fotoğrafı
Amerikan Ordusu personeli Zafer Takı'nın üzerinde,
savaşın bitimini kutlayan kalabalığı izliyor, 8 Mayıs 1945

© Nancy Kricorian, 2013
Hakları Anatolia'te Ajans aracılığıyla
Lippincott Massie McQuilkin'den alınmıştır.
© Aras Yayıncılık, 2019

ISBN 9786052100530

Baskı ve Cilt
Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

IŞIK HEP ORADAYDI

NANCY KRICORIAN

**İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN
ZEYNEL CAN GÜNDOĞDU**

Nona ve Djuna'ya

Ağabeyimle beraber Donabedyan'ın bakkalına vardığımızda, annem dükkânın bulgur çuvalları, soğan fileleri, litrelik zeytinyağı tenekeleri ve kırmızı sicimle bağlanmış kese kâğıdından bir sürü paketle yüklü tahta el arabasını sahiplenmiş, vitrinin önündeki kaldırımında bizi bekliyordu.

Satılan malları yardımcısıyla birlikte yazar kasaya işlemekle meşgul Baron Donabedyan vitrin camının ardından bize el salladı. Mahalledeki ev hanımlarının yarısı, bakkalın raflarını boşaltmaya girişmişti.

“Misak,” dedi annem, “Kız kardeşinle birlikte bu el arabasını eve götürün. Benim daha yapacak çok işim var. Maral, sen de ağabeyine yardım et, birlikte yukarı çıkarın şunları.”

Ağabeyim, “Ne ki bunlar?” diye sordu.

“Yiyecek,” diye yanıtladı annem.

“Hmm,” dedi ağabeyim, “Restoran mı açıyoruz?”

“Ukalalık etme.” Annem en dipteki çuvallara şöyle bir asıldı, yüklerin el arabasına güvenli bir şekilde yerleştiğinden emin oldu.

“Hangi parayla aldın bunları?” diye sordum. Omuz silkti. “Bisküvi kutusundaki parayla.” Ağabeyimle birbirimize baktık.

Hatırlayabildiğim kadarıyla, her haftanın sonunda annem küçük mutfağımızdaki basamaklı tabureye çıkar, büfenin en üst rafındaki kızıl ve altın rengi bisküvi kutusuna bozukluklar ve küçük kâğıt paralar koyardı. Yelek dikip parça başı para kazanan annem, kıymetli, pedallı Singer'in yerine bir elektrikli dikiş makinesi alabilmek için para

biriktiriyordu. Çeşitli elektrikli modellerin sıralandığı bir gazete ilanını saklıyordu; birinin gösterişli bir mermer tabanı vardı, bir başkası zarif bir dikiş masasının üzerindeydi, ama annemin asıl gönlünden geçen deri kaplı bir taşıma çantasının içinde gelen ve ahşap üzerine yerleştirilmiş sade, siyah olanıydı. Makinenin gövdesine iliştirilmiş küçük elektrikli lambada gözü kalmıştı.

Annem “Her şeyi yukarıya çıkardıktan sonra el arabasını derhal Donabedyan’a getireceksin Misak. Maral, sen de baharatları kavanozlara koy, şekeri de en üst rafa. Kalanları da Şake teyzenle birlikte bulduğunuz yere yerleştirin,” dedi heyecanla.

Bizim savaşımız böyle başladı işte: Ne yaklaşmakta olan bir istilayı duyuran gazete manşetleriyle ne de tepemizden geçen savaş uçaklarının gürültüsüyle. Bizim savaşımız, öğleden sonra annemin, bu yeni savaş ne getirirse getirsin ailesinin yiyecek bir şeyleri olsun diye bakkaldan stok yapmasıyla başladı.

Paris’i birer ikişer terk eden insanların kaçıışı bir sele dönüştüğünde babam, o zamanlar halen ücra bir köy olan ve şehrin doğusunda bulunan Belleville’deki dairemizde kalmamız gerektiğine karar verdi. Paris’teki okullar kapatılmıştı ve yetkililerin emriyle çocuklar otobüslerle şehrin dışına, güvenli yerlere götürülüyordu. Birçok dükkân kapanmıştı ve esnaf, mallarını arabalarına yükleyerek çevre yolunun çıkışlarına akın etmişti. Oysa babam taşrada, nereye gideceğimizi bilmeden, oradan oraya sürükleneceğimize, başımızın üstünde bir çatı varken olduğumuz yerde kalmamızın daha güvenli olduğuna karar vermişti. Böylece babamın ayakkabıcı dükkânına da göz kulak olabilecektik.

“Hiçbir yere gitmiyoruz. Son göç bize cehennemi gösterdi zaten,” demişti babam.

O öğleden sonra Misak’la birlikte arabayı ite ite, komşularımızın evlerinin önünden geçen yokuşlu kaldırım çıktık. Komşularımız arasında, Auvergne ve başka kırsal bölgelerden gelen Fransızların yanı sıra, vaat ettiği özgürlükler nedeniyle Fransa’ya akın etmiş ve Belleville’in fabrikalarında, ayakkabı atölyelerinde ve dikimevlerinde iş arayan Ermeniler, Yunanlar ve Doğu Avrupa Yahudileri vardı. Evlerine dönen insanların sokakta seyyar satıcılardan alışveriş ederken konuştukları yarım düzine dilin arasından geçerek yol aldık. Savaş giderek yaklaşırken Belleville sakinlerinin çoğu şehirden kaçan kalabalıklara katılmamayı tercih etmişti.

Ağabeyimle birlikte beşinci kattaki dairemize birçok kez in çık yaparak erzakları Şake teyzemin ayakları dibine yığdık. Teyzem ellerini ovuşturarak evin giriş holünde bekliyordu. Misak el arabasını geri götürmeye gittiğinde ben annemin söylediği gibi şekeri en üst rafa koymak için tezgâha tırmandım. Sonra teyzemle, girişteki holde duran bulgur çuvallarını ikimizin paylaştığı odaya taşıdık. Epey gayret ederek çuvalların ikisini benim yatağımın, ikisini de onunkinin altına soktuk.

Teyzem yüzündeki teri bir mendille sil di. “Burada epey bir bulgur var.”

“Sofrada görmekten usandırarak kadar çok hem de.”

“Böyle konuşma Maral. Her bir lokma için şükredeceğiz.” Teyzemin sesi alışılmadık bir biçimde sertti.

Misak, yukarı taşıdığı son paketlerin ağırlığıyla soluk soluğa kalmış bir halde içeri girdi. Onun hemen peşinden de annemle babam.

“Şimdi biraz daha rahatladın mı?” diye sordu babam anneme.

Annem başıyla onayladı. “Biraz daha pirinç buldum. Makine iğneleri, dikiş iğneleri ve üç düzine ip makarası da aldım. Unuttuğum birkaç şey vardır ama kesin.”

“Hayvanlar?” dedi ağabeyim.

“Ne hayvanları?” diye sordu annem.

“Hani her türden bir dişi bir erkek alınıyordu ya,” diye cevap verdi Misak.

Annem bir el hareketiyle Misak’ı başından savdı. “Seninle iki ay sonra görüşürüz Bay Çok Bilmiş.”

O gece, genelde orta kısmı çökük olan şiltem yatağımın altındaki sert kütleye değiyordu. Beni biraz olsun kocaman bir kayanın üzerinde yattığım hissinden kurtaracak yeni bir pozisyon bulmak için bir o yana bir yana dönüp durdum. Karanlıkta bir ceset kadar uğursuz görünen bulgur çuvallarının derdine düşüp gece birkaç kez uyandım. Sabaha doğru bir ara, mutfaktaki ocağın üstünde unutulmuş bir tencerenin başında beklediğim bir rüya gördüm. Ocakta fokurdayan domatesli kuzu eti yahnisinin giderek kabarışını ve korktuğum gibi tencereden taşıp kızgın bir lav gibi mutfak zeminine yayılışını seyrediyordum rüyada.

On gün sonra Misak’la birlikte, Kaçaryanların iki blok ötemizdeki bir apartmanın üçüncü katında bulunan dairenin kapalı panjurları arasından Belleville Caddesi boyunca ilerlemeye başlayan Almanları izliyorduk. Misak, onun en yakın arkadaşı Zaven, Zaven’in ağabeyi Barkev ve ben, tek bir pencerenin ardına doluştuk; Bay ve Bayan Kaçaryan, aralarına aldıkları on yaşındaki Virginie ile beraber diğer pencerede idi.

İlk tank tepeyi aştığında hepimiz soluksuz onları izliyorduk. Tankların ardından zırhlı askeri kamyonlar, onların ardından da siyah üniformaları ve postallarıyla, ritmik bir şekilde arnavutkaldırımlarını döven uzun boylu Alman askerler geldi. Zaven daha iyi görebilmek için pencereye yaslanınca omzu benimkine değdi. Ona daha önce hiç bu kadar yakın olmamıştım. Gözümün ucuyla ona baktım o kadar yakındı ki alnındaki ter damlalarını bile görebiliyordum. Hiç kıpırdamadan öylece durdum, aramızdaki teması uzatmaya ve yaptığım şeyi fark edip etmediğini anlamaya çalışıyordum. Ağabeyi Barkev'in bana dikkatle baktığını fark ettiğimde utandım. Panjur aralıklarından askerlerin geçişini seyretmeye döndüm hızlıca.

Virginie bir anda "Ne kadar da yakışıklılar!" diye çığlık attı.

Çocuklarına o güne kadar elini dahi kaldırmayan Bay Kaçaryan hiç düşünmeden yapıştırdı tokadı. "Yakışıklı mı? Onlar Azrail."

O akşam sofrada annem, "Kendinizden başka kimseyi düşünmüyorsunuz. Ortalıkta olmadığınızı fark edince ne hale düşeceğimiz hiç aklınıza gelmedi mi?" dedi.

Ağabeyim, "Sadece iki blok öteye, Kaçaryanlara gitmiştik," dedi.

"Sadece iki blok öyle mi? Böyle bir zamanda iki adım öteye gitsen bile başına ne belalar gelir," dedi annem. "Yüzünde iki tüy bitti diye adam oldun zannediyorsun biliyorum ama hatırlatayım, daha on altı yaşındasın ve kız kardeşin senden de küçük."

Ağabeyim gözlerini devirdi.

"Ee, her şey bitti mi?" diye sordu Şake teyzem.

“Bir kurşun bile sıkılmadı,” diye cevap verdi babam. “Paris’in dört bir yanı açık. Dükkândan Almanları görmedim ama postallarını duydum. Asla unutulmayacak bir ses.”

O postalların sesi zihnimde aylarca ve sonra yıllarca yankılandı. Hatta kimi zaman hâlâ yankılanır. Bu, savaş yıllarında nasıl yaşadığımızın ve kocamı nasıl bulduğumun hikâyesidir.

Güz gelip de okula döndüğümüzde bütün sınıflarda Mareşal Pétain'in portresi asılıydı. Mareşal bir savaş kahramanı olarak lanse ediliyordu belki ama üniformasının omuzlarından yükselen ve ucunu Alman kukla ustalarının tuttuğu ipleri sezebiliyordunuz. Koridorlarda ve sınıflarda yeni bir huzursuzluk dalgası yayılıyordu. Ama gözlerinden keder okunan öğretmenlerimiz olağandışı bir durum yokmuş gibi davranmaya çabalıyorlardı. Biz kızlar için okul hayatı kısa süre sonra normal seyrine döndü.

Kasım başlarında ağabeyim, bizim dairenin merdiven sahanlığında durduğumuzda elime bir kâğıt parçası tutuşturdu. Kâğıtta "Bochelar 11 Kasım'ı anmayacak. Sabah 6'da Arc de Triomphe'da buluşalım," yazıyordu.

"Gidiyor musun?" diye sordum.

"Zaven de geliyor," diye fısıldadı.

"O zaman Jacqueline ve ben de geliyoruz," diye karşılık verdim fısıldayarak. "Kimseye söylemeyeceksin, değil mi?"

"Delirdin mi sen? Sen de tek kelime dahi etme."

Kâğıdı okul çantamdaki bir defterin arasına koydum.

"Annene her şeyi anlatmayı ne kadar sevdiğini biliyorum," diye ekledi kısık sesle, "Ama artık altı yaşında değilsin."

Merdivenlerden babamın ağır ayak sesleri gelmeye başlayınca ağabeyim hemen dairenin kapısını açtı.

Fransızcadan Ermeniceye geçerek "Biz geldik," diye seslendi.

Çantalarımızı bıraktık, paltolarımızı kapıdaki tahta askılara astık ve ayakkabılarımızı çıkarıp terliklerimizi giydik.

Annem üzerinde mutfak önlüğü, elinde de üzerini havluya örttüğü bir tencereyle yanımızdan geçti. “Babanız da şimdi gelir.”

Tam o sırada eve giren babam, “Hadi masaya. Tek başıma koca bir kuzu çevirmeyi bile götürebilirim,” dedi.

Misak da, “Ben bir kuzu, üstüne bir domuz, üstüne bir dana yer, hatta arkasından da bir litre süt içerim,” dedi.

“Azniv, bu çocuğun karnı doymuyor galiba,” dedi babam.

“Kimsenin doymuyor. Şu karşıdaki Yahudilerin bebeği ne kadar zayıf biliyor musun?” Teyzem bebeğin ne kadar zayıf olduğunu göstermek için serçe parmağını kaldırdı.

Yemek odası, oturma odası ve çalışma odası olarak kullandığımız, aynı zamanda Misak’ın yatak odası da olan sıkıştıkış salonda akşam yemeğine oturduk. Yemeklerden sonra, daha az yer kaplasın diye katladığımız ahşap masanın etrafında üç sandalyeyle iki tabure diziliydi. Pürüzlü döşemeyi bir zamanlar şarap rengine olan şark işi halı örtüyordu. Sokağa bakan iki pencereyi ise ağır güneşlikler örtüyordu.

Annem tabaklara yemek koydu. “Evde sadece bulgur, bir litre yağ ve baharatlar kaldı. Sağ olsunlar, Nazaryanların verdiği soğanlar var bir de...”

Artık akşam yemeklerinde sadece yiyeceklerden konuşuluyordu: yiyecek bulmanın ne kadar zor olduğundan, dükkânlardaki uzun kuyruklardan, genellikle boş duran raflardan ve daha fazlasını bulmak ve farklı şeyler yemek için yapılan planlardan. Misak sapanıyla Buttes Chaumont’da birkaç ördek avlamış, ama soğuk havaların gelişiyiyle bu av kuşları ortadan kaybolmuşlardı. Babam bazen yaptığı işlere karşılık yiyecek alıyordu ama günlük erzakımız bunlarla bile pek artmıyordu. Mevsim dönerken, bir-

kaç kez bisikletle Alfortville'e, annemin arka bahçelerinde sebze yetiştiren kuzenleri Nazaryanlara gitmiştim. Eve dönmeden önce bisikletin sepetini tamir edilecek ayakbılarla doldurmuş, bisikletin arkasına da domates, biber, soğan ve taze naneyle dolu bir kutu yerleştirmiştim. Ne var ki yiyecek karnelerimizle alabileceğimiz her şeyi tüketmiştik: eskiden çiftlik hayvanlarına yedirdiğimiz sarı şalgam, hindibadan yapılma yapay kahve, iyimser bir şekilde reçel olarak adlandırdığımız, şarap artığı üzümlerden uydurma bir bulamaç ve bu gibi tatsız şeyler.

Akşam yemekleri, yiyecekler veya olmayan yiyeceklerle dair uzun sohbetlere ek olarak babamın "yalancı keçi" diye andığı *Maréchale* yönelik sert eleştirilerini de içeriyordu.

"Almanların şarabımızı ve çikolatamızı çaldığı yetmiyormuş gibi, gerçi insanlar şarap ve çikolata olmadan da yaşarlar ya, ama şimdi şu yalancı keçi" bu noktada yumruğunu masaya vurdu, "bunların buğdayımızı ve patatesimizi de çalıp kaçmasına göz yumuyor."

Annem araya girdi, "Dikkat et, bardakları devireceksin. Ayrıca biraz sessiz ol."

"Ne yani, sence Lipskiler de benim gibi düşünmüyor mu?" diye bağırdı babam.

Bulaşıklar yıkandıktan sonra bir yığın kitapla masaya geçtim. Misak da karşımda oturmuş defterine bir şeyler karalıyordu. Odanın diğer köşesinde annem dikiş makinesinin pedalına asılmış, bir aşağı bir yukarı inip çıkan makinanin kolu iğneyi kumaşa batırıp çıkarıyordu. Şake teyzemin elindeki metal örgü şişleri birbirine vurup tıkırdarken kocaman yuvarlak bir yün topu yavaş yavaş bir süvetere dönüşüyordu. Babamsa, birkaç metre öteden anlaşılmayan bir mırıltı haline dönüşecek kadar kısıtıldığı radyosundan

çıkan kelimeleri duyabilmek için koltuğunda öne doğru eğilmiş oturuyordu.

Misak'ın bana verdiği kâğıt parçasını çıkardım.

Masanın diğer ucundan bir başka kâğıt parçası uzattı. *At o kâğıdı. Pazartesi günü bir sıkıntı çıkarsa katedrale git.*

O gece uyku zamanı geldiğinde Şake teyzemle paylaştığımız odada annem ve teyzemle birlikteydik. Üçümüzün üzerinde de annemin diktiği beyaz pazen geceliklerden vardı. Annem topuzunu açmış, uzun saçlarının beyaz geceliğinin üstünden bir şelale gibi dökülmesine izin vermişti. Annemi geceleri açtığı saçlarıyla kaç kez görürsem göreyim bunda hep sarsıcı bir yan vardı; sanki ciddi ve kuralcı annem bir başka kadına dönüşmüş gibi. Oysa yuvarlak yüzü evcimen ve tanıdık halinden bir şey kaybetmiyordu.

Annem yatağa, hemen arkama oturdu, uzun, gür saçlarını taramaya başladı.

“Öğretmen matematik yazılısının sonuçlarını açıkladımı?” diye sordu.

“Evet.”

“Birinci oldun mu?”

“Denise Rozenbaum en yüksek notu aldı.”

“Artık bir dahaki sefere.”

“Bu sene onu hiç geçemedim. Daha çok çalışmalıyım.”

Tarak durdu. “Yeterince çok çalışıyorsun zaten. Akıllı kızım benim.”

Diğer yatakta oturan Şake teyzem ekledi, “Hem akıllı hem de güzel.”

Suçluluk duygusu sinsî bir yılan gibi göğsümde dolaştı. İkisi de beni iyi, akıllı, güzel, cici bir Ermeni kızı olarak biliyorlardı. Oysa ben okuldaki en yakın arkadaşım Denise Rozenbaum'u kıskanmakla kalmıyor, bir de öğrenci

buluşmasına katılma planlarımı onlardan saklıyordum. Çar ağçığ'e dönüşüyordum; annemin beni hep hakkında uyardığı o kötü kıza.

Pazartesi günü kahvaltı masasında babam, "Öğleden sonra ikinizin de dükkâna gelmesini istiyorum ki ayaklarınızın ölçüsünü alabileyim. Vahan Kaçaryan atölyesinden bir parça deri verdi. İkinize birer bot çıkar, yani çıksa gerek, ama ayaklarınız iki kat büyümüşse başka," dedi.

"Ya, *Babig* bugün uygun değil ki," dedi Misak. "Yarın olur ama. Ya da perşembe her türlü dükkânda olacağım zaten."

"Ya sen?" diye sordu babam bana dönüp.

"Ben mi?" diyebildim.

"Evet, sen. Okuldan sonra dükkâna uğrayabilir misin?"

"*Babig*, o da benimle kütüphaneye gelecek," diye ustaca kıvırdı ağabeyim, "Dükkâna yarın beraber uğrarız."

Annem fincanıma nane çayı doldururken sanki fark etmiş gibi, "Bu sabah pek bir sessizsin, *anuşig*. Bir şeyin yok ya?" diye sordu.

Misak uyaran gözlerle bana baktı.

"İyiyim," dedim.

"Hastalanmış olmayasın?" Annem elini alnıma götürdü ve gözlerimin içine baktı.

Bakışlarından kaçarak fincanıma uzandım. "İyiyim. Sadece biraz yorgunum." Annemin bana inandığını görünce hem rahatladım hem de üzüldüm.

O gün öğleden sonra okulun ahşap giriş kapısından çıktığımda Jacqueline sokağın karşısında bekliyordu. Bir önceki kış giydiği paltonun kollarının bileklerini açıkta bıraktığını fark ettim. Jacqueline Sahadyan beş kardeşin en

büyüğüydü. Babaları ağır işlerde çalışan bir işçiydi, anneleri de kendi evlerinde başkalarının çamaşırlarını yıkardı ve bir frank olsun artırdıkları pek nadirdi, savaştan önce dahi. Üzerine çok küçük gelen paltosuna rağmen, Jacqueline modaya uygun şekilde çene hizasında kestirdiği koyu dalgalı saçlarının üzerine yamuk bir şekilde koyduğu kraliyet mavisi İskoç beresiyle şıktı.

“Güzel şapka.” İkimiz de metroya doğru yürürken ona yetişmiştim.

“Daktilo sınıfındaki bir kızdan ödünç aldım.”

“Şapkamın rengi uygun değildi, ben de bunu getirdim.” Omuz çantamdan uzun, genişçe bir kırmızı kurdele çıkardım. Kaldırımda durup şapkamı çıkardım ve kurdeleyi kalın, siyah saç örgümün altından geçirerek başımın üstünde bağladım.

“Dur, düzelteyim.” Jacqueline kurdeleyi ilmek sol kulağımın hemen üstüne gelecek şekilde ayarladı. “Böyle daha iyi oldu. Ama hakikaten şu saçlarını kestirmen lazım.”

“Denise saçını geçen hafta kesti. Sınıfta tek uzun saçlı ben kaldım. Annem bir kadının tacı onun parıldayan saçlarıdır diyor. Böyle ıvır zıvır laflar işte.”

“Denise de geliyor mu?”

“Çağırmadım. O, bu tarz şeyler için fazla korkak.”

“Sen korkuyor musun?” diye sordu Jacqueline.

“Ağabeyim ve Zaven oradayken...”

“Sol ve sağ ayakkabının yapabildiğini sağ ve sol eldiven de yapabilir,” diye karşılık verdi Jacqueline.

Bunlar babamın dördümüz için taktığı lakaplardı. En yakın arkadaşım olan Jacqueline, annesi sokağın karşısına geçmesine izin verdiği günden bu yana bizim eve girip çıkardı. Ayrılmaz ikili Misak ve Zaven ise ayakkabılarını

bağlayabilecek yaşa geldiklerinden beri semtin diğer çocuklarıyla birlikte bir çete halinde mahallede sürterdi.

Metronun merdivenlerinden gri-yeşil üniformalı adamlarla dolu perona indik. Trenin kapıları açılınca insanlar hızla içeri doluştu. Jacqueline'le iki Alman askerinin arasına oturmak durumunda kaldık. Güzelce parlatılmış postallardan uzaklaştırdım ayaklarımı. Tren bir istasyondan diğerine ilerlerken önümüze bakarak sessizce oturduk. Ama iki yanımızdaki askerlerin bizi süzüp birbirlerine kaş göz ettiklerini fark edebiliyordum.

Jacqueline'in yanındaki asker birden ona doğru eğilerek ağır bir Alman aksanıyla "*S'il vous plaît, mademoiselle*" dedi.

Jacqueline benden yana dönerek yüzünü buruşturdu.

Ermenice, "Anlamıyormuşsun gibi yap," dedim.

"*S'il vous plaît, mademoiselle,*" diye tekrarladı asker. Kısa bir süre bekledikten sonra yine söyledi. "*S'il vous plaît, mademoiselle.*"

Jacqueline kafasını salladı ve Ermenice "Anlamıyorum," dedi.

Adam bir kez daha şansını denedi. "*S'il vous plaît, mademoiselle.*"

Jacqueline bana dönerek Ermenice mırıldandı, "Aynı papağana benziyor."

"Muhtemelen bildiği tek Fransızca cümle bu. Gördüğü bütün Fransız kızlarda aynı şeyi deniyor. Hadi inelim."

Durağımız gelip kapılar açılınca Jacqueline'le perona doğru fırladık. Merdivenleri koşar adım çıktık, caddeye ulaşana kadar bir saniye durmadık.

Kafamı kaldırıp Donanma Bakanlığı binasını ve Hôtel de Crillion'u görünce başımdan aşağı kaynar sular dökül-

dü. Binaların yüksek sütunlu ön cepheleri, üzerlerinde siyah gamalı haçlar bulunan kırmızı bayraklarla donatılmıştı. Almanlar bizim mahalleye girmeye nadiren cüret ederdi ve savaşın ilk aylarında, propaganda afişlerini ve açlığı görmezden gelirsensiz, bazen birkaç saatliğine şehrin işgal altında olduğunu unutabilirdiniz.

Kargaşa çıkacağını tahmin eden dükkân sahiplerinin kepenklerini indirmekte olduğu Champs-Élysées boyunca yürüdük. İkili üçlü gruplar halinde kol kola yürüyen onlarca genç kız gördük; çoğunun kıyafeti üç renkli bayrağın renklerinden biriydi. Fransız polisi bulvar boyunca devriye geziyor, genç erkeklerden oluşan grupları dağılıp evlerine gitmeleri konusunda uyarıyordu. Ayrıca yeşile çalan gri üniformalar kümeler halinde kafelerde oturuyor, bulvarda geziniyorlardı, sanırdınız ki tatildeydiler.

Jacqueline'le Étoile'a yaklaşıncı Zafer Takı'na doğru akan –binlerce lise ve üniversite öğrencisinin oluşturduğu– insan seline karıştık. Kalabalığın arasında kucağında çiçeklerle ilerlemekte olan bir çocuk tek kelime etmeden Jacqueline'le bana birer kırmızı karanfil uzattı. İlerimizde Meçhul Asker Anıtı'nın ayakucuna çiçekler bırakmak için duraklayan insanlar, devasa anıtın yanında birer karınca gibi görünüyorlardı.

Étoile'ın uzak köşesinde hizaya girmiş Alman askerlerine göz ucuyla bakarak Jacqueline'e "Kenarda kalıp, diğer tarafa geçelim," dedim.

Şehrin işgalinden bu yana ilk kez böyle bir kalabalık toplanıyordu, kamuya açık alanlarda her türden miting yasaklanmıştı. Öğrenciler Étoile'ı akın akın doldurmaya devam ederken Jacqueline'le kalabalığın arasından ilerledik. Bizim bulunduğumuz tarafta erkeklerin kızlardan en

az on kat fazla olduğunu fark ettim. Jacqueline’le ben de oradaki en küçük öğrencilerdendik. Ağabeyimle Zaven’i görme umuduyla yanıımızdan geçip giden yüzleri taradım ama tanıdık kimse yoktu. Meydana kavuşan geniş bulvarların kavşak noktalarına giderek daha fazla Alman askeri düzenli sıralar halinde yerleşti. Askerleri dikkatlice gözleyince harekete geçmek için pozisyon aldıklarını, her şeyin gelecek bir emre bağlı olduğunu sezdim. Saflar arası yükselen tansiyon bir uyarı gibi geldi bana, fırtına öncesi havayı dolduran o ozon kokusu gibi.

“Jacqueline,” dedim, “Katedrale gitmeliyiz.”

Alaycı gözlerle baktı bana. “Şimdi mi?”

Tam o anda askeri araçlar gürleyerek kavşağa girdi. Bazıları kaldırımlara doğru ilerliyor, insanları dağılmaya zorluyordu. Kamyonetlerden fırlayan askerler uygun adım koşarak kalabalığı yaran askerlere karışıyordu. Her yandan “Bochelar!” sesleri yükseliyordu. Bir anda öğrenciler Almanlardan kaçmaya, panik içerisinde birbirini itip kakmaya başladı. Jacqueline’le ben, sanki görünmez bir el tarafından sıkıştırılan bir grubun içerisindeydik. Ancak yanlış yöne, Ermeni katedraline değil de katedralden öteye doğru savruluyorduk. Birileri “*Vive la France!*” diye bağırdı ve kısa sürede bu haykırış geniş meydan boyunca yankılanmaya başladı. Sonra silah seslerini duydum.

Jacqueline’i kaybetmek istemiyordum, bu yüzden elinden tuttum ve çevremizi saran kalabalığa karşı bütün gücümle mücadele ettim. Bir yan sokağa geçmenin yolunu bulana kadar yüklendim, sonra yönümü tayin etmek için durakladım.

“Şu taraftan,” diyerek Vernet Sokağı’nı işaret ettim. Koşmaya başladığımızda yanıımızdan hızla geçen bir çocu-

ğün elindeki iki uzun oltadan biri benim kafama çarptı. Çocuk özür dilemek için dönünce bu kez kendisi Jacqueline'e çarpıp onu yere devirdi. Ben de bacaklarına takıldım. Jacqueline'in yanına, bileğimi de burkarak yığıldım. Arkasına bakarak "Çok üzgünüm!" diye seslenen çocuk koşarak uzaklaştı.

Jacqueline dizlerine bakmak için öne doğru eğildi. "Bu çorapları alabilmek için ne kadar uzun süre para biriktirdim biliyor musun? Mahvoldular."

"Ah Jacqueline, şu anda buna ayıracak zaman yok." Ayağa kalktım, Jacqueline'e de kalkması için el uzattım.

İlk adımında bileğimin azıcık burkulduğunu fark ettim ama hissettiğim acıya rağmen koştum. Jean-Goujon'daki Ermeni kilisesinin avlusuna girince nefes nefese iki büküm kaldık.

Jacqueline, "Dizlerimin derisi soyulmuş ve sahip olduğum tek çift çorap da yırtıldı. Nerede şu aptal çocuklar?" dedi.

Taş sıraya kendimi attım, ayaklarımı uzatıp dinlenmeye çalışırken acıyla yüzümü buruşturuyordum. Kalbim göğsümde deli gibi çarpıyordu. "Eminim birazdan burada olurlar."

"Ya gelmezlerse?" Jacqueline taş sıraya, yanıma oturdu.

"Gelecekler." Titreyen ellerimle başımdaki kurdeleyi çözdüm.

"O çocuk elindeki o oltalarla ne halt ediyordu öyle?"

Sonrasında, bunun Özgür Fransa Hareketi'nin lideri General de Gaulle'e bir gönderme olduğunu öğrenecektim. De Gaulle, Fransızca "iki olta" ifadesinin sesteşiydi.

Avlu karanlık, taş sıra soğuktu ve ayak bileğim zonkluyordu. Saatim yoktu ve muhtemelen yalnızca birkaç dakik

kadır bekliyorduk ama sanki saatlerdir oradaydık. Uzak-
tan gelen sirenlerin feryadını duyabiliyorduk. Kartuma bir
sancı saplandı. Ağabeyim ve Zaven'in başka öğrencilerle
birlikte bir askeri aracın arkasına tıklandığını düşünerek
dudaklarımı ısıırıyordum. O an, on dört yaşımın tüm bil-
geliğiyle ilk kez İşgal'in kendisinin, sıkıntı ve açlıktan çok
daha acı verici olduğunu anladım.

Jacqueline titredi. "Tanrım, donuyorum."

"Ben de." Paltomun yakasını kaldırdım.

Tam o anda çakıl taşlarının hışırtısını işittim, ağabeyim
ve Zaven avluya son sürat girdiler.

Burnundan soluyan Misak hışımla söylenmeye başladı,
"Sizin gelmenize izin vermemeliydim. Adamlar harekete
geçip insanları yakalamaya başladıklarında biz kalabalığın
ortasındaydık. Yakalanmamak için çevrelerinden dolaş-
mak zorunda kaldık."

Zaven, "En az birkaç yüz asker vardı."

"Hay sıçayım..." Misak arkasını dönüp çalılara kustu,
sonra dönüp koluyla ağzını sildi.

Zaven güldü. "Doğru kelime. Gırtlığımıza kadar herif-
lerin bokuna battık."

Jacqueline sertçe "Sana bu kadar komik gelen şey ne
anlayamadım, Zaven Kaçaryan," dedi.

"Hadi gidelim," dedim. Ayağa kalkmaya çalışınca bile-
ğimin acısıyla inledim, olduğum gibi geri yığıldım.

"Neyin var?" diye sordu ağabeyim.

"Ayak bileğim. Takılıp düştüm."

"Ayağa kalkabilir misin?" diye sordu Zaven.

"Sanırım," dedim.

Misak çakıl taşlarına tekme savurup anlaşılmayan ses-
lerle küfretti. Bileğime bakmak için yere eğildi.

Yüzümü buruşturdum. “O kadar da kötü değil.”

“Kırılmamış. Sarmak için bir şeyimiz var mı?” dedi.

“Kurdeleyi ver,” Jacqueline kurdeleyi bir bandaj gibi sıkıca sardı bileğime.

Zaven, “Bir kolunu benim, diğerini de ağabeyinin boyuna dola,” dedi.

Karanlık sokak boyunca yavaş yavaş yürüdük. Zaven’in yanağı benimkine çok yakındı ve kolumu attığım omzundaki kasların hareketini hissedebiliyordum. Ama yürürken ağırlığımı bileğime vermemeye odaklanmalıyım. Her köşe başında, pusuya yatmış Alman askerlerine rastlayacağız diye korkuyordum. Karşı kaldırımdan yankılanan ayak sesleri vardı ama karanlıkta kim olduklarını seçemiyorduk. En sonunda Alma-Marceau’daki metro girişine ulaştık. Tren, parlak gümüş düğmeli gri-yeşil yün üniformaları ve meşin kılıflarda taşıdıkları silahlarıyla bir yığın askerle doluydu. Oturacak boş koltuk yoktu, bu yüzden Jacqueline Bochelardan birine sargılı ayağımı göstererek, “*S’il vous plaît, monsieur,*” dedi.

Bize incelik göstermekten memnun iki asker ayağa fırladı. Bu kibar, saygılı genç adamlar ya da en azından bunlar gibileri daha bir saat önce silahsız öğrencilerden oluşan bir kalabalığa askeri araçlar ve ciplerle dalıp onlara dolu silahlarını doğrultmuşlardı. Misak ve Zaven öfkenin gölgelediği suratlarıyla başımızda kaskatı bir halde dikilirken Jacqueline ve ben oturduk. En sonunda Belleville yolundaki son aktarmayı yaptığımızda artık trende asker yoktu. Bileğim acıyla zonklamaya devam ederken korkum yatışmış, karnıma ağırlar girmez olmuştu.

Jacqueline’i karşı apartmanımızdaki evlerinin kapısında bırakıp, Zaven’le birlikte bizim apartmana doğru ilerle-

dik. Zaven, girişteki merdivenlerin korkuluklarından destek alabildiğini görünce bizimle vedalaştı.

Merdivenlerden çıkarken Misak, “Bizimkilere sakın bir şey anlatma. Ben açıklama yaparım. Eve dönerken kaldırım kenarına takılıp düştün,” dedi fısıldayarak.

“Beni aptal mı sandın?”

“Aptal değilsin ama canını kurtarmak için bile yalan söylemeyi beceremezsin.”

Kolunu tuttum. “Misak...”

“Ne?”

“Zavig’le senin de diğer öğrenciler gibi tutuklanmış olmanızdan korktum. Onlara ne yaparlar?”

“Bizim yapabileceğimiz bir şey yok. Hadi, çık bakalım merdivenleri.” Başıyla devam etmemi işaret etti.

Eve girdiğimizde annemle teyzem masayı kuruyordu.

Havayı koklayan Misak, “Durun tahmin edeyim,” dedi Ermenice. “Şalgam mı?”

Annem zalimce gülümsedi. “Şalgamlı...”

Misak araya girdi. “Şalgamlı bulgur.”

Ağabeyimin hiçbir şey yokmuş gibi yemek muhabbetine girebilmesi beni dehşete düşürdü.

Annemle teyzem topalladığımı fark ettiler ve sonrasında en az bir on beş dakika telaşlı çılgınlıklar ve bileğime uygulanan soğuk ve ıslak havlularla geçti. Misak bileğimin nasıl burkulduğunu anlatınca annemle teyzem Zaven yanımızda olduğuna ve eve kadar bize yardım edebildiğine şükrettiler.

Akşam yemeği için masaya oturduk, ben ayağımı desteklemek için bir tabureye uzatmıştım. Babam işte geçen gününün ayrıntılarından bahsederken ve annem bakkaldaki kuyrukta bir komşusundan duyduğu dedikoduları akta-

rırken tuhaf bir his kapladı içimi. Sanki sesler çok ötede bir yerlerden geliyordu. Askeri araçların kaldırırma dalışı, gençlerin dehşet içinde sağa sola kaçışmaları gözlerimin önünden gitmiyordu. *Gırtlığımızı kadar heriflerin bokuna battık*, demişti Zaven. Bok, yığınla bok.

“Maral, bir soru sordum sana,” dedi annem.

“Ne dedin?”

“Bir şeyin olmadığına emin misin? Birkaç gündür pek kendinde değil gibisin.” Annem elini alnıma koydu.

“İyiyim, *mayrig*, gerçekten. Sadece bileğim işte, bir de bugün okulda gün bitmek bilmedi.” dedim. İkinci yalan ilkinden daha kolaydı.

İşgal'in ilk kışında gelen kar fırtınası aynı zamanda çocukluğumun da son günleri olarak iz bıraktı. Sanırım pazar günüydü çünkü babam evdeydi ya da belki de fırtınadan dolayı dükkânını açmamaya karar vermişti. Salonun perdesini açıp rüzgârda dans eden yumuşak kar tanelerini izledim. Karlı kaldırımların üzerinde beyaz girdaplar dönüyor, sokak boyunca yüksek kar yığınları oluşuyordu. Saatlerdir yağıyordu kar ve pek de duracakmış gibi görünmüyordu. Kalın bir kar tabakası düzensiz kaldırım taşlarını, dolu çöp tenekelerini ve propaganda posterlerini örtüyordu.

Öğle yemeğinden sonra Zaven bize geldi. Benim matematik problemlerine çalıştığım, Misak'ın da eskiz defterine gömüldüğü masaya, yanımıza oturdu. Babam koltuğunda gazete okuyordu ama Zaven'in gelişiyile onunla biraz atışmak için gazetesini kenara koydu.

O günlerde babam ve Zaven faşizm, nazizm, komünizm ve sosyalizm gibi Avrupa kıtasını ıstıraplara boğan siyasi felsefelerden girip birbiriyle kavga eden türlü Ermeni siyasi partilerinden çıktıkları yarı şaka konuşmalar yapmaktan hoşlanırlardı. Hitler'e duydukları nefrette birleşirlerdi ama babam Katil Stalin dediği Sovyet liderinden de bir o kadar iğrenirdi. Zaven'in babasının da dahil olduğu Fransa'daki komünistleri açmaza sürükleyen Stalin ve Hitler arasındaki pakt hakkında Zaven'i sıkıştırmak babamın epey hoşuna giderdi.

Daha önceden birçok kez duyduğum için şakalaşmalarını dinleliyordum ama Zaven'in fiziksel yakınlığı, masanın altında dizlerimizin arasında yalnızca birkaç santimetre olu-

şu matematik problemlerinden daha ilgi çekiciydi. O esna-
da Misak çizimini bitirdi, sayfayı defterden yırtıp gösterdi.

“Var mı isteyen?”

Zaven’le benim resmimdi ve Zaven’in yakışıklılığının
ustaca çizilmiş bir tasviri olduğunu düşünsem de o anda
hemen istemeye utandım.

Kısa bir sessizlikten sonra Zaven, “Annemin hoşuna
gidebilir,” dedi.

“Ben alacağım,” dedim.

Misak resmi yeniden dikkatle inceledi. “Yok. Bunu be-
ğendim. Sanırım kendime saklayacağım.”

Öğleden sonra rüzgâr durdu ama kar yağmaya devam
ediyordu. Misak ve Zaven’le kışlık kıyafetlerimize sarılıp
sarmalandık. Biz dışarıya doğru koştururken annem ar-
kamızdan bağııyordu, “Dikkatli olun, düşüp boynunuzu
kırmayın! Ve karanlık çökmeden dönün.”

Sokağın karşısına Jacqueline’lerin apartmanına gittik.
Gri paltosunun üzerine çiçekli bir mutfak önlüğü giyen
ufak tefek, tıknaz bir kadın olan Bayan Sahadyan dairesi-
nin kapısından dışarı uzanıp, “Anneleriniz böyle bir günde
dışarı çıkmınıza izin mi veriyor?” diye Ermenice seslendi.

“Dışarısı çok güzel teyzeciğim,” diye cevap verdim.
“Lütfen Jacqueline’e burada olduğumuzu söyleyin.”

Bayan Sahadyan, “İçeri geçmek ister misiniz?” diye sor-
du.

“Yok, teşekkürler.” Misak botlarımızı kaplayan çamur-
ları işaret etti.

Bayan Sahadyan cereyan yapmasın diye kapıyı kapattı.

Birkaç dakika sonra Jacqueline iki küçük kardeşiyle be-
lirdi: Kulakları bir şeker kâsesinin kulpları gibi çıkık on
üç yaşındaki Paul ve benim verdiğim yeşil yün bir başlığı

takan on iki yaşındaki Alice. Üç kardeş de okul ayakkabılarını kapladıkları çuval bezini sicimle bağlamıştı.

Kaçaryanlara uğrayıp Barkev ve boyu en kısamızın bile ancak omzuna gelen Virginie'yi aldık. Sonra Mıgırdıçyanlar'ın üç oğlunu, Kostaslar'ın iki kızını ve Denise Rozenbaum'la ağabeyi Henri'yi aldık. Gri gökyüzünün ve lapa lapa yağan karın altında bizim apartmanın yakınındaki ara sokağa gittik. Ben karları büyük bir kartopu haline getiriyordum ve kartopu iyice büyüdükten sonra Jacqueline de bana yardım etmeye başladı. Derken diğer kızlar da bize katıldı ve kısa sürede üç büyük kartopunu üst üste koyarak insan biçimi verdik.

Zaven koşturarak yanımıza gelince heykelimizi bırakıp ona döndüm. Ellerini bir kar yığınınca daldırıp çıkardığı karı kartopuna dönüştürürken gülümsüyordu. Kartopunu ağabeyime fırlatıp "Al bakalım," diye bağırdı ve hedefini göğsünden vurdu.

Misak, "Demek bana saldırırsın ha?" diyerek Zaven'e hemen bir misilleme yaptı ve Zaven Misak'a yüzünü döndüğü an omzundan vuruldu.

Az sonra bütün oğlanlar sokak boyunca birbirini kovalıyor, uçuşan kartopları hedeflerini bulunca pat diye sesler çıkarıyordu.

Henri Rozenbaum Misak'a nişan aldı, "Bu senin için!" Kartopu hedefinden uzağa uçup bir duvarda patladı.

"Sana gözlük lazım, Henri. Bu da Fransa'nın onuru için!" Zaven Henri'ye doğru bir kartopu savurdu.

"Ateş hattından çekil," diye uyardı beni ağabeyim.

Eğilmek için geç kalmıştım. Sert, soğuk bir yumruk gibi indi burnuma kartopu. Yerde ayağımın ucundaki karları boyayan kırmızı damlalar gördüm. Bir anda, buradaki

oğlanların bazılarının savaştan sağ çıkamayacağı içime doğdu. Bir dehşet hissi kapladı içimi sonra, sanki oynadıkları oyun yakında olacakların bir provasıydı.

Henri, "Dur bir bakayım," dedi.

Islak eldivenlerimi yüzümden çektim, dudaklarıma doğru akan kanın tadını aldım.

Henri dikkatlice burnuma dokundu. "Kırılmamış."

Barkev, "Başını geriye doğru yatırmalısın." dedi.

Misak mendilini çıkarıp yüzümü sildi, sonra burnumun köprüsünü eliyle yokladı.

Zaven "Üzgünüm. Sana atmak istememiştim," dedi.

Kanama durunca Barkev bir parça kar alıp uzattı, "Bunu burnuna tut. Biliyorum soğuk ama şişkinliğini alır."

Henri "Böyle çok sevimli olacak," diye yorum yaptı.

Jacqueline oğlanları yararak aralarından geçti. "Yeterince oynamadınız mı?"

Virginie onun arkasından sokuldu. "Bir şeyin yok ya Maral?"

Soğuktan dudakları moraran minik Virginie'ye göz kırptım.

Alice Sahadyan ince paltosunun içinde titriyordu. Kar durmuştu ve hava kararırken ortalık bir anda soğumaya başlamıştı. Eve dönme zamanı gelmişti.

O öğleden sonrayı tekrar düşündüğümde, bizi bir grup fotoğrafındaymışız gibi görüyorum. Siyah beyaz bir fotoğraf bu, poz vermemişiz, yalnızca zamanda asılı kalmış bir an, o kadar. Arkadaşlarım etrafımda toplanmış, duydukları endişe yüzlerine kazınmış. Birileri, siyah bir kalemle yakın bir zaman sonra kaybedeceklerimizin yüzlerini yuvarlak içine almış.

Polonya'dan gelmiş Yahudi bir aile olan ve Yidiş konuşan komşumuz Lipskilerle kapılarımız karşı karşıyaydı. Mösyö Lipski bir terzi dükkânında çalışıyor, Madam Lipski ise evde parça başına iş yapıyor, böylece üç yaşındaki kızları Claire'e kendisi bakabiliyordu. Madam Lipski günlük işlerine koşturduğu zamanlarda küçük kıza birkaç saatliğine ben bakıcılık ediyordum.

Yine böyle bir öğleden sonra Claire'le salonda, geceleri Misak'ın uyuduğu divanda oturuyorduk. Aramızda, annemin terzilik yaptığı yıllardan artakalan düğmelerle dolu oval bir kurabiye kutusu duruyordu. Claire kutuya daldırıldığı, düğmeyle dolu yumruk şeklindeki ellerini kaldırıyor, sonra avuçlarını açarak düğmelerin parmaklarının arasından kutuya bir yağmur gibi yağışını seyrediyordu.

"Hepsini boşaltalım ister misin?" diye sordum.

Claire kutuyu ters çevirdi, düğmeler bu kez bir şelale gibi yatağın üzerine akarken kahkahalar attı. Daha dikkatli incelemek için düğmeleri yatağın üzerine yaydık. İki delikli, dört delikli düğmeler vardı, metal olanlar, orta kısmı deri olanlar... Renkler de çeşit çeşitti, parlak altın rengi, kırmızı, beyaz ve kahverenginin bin bir tonu ya da yanardöner sedeften yapılma ince olanlar... Küçükken, dikiş makinesinde çalışan annemin ayaklarının dibine oturur saatlerce oynardım bunlarla.

Claire düğmelerden sıkılınca birlikte bir bebek yapmayı önerdim. Mutfakta, içinde döküntü kumaşlar bulunan torbayı karıştırıp eski, beyaz bir çorap teki bulduk. Ben kesip dikerken Claire izledi, sonra bebek şekline getirdi-

ğim çorabın içini çarçaput ve pamukla doldururken bana yardım etti. Bebeğin saçları için sarı iplikler ve gözleri için de inci grisi düğmeler beğendi. Oya iplikleriyle bebeğe kırmızı bir ağız dikip patiskadan basit bir kazak yaptım.

“Bu tanıdığın birine benzedi mi sence?”

“Bana benziyor,” diye cevapladı Claire.

“Ne isim vereceksin ona?”

“Sokaktaki ismi Charlotte, evdeki de Sheindeleh.”

“İkisi de çok güzel isimler,” dedim.

İki isimli sistemi biliyordum. Evde Maral’dım, dışarıda Marie. Ağabeyim Misak, Michel’di. Zaven, Stéphane, kardeşi Barkev ise Bernard. Jacqueline’in asıl ismi İsguhi’ydi ama onu vaftiz eden rahip ve öfkeli olduğu zamanlarda anesi dışında kimse bu ismi kullanmazdı. Bir de iki dilimiz vardı, evde Ermenice, dışarıda Fransızca. Harika notlarım, tiril tiril ütülü kıyafetlerim ve tertemiz boyanmış ayakka-bılarım ile öğretmenlerin gözdesiydim ama tuhaf soyadım beni yabancıların, şu yurtsuz Ermenilerin çocuğu olarak damgalıyordu. Oturmuş, oyuncak bebeğiyle oynayan Claire’e baktım. Parkların girişinde yer alan, üzerlerinde YA-HUDİLER GİREMEZ yazan tabelaları okuyamayacak kadar küçüktü daha.

Claire, Charlotte ile oynamaya dalınca ben de ortalığı topladım. Divanın altına elimi sokup etrafa dağılan düğme var mı diye baktım, bulabildiğim birkaç tanesini kurabiye kutusuna koydum. Sonra divanın altına tekrar uzanıp bir parça sicimle bağlanmış kahverengi bir kâğıt tomarı çıkardım. Kâğıtların arasında iki parça kalın, beyaz tebeşir vardı. Ne olduklarını hemen anladım.

BBC’de yayımlandıktan sonra kısa bir süre içinde ağızdan ağıza yayılan hareketin bir parçası olarak Paris’in her

yanına tebeşirle, Zafer anlamına gelen V harfi yazılmıştı. Belleville'in duvarları V harfleriyle doluydu, okulumun yakınlarında Marais'de de bunlardan görmüştüm.

O akşam bizimkilere duyurmadan ağabeyimle konuşma fırsatım olmadı. Ertesi sabah evden çıkarken Misak'a, "Yatağının altındaki tebeşiri buldum," dedim.

"Yatağımın altında tebeşir yok," dedi Misak.

"O zaman sanırım şu anda çantanda?"

"İşime burnunu sokma," diye tersledi.

Ağabeyim benimle bu tonda konuştuğunda en iyisi onu rahat bırakmaktı. Hatta kimi zaman ben dilimi tuttuğumda o zaten kendiliğinden dökülürdü. Böylece ses çıkarmadan birkaç adım yürüdük.

"Endişelenecek bir şey yok. Hava karardıktan sonra çıkıyoruz, birimiz yazarken öteki gözcülük ediyor," dedi.

"Sen ve Zaven mi?"

Omuz silkti, ben de yüzündeki katı ifadeden konuşmanın sona erdiğini anladım.

Denise Rozenbaum'un bizi beklediği Belleville Caddesi'nin köşesine geldik. Denise'le ben Marais'deki liseye gidiyorduk, Misak'la Zaven ise Belleville'deki teknik okulda öğrenciydiler.

Misak havalı bir şekilde "Görüşürüz," diye seslenip Zavenlerin apartmanına doğru yollandı.

Denise'le ben de yokuştan aşağı inmeye başladık. Benzin bulunmadığı için otobüsler artık çalışmıyordu, iki metro hattı değiştirmek de pahalı olduğu için yürüyorduk.

Geçtiğimiz sokaklar boyunca binaların üzerindeki V harflerine parmaklarımla dokunarak yürüyordum. Altı yaşından beri sınıf arkadaşım olan ve on bir yaşından beri de

beraber okula gittiğimiz Denise'e baktım. İkimizin de okul ihtiyaçlarımızı ve kantinde yediğimiz öğle yemeklerini karşılayacak bursları vardı. İkimiz de Victor Hugo Lisesi'nin ders kitaplarını, Fransızca marşlarını, hatta sınavlarını –ki ikimiz de üstün başarılı öğrencilerdik– çok severdik. Okulun zorunlu kıyafetleri şapka, eldiven ve üzerinde hem okulun hem de öğrenci isimlerinin işli olduğu bej rengi önlüğü giymek hoşuma giderdi. Önlük, altına giydiğin kıyafetin modaaya uygun olup olmadığını ya da her gün aynı kıyafeti giyip giymediğini saklardı.

Savaş, okulumuzdaki birlik duygusunu bozmuştu. İşgal'in en huzursuz edici tarafı, seni komşundan bile şüphelenir hale getirmesiydi. İnsanların hangi tarafı tuttuklarını tam olarak nasıl bilebilirdin? O güz okullar açılıp da derslere girmeye başlayınca, çok sevdiğimiz Latince ve Yunanca öğretmenimiz Matmazel Lévy'nin Yahudi olduğu için okuldan uzaklaştırılmış olması hepimizi çok üzmüştü ama korkudan sesimizi çıkaramıyorduk. Savaştan sonra, Matmazel Lévy'nin okuldan ayrıldıktan hemen sonra Direniş'e katıldığını ve Almanya'da Naziler tarafından bir baltayla başının kesildiğini öğrenecektik.

Rozenbaumların da İşgal'le ilgili bizimkilere benzer duygulara sahip olduklarından emindim ama öyle olsa bile insan, ağzından çıkanlara dikkat etmeliydi.

“Sanki her sabah sayıları daha da artıyor.” Başımla duvarlardaki tebeşirle yazılmış yazıları işaret ettim.

Denise kolumdan tuttu, kulağıma doğru eğildi. “Ben de yürürken sayıyordum. Şimdiye kadar seksen sekiz tane gördüm. Bocheların duvarlara yapıştırdığı o aptal posterlerden daha güzeller. ‘Alman askerlerine güvenin.’ Buna Pétain bile inanmıyordu.”

“Ağabeyinin yatağının altında tebeşir bulsan ne düşündün?”

“Ya da ceketinin manşetlerinde tebeşir tozuyla kapıdan girse? Bu V harflerinden binlerce belki on binlerce var. Bu da epey tebeşir demek.”

İkili gruplar halinde karanlık sokaklara dağılıp mahal-
lelerin duvarlarına bu meydan okuyan harfleri yazan bir
genç erkek ordusu hayal ettim.

“Neyi hayal ediyorum biliyor musun?” diye sordu De-
nise, bulvarın karşı tarafına geçince.

“Çikolata?”

“Çikolata da var doğru, ama asıl Pétain’in okuldaki bü-
tün resimlerinin altına hain yazdığımı hayal ediyorum.”

“Bütün gün sürerdi kesin.”

“Bazı öğretmenler ona hayranlar, biliyorsun,” dedi De-
nise. “Kendisini millete adamış falan filan.”

“Bazıları Alman verimliliğine de hayran gibiler.”

“Sayıları birkaç kişiyi ancak buluyordur.”

“Bizim bekçinin o birkaç kişiden biri olmadığı kesin!”

Bekçimiz okul binasında kalan tek kişiydi ve Birinci
Dünya Savaşı’nda bir bacağına kaybetmişti. Eylülde okul-
lar açıldığından beri tahta bacağıyla ortalıkta takırdayarak
dolaşıyor, *Bochelar* hakkında alçak sesle homurdanıp du-
ruyordu.

“Evet, o olamaz. Ama Madam Bourdet’den şüpheleni-
yorum,” dedi Denise.

Matematik öğretmenimiz Madam Bourdet’nin çok kes-
kin bir dili vardı. Onun dersinde hiç kimse sırası gelmeden
konuşamaz ya da hayallere dalıp gidemezdi. Kabahat işle-
yenleri Fransızcanın en zarif haliyle haşlardı.

“Söylediği bir şeyden mi çıkardın bunu?” diye sordum.

Denise kafasını hayır anlamından salladı. “Yalnızca bir his. Yahudileri sevdiğini sanmıyorum.”

“Ah Denise, Yahudilere özgü bir şey değil ki onunkisi. O kimseyi sevmez,” dedim.

Birkaç hafta sonra bir akşam Misak, hiç yapmadığı şekilde, akşam yemeği vaktinde hâlâ eve dönmemişti. Annem beklemekte ısrar etti ama bir saat sonra babam yemeğe oturmamız gerektiğini buyurdu. Yemekte öylece oturuyor, iştahsız bir şekilde tabağıma bakıyordum. Yemek boyunca annemle teyzem birbirlerine bakış atıp durdular ve merdiven dairesinden gelen tok ayak sesleri üzerine annem sandalyesinden fırlayıp kapıya koştu. Ayak sesleri evine dönmekte olan Mösyö Lipski’ye aitti.

Babam çatalını fırlattı. “Gidip Misak’a bakacağım.”

Yaklaşık bir saat sonra tek başına döndü eve. “Zaven okuldan sonra bir daha görmemiş onu. Henri ve birkaç başka oğlanla çıkmış Misak. Rozenbaumlara gittim. Henri evindeydi. Misak ve Marcel diye bir oğlanla Belleville Parkı’ndalarmış. Birkaç saat önce onların yanından ayrılmış. Parkta kimseler yoktu. Ne haylazlık peşindeler Tanrı bilir.”

Annem eliyle alnına vurdu. “Haylazlık mı? Yedi yaşındayken eve keçi getirmesine benzemiyor bu.”

O sırada kapı çalındı, hepimiz koştuk. Kapıyı açan babam, karşısında Misak’la polis memuru Godin’i buldu. Ağabeyim omuzları çökmüş bir halde başını öne eğmişti, yüzündeki ifadeyi okumak güçtü.

“İyi akşamlar, Mösyö Pegoryan,” dedi polis, “Bu çocuk sanırım sizin.”

“Çok teşekkür ederim Memur Godin,” dedi babam. “Lütfen içeri girin.”

“Girmeyeyim, teşekkür ederim. Oğlunuzu bırakmaya geldim. Bizim arkadaşlar, oğlunuzu ve bir arkadaşını almışlar. Duvarlara hükümet karşıtı semboller çiziyorlarmış. Neyse ki olay yerine varınca oğlunuzu tanıdım. Onu, insanların çok daha anlayışsız oldukları La Santé’ye yapacağı bir yolculuktan kurtarmış oldum. Diğer çocuğu da salıverdik. Ancak korkarım ki bir dahaki sefere bu kadar şanslı olmayabilirsin genç adam.”

“Teşekkür ederim Memur Bey,” dedi annem. “Bir daha asla olmayacak. Verdiği sıkıntı için özür dileriz.”

“Minnettarlığımızı göstermek için ne yapabiliriz?” diye sordu babam.

Godin omuz silkti. “Topukları eskimiş bir çift ayakkabım...”

“Getirin,” dedi babam, “Eşinizin, çocuklarınızın, hepsinin ayakkabısını getirin, annenizle ve komşularınızın da.”

Polis memuru gülümsedi. “Cömert bir teklif ama aklımda yalnızca bir çift var.”

Kapı Godin’in ardından kapanır kapanmaz annemle teyzem sanki büyük bir beladan kıl payı kurtulmamışız da sanki yakalanmışız gibi ağlamaya giriştiler. Bizimkilerin ağıtları kadar Misak’ın sorulara verdiği tek heceli cevaplar da babamı çileden çıkardı. Babam ağabeyime nutuk çeker, annem de babamı gözyaşları ve tatlı dille yumuşatmaya çalışırken ağabeyimin yüzünden sadece öfke okunuyordu. Öfkenin, evimizin ortasından bir nehir gibi geçen suçluluk duygusuna karşı ağabeyimin geliştirdiği başlıca savunma biçimi olduğunu anlamam yıllar alacaktı. Annem ağabeyime, duvarlara bir daha asla ama asla yazı yazmayacağına dair söz verdirmeyi başardı. Oysa ağabeyimin daha fazlasını yapabileceğini hesaba katarak söz istese daha akıllıca olurdu.

Ağabeyim bisikletiyle şehrin sokaklarında kolaylıkla yolunu bulurken ben de onun çok gerisinde kalmamak için hızlı hızlı pedallıyordum. Geniş bulvarlar boyunca Alman askeri araçları ve birkaç özel araç geçti yanımızdan. Bisiklet taksilerden ve diğer bisikletçilerden oluşan kalabalığın içine dala çıka ilerledik. Bisikletlere yedek parça bulmak müthiş zor olduğundan patlak bir teker felaket demekti ve yoldaki çukurlara iyice dikkat kesiliyorduk. Şehrin sınırlarına ulaştığımızda Misak daha da hızlandı ve ben de ona yetişebilmek için iyiden iyiye mücadele etmeye başladım. Gökyüzü bulutsuz ve maviydi. Önünden geçtiğimiz sıvaları solmuş evlerin pencerelerinde rengârenk çiçekler vardı. Kısa çınar ağaçları yeni yeşermiş yapraklarıyla ısıt ısıldı.

Caddenin sonuna kadar pedallayıp Alfortville'deki Nazaryanların evinin arka avlusuna girdiğimizde, anne babayla ergenlik çağlarındaki üç çocuk bahçede çalışıyordu. Karnig Nazaryan annemin uzaktan kuzeniydi ve Eski Memleket'te bulunan Ağın kasabasındaki Nazaryan sülalesinin annemden başka hayatta kalan tek ferdiydi. İki yetimin çocukları olarak Misak'la ben dede ve ninelerimizi hiç görmedik. Şake teyzemi saymazsak ne teyzemiz ne dayımız vardı, bu yüzden de Nazaryanlar bizim akrabalarımızdı.

Kuzen Satenig bizi görünce ellerini önlüğüne sildi ve beni başımdan tutup öptü. "Bu ne sürpriz!"

Kuzen Karnig elindeki tırnığı çitlere dayadı, alnını beyaz bir mendille sildi ve Misak'la el sıkıştı.

"Maro," diye haykırdı on altı yaşındaki Akabi, "Sandalletlerimi tamir etmesi için babana götürecek misin?"

“Hadi, mola vakti. Gidip çay hazırlayayım ben.” Kuzen Satenig aceleyle eve koştu.

Karnig banka oturdu. “Kuzenlerine göster bakalım,” diye seslendi oğluna, bahçeyi işaret ederek.

Onu son gördüğümünden beri dudaklarının üzerinde bir gölge belirmiş olan on üç yaşındaki Vazken bize bahçeyi gezdirdi: sarı çiçekler açmış, birkaç yeşil meyve de vermiş domatesler, sııklara sarılmış fasulyeler, soğan, havuç, marul, nane ve maydanoz yatakları, yeşil biberler, salatalık ve patlıcanlar...

Babamın annem için yaptığı daracık pencere önü saksılarını düşündüm. Annem pervazlarda domates ve maydanoz yetiştiriyordu. Şehirdeki insanlar, karaborsadan alışveriş edebilecek kadar paraları veya şehir dışındaki çiftliklerde yaşayan akrabaları yoksa, bir parçacık da olsa bir şeyler yetiştirecek toprağı olanlara göre çok daha kötü besleniyordu.

Vazken, avlunun köşesindeki tahtadan kümesi işaret etti. “Babam tavuklarını burada besliyor.”

“Tavuk mu?” diye sordum. “Yumurtanız var mı?” Yumurta hayal bile edilemeyecek bir lükstü.

Kuzen Karnig arkamızdan geldi. “Bu hafta ilk kez iki yumurta aldık. Piliçler bugün yarın düzenli olarak yumurtlamaya başlarlar. Varjabedianların oğlu ve gelinleri için evlerinin yanına yeni bir oda yapılacaktı. Ben onlara yardım ettim, onlar da bana birkaç tane döllenmiş yumurta verdi.”

“Bugüne kadar bizimle ilgilendiğinden daha fazla ilgilenmiştir o yumurtalarla. Kırmaktan korkmasa, herhalde kendisi kuluçkaya yatacaktı,” diye takıldı Akabi.

“Durma sen, babanla dalga geçmeye devam et,” dedi Karnig. “Ama içinden civciv çıkan her bir yumurta benim

eserim. İçlerinden biri horoz olunca tavuklarımızın sayısı daha da artacak. Belki marangozluğu bırakıp tavuk işine girerim.”

Kuzen Satenig çay ve fincanların olduğu tepsiyi ahşap masanın üzerine bıraktı. “Hadi gelin oturun. Şekerimiz yok ama kuru kayısıımız var. Ah, kuzeninizin yeni işine hayran kaldınız, değil mi? Bu tavukları kışın nasıl yaşatacağız Karnig? Soğuktan donacaklar.”

“Mutfağın bir köşesine kümes yapacağım. Onlar benim kraliçelerim, gerekirse yatağımızda bile yatırırız.”

Bir saat sonra Kuzen Satenig ve Akabi’yle muhabbet ederken Misak da bisikletinin arkasına sebze dolu bir kasa yerleştiriyordu. Kuzen Karnig kolunun altına sıkıştırdığı bir tavukla yanımıza geldi.

“Bu Maral’ın.”

Bana doğru uzattığı tavuğu dikkatle kucağıma aldım. Tavuk bir yana doğru eğilip gagasını salladı, sonra da boncuk gözleriyle dönüp bana baktı.

“İsmi ne?” diye sordum.

“Takuhi. İlk yumurtayı bu verdi.”

“Bu çok büyük bir hediye ama. Kabul edemem.” Takuhi’yi Karnig’e geri vermeye çalıştım ama o, iki elinin avuçlarını bana doğru döndürüp olmaz anlamında başını salladı.

Kuzen Satenig, “Al hadi, bu senin doğum günü hediyen,” dedi.

“Olmaz, bu gerçekten büyük bir hediye,” diyerek ısrar ettim.

“Tartışma bitmiştir,” dedi Karnig.

“Ama alamam.”

“Tatlım,” dedi Karnig, “şimdi sen üç kere olmaz dedin, biz de üç kere olur dedik ve konu kapandı.”

Misak, tavuğu bir tel örgü yardımıyla bisikletimin ön sepetine sıkıca tutturdu.

Dönüş yolunda ağabeyime yetişip “Sence tavuğu gördüklerinde ne tepki verecek bizimkiler?” diye sordum.

Misak “Babig’in ağzından çıkacak ilk cümle ‘Şimdi bu tavuk evin her yanına sıçacak mı?’ olacak,” dedi ve pedallara asılıp beni geçti, sonra da başını arkaya çevirip sırttı.

“Hiç de öyle demeyecek, görürsün!” diye seslendim ve ben de pedallara yüklendim.

Belleville Caddesi’ne varınca bisikletlerimizden inip dik yokuş boyunca yürüdük.

Misak, “Bu akşam Babig’e bir iş bulduğumu söyleyeceğim.”

“Ne? Dükkânda çalışmayacak mısın yani?” dedim.

Misak temmuzda teknik okuldan mezun olacaktı ve hepimiz ayakkabıcı dükkânında, babamın yanında çalışacağını varsayıyorduk.

“Altı yaşımdan beri dükkânda çalışıyorum, artık gına geldi,” dedi Misak.

“Ben de altı yaşımda başladım,” dedim.

“Sen yerleri süpürüp, tamir edilen ayakkabıları raflara diziyezdun. Ayrıca kimse ayakkabıcı olacağını da düşünmüyor. Sen ailenin okuyanısın.”

Kullandığı ton yüzünden kulağa hem bir kraliyet unvanı hem de bir hakaretmiş gibi gelen bu kelime karşısında yüzümü buruşturdum. Misak’ın mahallede fink atmasına izin varken düzgünce örülmüş saçları ve önünde ders kitaplarıyla eve hapsolan bendim. İlkokul öğretmeninin eve gelip ailesine anlattığı öğrenciydim ben. Öğretmenimin ziyareti öncesi annemle babam pazar kıyafetlerini giymişler, oturma odasındaki tozlu kanepeyi silmişlerdi. Annem

öğretmenime kahve ve taze baklava ikram etmiş, babamsa onu kendi kutsal koltuğuna buyur etmişti.

Onlar benim hakkımda, anlamadığım bir biçimde, sanki bir parça eşyaymışım gibi konuşurken ben odada sessizce oturuyordum. Öğretmenim, “Çocuğunuz sınıfın en iyisi. Okula devam etmezse yazık olur. Sınava mutlaka girmeli ve eğer benim beklediğim kadar başarılı olursa bir kız lisesine kesinlikle kabul edilecektir,” demişti.

O gece teyzem uykuya dalınca, parmak uçlarıma basarak koridora çıkmış, anne babamın yatak odası kapısında durup ne konuştuklarını dinlemiştim.

“Söz konusu oğlan olsaydı, o zaman başkaydı” demişti babam.

“Ama öğretmen oğlun değil, kızın için geldi.”

“İyi de Latincenin ona ne faydası dokunacak? Kimse-nin konuşmadığı bir dil.”

“Eğer akıllı öğrencilerin öğrenmesi gerekiyorsa, o neden öğrenemesin ki?”

Ağabeyim öğrenciden sayılmazdı. Misak’ın tutkuyla bağlı olduğu bir şey varsa o da resim çizmekti. Kalem tutabilecek yaşa geldiğinden beri yüzlerce sayfayı çizimlerle doldurmuş, ödev yaptığı sayfaların üzerlerine bile çizim yaptığı için kaç kez azar işitmişti. Dükkânda işler yoğun değilse ayakkabı kutularının kapağına resim çizerdi. Bir kere-sinde annemin ona Noel’de hediye ettiği renkli kalemle-ri- kâğıt paraların, çok güzel, detaylı kopyalarını çıkarmıştı.

Şimdi bisikletlerimiz ellerimizde yokuş yukarı yürürken Misak, “Ayakkabıcı olamam ben, mümkün değil,” diyordu.

“Ama ne yapacaksın ki?” diye sordum.

“Makine ressamlığı işlerine baktım ama eleman arayan yok. On birinci bölgede bir matbaada çıraklık işi buldum.

Severmişim gibi duruyor. Ayrıca eve biraz destek de olurum. Şu an dükkânın kazandığı para her şeyimize yetişmiyor. Mayrigin dikiş işleri, teyzemin yaptığı örgüler de öyle. Babig'in hesap defterlerine bakıp nasıl saatlerce sızlandığını görüyorsun. Bu akşam yemekte konuyu açacağım.”

“Onunla özel olarak konuşmak istemez misin? Yani, ikiniz baş başa.”

“Üzgünüm. O kadar kolay kurtulamazsın.”

Nihayet eve vardık, ben kucağımdaki kemik ve tüylerden oluşan ürkek canlıyı merdivenlerden yukarı çıkarırken Misak da kutuların içindeki sebzeleri ve tamir edilecek ayakkabıları ardımdan taşımaya başladı.

Babam Takuhi'ye bir bakış fırlatıp “Şimdi bu tavuk evin her yanına pisleyecek mi?” dedi.

“Garabed, o nasıl konuşma öyle?” diye çıkıştı annem.

“Bu hafta ilk kez yumurtlamış,” dedim.

Şake teyze tavuğun sırtını okşadı. “Ben ona bir *vardig* dikerim olur biter.”

Dakikalar içinde teyzem tavuğa büyük bir iğneyle tutturulmuş bir çeşit bebek bezi ayarladı. “Doğru düzgün bir şeyler dikene kadar bununla idare eder.”

Takuhi mutfakta gıdaklayarak koşuşturmaya başlayınca babam, “Don giymekten pek hoşlanmışa benzemiyor,” dedi.

“Alışır,” dedi annem.

Yemekten önce mutfağın bir köşesine yerleştirdiğim ahşap kutuya çar çaput koyarak tavuğumuza bir yuva yaptım. Misak da kutunun üzerine “Takuhi'nin Tahtı,” yazdı.

Yemeğin ortalarına doğru Misak sıradan bir konuşma yapıyormuş gibi görünmeye çalışarak, “Bir matbaada iş buldum, temmuz sonunda başlıyorum,” dedi.

Annemin çatalı havada kaldı. Teyzem duyulacak bir şekilde iç çekti. Başımı bir santim bile oynatmadan bakışlarımı babamın yüzüne çevirdim. Boynundan yukarı doğru yükselen öfkeyi ve çenesindeki kasların seğirişini izledim. Bıyıkları bile diken diken olmuş gibiydi.

Konuşurken kendini zor tuttuğu belliydi. “Matbaada iş mi buldun?”

“Bastille’den çok uzak değil. Popincourt geçidinde. Çıraklık yapacağım, ufak bir maaşım da olacak. Patrona resimlerimi gösterdim ve çizim işlerine de yardım edebileceğimi söyledim.”

Öfke şimdi babamın alnına kadar yükselmişti, şakaklarındaki damarlar kabarmıştı.

Birden patladı, “On yıldır, gidip başka bir adamın yanında çalışasın diye mi yetiştiriyorum ben seni?”

Misak hiçbir şey söylemedi. Hiçbirimiz tek kelime etmedik. İçgüdüsel olarak başımı eğip omuzlarımdan arasına gömdüm, sanki soğuk bir rüzgârdan sakınmaya çalışır gibi.

“Azniv, sen bu oğlanı doğurduğunda büyüüp de babasına çifte atacak bir eşeğe dönüşeceğini düşünmüş müydün?” diye bağırdı babam. “Oğlunun bu kadar nankör olacağını hangi anne baba tahmin edebilir?”

Bu noktada babam durakladı ve ben de bir anlığına tiradının sonuna geldiğini umdum. Ancak içimden bir ses babamın daha yeni başladığını söylüyordu.

“Kardeşi gibi ders çalışma hırsı olsa anlarım. Üniversiteye gitmek istese, yükselmek istese belki. Ama öyle bir hırs yok ki bunda. Bu ne yapıyor, babasının namuslu işini sürdürmek yerine başkasının işini seçiyor. Buna tırnaklarının altındaki mürekkebin ayakkabı boyasından daha iyi olduğunu düşündüren ne? Bütün alet edevatımı, çekiçleri,

kalıpları, dikiş makinesini ne varsa hepsini alıp nehre atacağım. Ne işe yarayacaklar? Neden bu kadar çok çalıştım ki? Ben öldükten sonra işimin başına oğlum geçmedikten sonra dükkâna ne olacak?”

Ağabeyime bakıp, bütün bu bağırsı çağırış bir yana, babamın kalbinin kırıldığını görmekten nasıl da hiç etkilemediğini düşündüm. *Tamam, Babig, dediğini hayal ettim, elbette dükkânda sana yardım edeceğim, zamanı geldiğinde de döktüğün alın terinin meyvesini minnettarlıkla kabul edeceğim.* Oysa ağabeyim kendi yoluna karar vermişti ve sanki suratında rahatsız edici bir maske vardı.

“Nasıl oldu da böyle bir oğlum oldu benim? Seni iyi biliyorum, çocuk. Boyun eğmeyeceksin. Katırdan betersin sen.” Bunu söyledikten sonra bir süreliğine sustu babam.

Annemle teyzem hızlıca birbirlerine baktılar. Bu inatçılığını kimden almış olabilirdi ki?

Babam yeniden bağırmaya başladı ama ben artık dinlemeyi bıraktım. Sözleri çinko bir çatıyı döven dolu taneleri gibiydi. Bir süre sonra şiddeti azaldı ve rüzgârın hızı kesilirken fırtına dindi. Sesi alçaldı. Hakaretler bitti. “Ne kadar para ödeyecek sana?” diye sordu.

Boyun kaslarım gevşedi, başım doğal pozisyonuna döndü. Fırtınanın en beterini atlatmıştık, her ne kadar babamın Misak’ı asla tamamıyla affetmeyeceğini düşünsem de.

Akşam yemeğinin bulaşıklarını mutfığa taşıırken Takuhi’nin yuvasında oturduğunu fark ettim. Kirli tabakları tezgâha bırakıp tavuğun yanına diz çöktüm. Elimini altına doğru sokarken Takuhi hoşnutsuz bir şekilde gıdıkladı. Kahverengi benekli ilk yumurtamızı altından alırken Takuhi yüksek sesle karşı çıkıyordu.

O g z annemin dikiş makinesi bozuldu ve evde olağa-n st  hal ilan edildi. Kendi makinelerini ve aletlerini tamir etmek konusunda genel olarak becerikli olan babam annemin makinesini onarmak için epey bir saat uğraştı ve en sonunda pes etti.

Misak, “Merak etme, Zaven halleder,” diyerek annemi rahatlattı.

“Gerçekten mi?” diye sordu annem kaygıyla yüzünü ek-şiterek. Teyzem annemin hemen yanındaydı, aynı acı dolu ifade onun yüzüne de yerleşmişti. Yeni bir makine alacak paramız yoktu ve annemin yaptığı iş olmadan ev ekonomimizde ciddi bir gedik açılırdı.

“O her şeyi tamir eder,” dedi Misak.

Ertesi gün ben teyzem için ördüğüm kazağın koluyla uğraşırken, Zaven bozuk makinenin başına çökmüştü, Misak da hemen arkasındaydı. Zaven makinenin i  aksamını ustalıkla onarmaya çalışırken onu g zlemliyordum.

“Nedir durumu?  alışır duruma getirebilir misin?” Annem Zaven’in başında geziniyordu. Babam koltuğuna oturmuş gazete okuyordu.

Zaven başını kaldırıp anneme gülümsedi. “Merak etme teyzeciğim. Yeni bir parça gerekmiyor; bir yerinde hafif bir takılma yapıyor, birkaç tane de düzeltilmesi gereken ufak tefek şey var. Misak, şu aletleri de uzatabilir misin bana?”

Misak, Zavig’e deri bir omuz çantası uzattı. Çantanın içinde tornavidalar, kerpetenler, anahtarlar ve ne olduğunu bilmediğim başka aletler vardı. Zaven dokuz yaşındayken evlerindeki tek bisikleti parçalarına ayırmış, aynı

gün parçaları tekrar bir araya getirerek postu kurtarmıştı. Temmuz sonunda okulu bitirmiş, Misak'ın matbaada işe girdiği günlerde o da bir tamircide kalfa olarak işe başlamıştı. Babasıyla ağabeyi ayakkabıcılık işindeydi ama Zavig evin ikinci erkek çocuğu olduğu için başka bir meslek seçmesine itiraz eden çıkmamıştı. Çalıştığı dükkân Faubourg-du-Temple Bulvarı'ndaydı ve orada patronunun gözetimi altında, doğal yeteneklerini geliştiriyordu.

Babam gazetesini bıraktı. "Siz kadınlar, işinize baksanız da çocuğu rahat bıraksanız olmaz mı? Siz böyle tepesinde dikilirken nasıl iş yapsın çocuk? Oğlum, sende tam kuyumcuların titremeyen ellerinden var. Babanın sana kuyumcular çarşısında iş ayarlayamaması çok yazık olmuş. Bir tanıdığınızın kuzeni orada çalışmıyor muydu?"

Zaven kahkaha attı. "Mesleğimin ondan daha işe yarar olduğunu umuyorum."

"Almanlar makinelerinin tamirinde seni kullanmak istemedikleri sürece." Babam o sırada kaldırdığı gazetesinin ardından devam etti, "Almanlar Direniş yüzünden ölen her askerine karşılık 50 ya da 100 rehine öldürüyor. Rehinelerin hepsi ya Komünist ya da Yahudi. En çok da Komünist Yahudileri öldürmekten zevk alıyorlar."

"Misak, şunu bir tutabilir misin?" diye seslendi Zaven.

Misak bir adım attı, neredeyse Takuhi'ye takılıp düşüyordu. "Senin şu aptal kuşun da hep ayak altında," diyerek gıdaklayan tavuğu mutfığa doğru fırlattı.

"Benim o aptal kuşumun yumurtası pişirdiğim kekin içinde yalnız," diye cevap yetiştirdim.

Babam, arada gelişen patırtıyı hiç duymamış gibi soğuk bir şekilde "Hitler Rusya'yı işgal ettiğine göre Komünistler de şimdi ağız değiştirir değil mi, ha Zaven?" dedi.

“Babam düşmanın kim olduğu konusunda her zaman net olmuştur,” dedi.

Babam gazetesini gene kucağına bıraktı. “Evet, yani şimdi Stalin de düşmanın kim olduğunu gayet iyi anlamıştır. Şu yalanlarla dolu paçavranın satır aralarını okusan bile en fazla neler döndüğü konusunda fikir yürütebiliyorsun. Ama Sovyetler, iskambil kâğıtlarından yapma bir ev gibi kolayca yıkılan Fransızlar gibi yıkılmayacak. Stalin, yaşlısıyla genciyle her erkeğin son nefesine kadar Almanlarla savaşmasını sağlayacaktır. Eğer kısa kadar onları uzakta tutmayı başarabilirlerse Almanlar buz tutmuş suratlarına kadar karın içine gömülecekler. Bir yanda İngiltere, diğer yanda Rusya, iki kedi bir köpeği boğacak.”

Zaven alet çantasını kapadı. “Tamamdır, teyzeciğim.”

Annem makinesinin başındaki sandalyeye oturdu ve makinenin gümüş baskı ayağına bir parça artık kumaş yerleştirdi. Pedala bastığında makineden seri bir pırpır sesi geldi ve iğne bir aşağı bir yukarı hareket etmeye başladı.

Annemin gözleri parladı hemen. “Hay çok yaşa sen, oğlum. Sana borcumu nasıl öderim bilmiyorum.”

Zaven sırttı. “Ödeyecek bir şey yok, teyzeciğim. Maral’ın pişirdiği kekin yarısını yerim diye düşünmüştüm.”

Bitirdiğim kazak kolunu teyzemin sepetine bıraktım. “Artık gidebilir miyiz?”

“Hava kararmadan evde olun. Unutmayın, sokağa çıkma yasağının saatlerini gene değiştirdiler,” dedi annem.

Misak ve Zaven’le birlikte Jacqueline, Barkev, Agop Mıgırdıçyan ve Agop’un kız arkadaşı Alice Balyan’ı aldık. Buttes Chaumont Parkı’na doğru yollandık. Alice, Jacqueline ve ben önden yürüyorduk.

“O sepetin içinde ne var?” diye sordu Jacqueline.

“Annem bir kavanoz turşu, iki domates ve biraz peynir koydu. Ben de baharatlı kek yapmıştım. Sen ne getirdin?” diye sordum.

Alice, “Annem biraz tel peyniri ve lavaş hazırlamıştı. Agop da bir şişe şarap getirdi.”

Jacqueline omuz silkti. “Kusura bakmayın. Ben bugün otlakçıyım.”

“Dert etme, Jacqueline,” dedim. “Her şeyimiz var.”

Parka varınca mavi kareli masa örtüsünü şelalenin yakınındaki iri bir kaya parçasının üzerine serdik. Jacqueline, Alice ve ben yiyecekleri çıkardık, Zaven’in bıçağıyla peyniri, meyve ve sebzeleri doğradık.

“Ziyafete bak!” dedi Barkev.

Misak, “Savaştan önce, bu ancak ‘eh işte’ olurdu; şimdiyse ziyafet,” diye araya girdi.

“Huysuzluk etme. Ne zamandan beri ilk kez karnım doyuyor,” diye çıkıştı Jacqueline.

Elinde reçel kavanozunu tutarak beni işaret eden Barkev, “Bu lezzetli kek için Maro’ya teşekkürler,” dedi.

“Teşekkürü asıl hak eden yumurtaları yumurtlayan Takuhi.” Zaven’den yana bakınca onun da gözlerini bana dikmiş olduğunu fark ettim. Yüzüm kızardı ve hemen bakışlarımı kaçırdım.

Agop babasından ödünç aldığı enstrümanın kutusunu açtı, bir ud çıkarıp çalmaya başladı. Parmakları teller üzerinde hızlı hızlı hareket ediyordu.

“Bu ezgilerin hiçbirinin sözü yok mu kardeşim?” diye sordu Misak.

“Ud çalarım lakin şarkı söyleyecek ses yok bende. Hey Alice, minik kanaryam, bizim için bir şarkı söyler misin?” diye karşılık veren Agop “Maro Can” şarkısına geçiş yaptı.

Alice şarkının sözlerini biliyordu, nakaratta da hepimiz ona eşlik ettik.

*Kurban olayım kırmızı entarine,
Kurban olayım uzun entarine,
Kurban olayım Maro'nun diktiği o entariye...*

Şarkı bitince Jacqueline, "Agop, 'Bel Ami'yi çalabilir misin?" diye sordu.

"Ne isterseniz çalarım," dedi Agop, udundan şarkının ilk notaları gelirken.

Jacqueline ve Alice şarkıyı söylerken oturduğum bankta geriye doğru yaslanıp etrafımızı saran uzun kayın ağaçlarını seyrettim. Güneş alçalmıştı ve akşamüstünün son ışıklarında gökyüzü kehribar rengindeydi. Ağaçların upuzun gölgeleri çimenliğe düşüyordu. Ellerimi gözlerime siper edip ağabeyime ve arkadaşlarıma baktım, yüz hatları altın rengi ışıktaki keskinleşmişti. Sanki bir filminden kesilmiş bir fotoğraf karesi gibi, akan zamanın içinde donup kalmış bir sahneydi.

O günlerde benim bilmediğim, sonradan öğreneceğim bir durum vardı. Misak, Direniş için örgütlenen bir grubun ihtiyacı olan belgeleri düzenliyor, yeraltına inmeyi seçen insanlar için sahte kimlik kartları hazırlıyordu. Barkev'le Zaven ise Barkev ve babasının çalıştığı ayakkabı atölyesinin bitişiğindeki binanın bodrumunda bulunan bir teksir makinesinde basılan bildirileri dağıtıyorlardı. Savaş bizim alışageldiğimiz değerleri altüst etmişti, yalanlar ve gizlilik en yüksek erdemlerken, açıksözlülük ve dürüstlük ihanet anlamına geliyordu. Çocuklar, bizi korumak için yapmakta oldukları şeylerden asla bahsetmiyor, biz de herhangi bir bilgi kısıntısıyla karşılaştığımızda yüzümüzü başka yöne çeviriyorduk.

Gölgeler iyice uzarken Zaven'in yüz hatlarını inceledim, bakışları dalgın ve mesafeliydi. Hiçbir zaman o kadar da yakışıklı olmamıştı ama ben ellerimle yanaklarına dokunmak istiyordum. Ufak bir kız çocuğuyken, bir bebek ve minyatür bir çay setiyle evcilik oynadığım zamanlar, hayali kocam hep Zaven olurdu. Akşam olunca işten eve dönerdi ve o yemekten sonra gazetesini okurken ben bebeğe banyo yaptırırdım. Annem ve babam asla ele ele tutuşmazlar ya da birbirlerine sarılmazlardı. Birbirlerine sevgi sözcükleri söylediklerine de hiç şahit olmamıştım. Bu yüzden evlilik, çocuk büyütme için tasarlanmış arkadaşça bir yaşam düzeni gibi gelirdi bana. Ama on beş yaşına geldiğimde, bir yandan filmlerin ve kitapların romantik aşka dair sunduğu imajın, bir yandan da gündelik hayatın dramatikliğini artıran savaşın etkisiyle evliliği artık bir oyun olarak görmüyordum. Ama şimdi Zaven'in gözleri üzerimde geçmişe kıyasla birkaç saniye daha fazla kaldığında, tenimde bir heyecan dalgası titreşiyordu.

Güneşin, ufkun ardında kaybolduğunu fark ederek ayağa kalktım. "Gitmeliyiz. Karanlık çökmeden evde olacağımıza söz verdik." Tabakları sepetime sıkıştırmaya giriştim.

Agop udu çalmayı bırakıp kılıfına yerleştirdi. "Peki, küçük anne."

"Hakikaten de öyle değil mi?" dedi Jacqueline. "Yağmur yağma ihtimali varsa mutlaka şemsiyeni yanına aldırır. Okula giderken yolda ödevlerimi kontrol eder."

"Böyle bir kız kardeşinizin olmasının ne kadar zor olduğunu bir bilseniz," dedi Misak.

"Nesi zormuş bu kadar?" diye araya girdi Zaven.

"Konuşmaya başladığı günden beri ben onun yanında vasat görünüyorum," diye cevap verdi Misak. "Ben kuş de-

sem, o, sığırık diye atlıyor. Bunca şeyi nereden öğreniyor, çözemedim.”

“Sanki burada değilmişim gibi hakkımda konuşmayı kesebilir misiniz lütfen? Yardıma ihtiyacım var burada,” dedim.

Kalan yiyecekleri topladıktan sonra, örtüyü silkmek için ayağa kalktım.

“Tutayım bir ucundan,” diye atıldı Barkev.

“Dur kardeşim, yardım etme sırası bende.” Zaven, Barkev’in önüne geçti.

Örtünün bir ucundan ben, diğer ucundan da Zaven tuttu. Önce bir kere katladık, sonra bir kere daha. Üçüncü kere katlarken mecburen birbirimize doğru yaklaştık, parmaklarımız birbirine değiyordu ve yüzlerimiz birbirinden birkaç santim uzaktı sadece. Birkaç saniye boyunca sersemlemiş bir halde koyu renk gözlerine baktım.

“Gerisi bende,” dedim, katlanmış örtüyü ellerinden alıp utancımı gizlemek için hızla arkamı dönerken. Eğilip örtüyü sepete yerleştirdim ve sepetin kapağını kapattım.

Barkev tepemde bitti ve “Ver de taşıyayım senin yerine,” diyerek uzandı hevesle.

“Gerek yok,” diye cevapladım ve ağabeyime doğru bakarak eğildiğim yerden, “O kadar da ağır değil,” dedim.

“Ben taşıyım,” dedi Zaven.

Bir ona bir ötekine baktım. İkisinin birden hasır sepete iki tarafından yapıştığını ve tutma yerlerini koparana kadar bir o yana bir bu yana çekiştirdiklerini hayal ettim.

“Centilmenliğinizi takdir ediyorum çocuklar ama kendim taşıyım,” dedim.

Kasımda yeşil yün elbisemi giydiğimde, elbisenin kemerini bir önceki kışa göre iki delik geriye takmam gerektiğini fark ettim. Boyum uzamamıştı, o yüzden elbisenin uzunluğunda bir sıkıntı yoktu ama üzerimde duruşunda yanlış bir şeyler vardı. Yatak odasının duvarındaki oval aynada kendimi inceledim. Evdeki herkes zayıflamıştı ve bu konuda yapabileceğimiz bir şey yoktu.

Aynanın karşısından çekilince odada olduğunu unuttuğum teyzem çarptı gözüme. Şake teyzem üzerinden çıkarmadığı şekilsiz, boz elbisesi ve kahverengi süveteriyle yatakta sessizce oturuyor, saçlarını topuz yapıyordu. Bir anda, fena halde sıskalaştığını fark ettim.

“Teyzeciğim, ne oldu sana böyle?” diye sordum. “Eriyip gidiyorsun.”

Şake teyzem topuzunu tutan uzun siyah firketeleri taktı. “Bilmiyorum, tatlım. Pek iştahım yok.”

“Belki şalgam dışında bir şey bulabilirsek daha fazla yiyesin gelir.”

“Belki,” dedi teyzem. Ayağa kalkıp süveterinin üstündeki tiftikleri temizledi. Eteği, çırpı gibi bacaklarının etrafında bir çana benziyordu.

“Hepimiz şalgamitis hastalığına yakalandık,” dedim.

Solgun bir gülümsemeyle karşılık verdi teyzem.

O akşam yemekte babam Belleville Caddesi boyunca duvarlara yapıştırılan bildirilerden bahsetti. Almanlar tarafından infaz edilen son sözde suçluların isimlerini listelemişlerdi. Benzi sararan Şake teyzem elindeki çatalı masaya bıraktı.

“Şake,” diye çıkıştı annem, “bir şeyler yemelisin. Bir deri bir kemik kaldın iyice. Garabed, sen de bunları anlatmak zorunda mısın masada?”

Babam, “Şake, geçmişe saplanıp kalmayı bırak. Türkler bizi öldürmeyi başaramadı, Almanlar da başaramayacak. Şimdi yemeğini ye.”

“Kendim için korkmuyorum,” diye cevap verdi Şake teyzem, Misak’a bakarak. Çatalını aldı ve boyun eğerek bir parça bulgur götürdü ağzına.

Şake teyzemin artık bakkal alışverişlerine yardım etmemesi gerektiğine karar verdik annemle. Dükkânların önündeki uzun kuyruklarda korkunç hikâyeler ve söylentiler yayılıp duruyordu. Şake teyzem bakkaldan eve perişan bir halde titreyerek dönüyordu.

Madam Auger’in oğlu sokağa çıkma yasağı esnasında dışarıda olduğu için yakalanmış ve iki gün Cherche-Midi hapishanesinde tutulmuş. Eve dönüp neler olduğunu anlatana kadar hiç kimse nerede olduğunu öğrenememiş. Madam Moutsakis’in oğlu sinemada insanlar, dünyadan haberlerin verildiği kısa filmi yuhaladıkları sırada neredeyse tutuklanıyormuş. Almanlar sinema salonunu boşaltmışlar ve kapıdan çıkan her ellinci kişiyi tutuklamışlar. Tanrı onu gözetiyor olmalıymış çünkü kırk dokuzuncu sıradaymış ve tutuklanmaktan kıl payı kurtulmuş.

Ailede acı çeken sadece teyzem değildi. Takuhi de sıskalaşmıştı, bakımsız görünüyordu. Tüyleri öbek öbek dökülüyordu. Artık yumurtlamıyordu. Tavuklar hakkında pek bir şey bilmiyordum ve kümes hayvanlarına özgü bir hastalıktan mustarip olduğunu düşünüyordum. Bir gün temiz hava alsın ve ortamı değişsin diye onu avluya çıkardım ama hava soğuyunca eve geri girdik.

Yumurtasız geçen iki haftadan sonra Misak tavuk orbası konusunda kulis yapmaya başladı.

“Bu kuşun bir ayağı çukurda Maral, herkes bunun farkında. Neden şu güzelim tavuğun eti çöpe gitsin ki?”

“Nankörlük ediyorsun. Bu kuş bu aileye neredeyse yüz tane yumurta verdi. Başka türlü nereden bulacaktık o kadar yumurtayı?” dedim.

“Peki, madem hesabını tutuyorsun son on beş gündür bir tane bile yumurtlamadığını fark etmişsindir,” diye durumun altını çizdi Misak.

“Bu oğlan bazen mantıklı konuşuyor,” diye araya girdi babam. “Ayrıca hava da tam tavuk orbalık.”

“İki tane soğanım kaldı. Ne derler bilirsiniz: Kuzuyu baharda, tavuğu gözün yiyeceksin,” dedi annem.

Babamın ağabeyimle bir olmasına şaşırmamıştım ama annemin desteğini arkama alamazsam zavallı Takuhi bugün yarın o tencereye girerdi.

Karşı ıktım, “Baharda kuzumuz yoktu, yleyse gözün neden tavuk yiyecekmişiz ki?”

“nk aız, işte bu yüzden.” diye cevapladı Misak.

“Bir gnlk tavuk çorbasıyla bu sorunun çözüleceğini mi sanıyorsun?” diye sordum. “Ya yeniden yumurtlarsa?”

“Bütün kış bu buz gibi dairede ne yapacağız bu tavukla, Maral? Zavallı şey bir köşede bütün tüyleri dökülmüş, titriyor olacak. Her geçen gün zayıflayacak en sonunda da kemiklerinde bir gram et kalmayacak,” diye ikna etmeye çalıştı annem.

“Benim yatağımda uyuyabilir,” dedim.

“Pis bir tavuğu yatağına almıyorsun,” dedi annem.

“Yarın akşamın menüsü belli oldu demek,” diyerek konuşmayı sonuçlandırdı babam.

Şake teyzem kederle baktı bana. Ben de masanın altındaki halıyı eşıleyen Takuhi'ye baktım. Başını kaldırdı ve tek gözüyle beni süzdü.

Ertesi akşam okuldan döndüğümde ev tavuk çorbası kokuyordu. Kararlılığıma rağmen ağzım sulandı ve annemin ikram ettiği kâseyi aldım. Ama çorbaya daldırdığım kaşıktaki yarı biçimlenmiş bir yumurta çıkınca, mide bulanmasıyla fırlattım kaşığı.

“İki gün daha beklesek ne olurdu sanki.” Masadan kalktım, fırlayıp çıktım odadan.

“Maral,” diye seslendi babam ardımdan. “Gel buraya. Annen onca emek verip tavuğu temizledi, çorbayı pişirdi.”

“Aç değilim,” diye bağırdım içeriden ve yatak odamın kapısını çarptım.

Ertesi akşam Misak masaya sahte yiyecek karneleri koydu. Annemle babam gergin bir şekilde birbirlerine baktılar ama soru sormadılar. Babam sahte karnelerin yanına hakiki olanları bıraktı.

Dikkatlice inceledikten sonra, “Bana aynı görünüyorlar,” dedi.

“Elbette aynı görünecekler,” dedi Misak. “Aradaki farkı görmenin tek yolu büyüteçle bakmak ve o durumda bile nereye bakacağını bilmen lazım.”

“Ekmek ateş pahası, insan hayatıysa para etmiyor,” dedi babam.

“Ben bunları kullanmaya cesaret edemezdim,” dedi annem.

“Maral gidecek,” dedi Misak, “Değil mi?”

Olduğumdan daha cesaretli göründüm. “Alışveriş sırası bendeydi zaten.”

“Ah, tatlım, bu fikirden hiç hoşlanmadım. Ya yakalanırsan?” diye sordu annem.

“Yakalanmayacak,” dedi Misak.

Ertesi gün yokuş yukarı hızla yürüyerek bizim mahalle-
den ayrıldım. Aklıma Donabedyanların bakkalına gitmek
gelmemiştii, kimsenin beni tanımayacağı mahallelerdeki
dükkânlara doğru yol aldım. Bütün alışverişı de tek bir
yerden yapamazdım;, ihtiyaçlarımız için farklı farklı yerle-
re gitmeyi planladım. Bu kadar aç olmasaydık Misak eve
sahte karne getirmez, babam da bunları kullanmama asla
izin vermezdi. İlk gördüğüm sıraya girdim, soğuktan titre-
yerek ve ağırlığımı bir ayağımdan diğerine vererek bekle-
meye başladım.

Sıra bana geldiğinde, başımı eğip gözlerimi kaçırmam
gerektiği yönünde içimde yükselen o dürtüyle savaştım ve
kendi kendimi, bakkalın kırılmış uzun bıyıklarına ve gü-
lümsemesine bakmaya zorladım.

Bir torba elmayla dükkândan çıkınca derin bir oh çek-
tim. Bir sonraki dükkân biraz daha kolay geçti ve bir son-
raki ondan da kolay... Sepetim ağzına kadar dolunca son
bakkalın eşiğinden sokağa doğru adımımı attım ve sanki
peşimde şeytanın ta kendisi varmış gibi, yokuş aşağı bir
koşuya kaptırdım.

“Tanrı’ya şükür,” diye cıgılık attı Şake teyzem, kapıdan
girdiğimi görünce.

Ağabeyim epey ağır sepeti elimden alıp mutfağa taşıdı.

“Sorun çıktı mı?” Annem ardım sıra geliyordu.

“Kimse bir şey fark etmedi,” dedim.

“Ben size demiştim,” dedi Misak.

Annem sepetin içindekileri boşaltırken kahkaha atma-
ya başladı.

“Nedir bu kadar komik olan?” diye sordum.

Annem başını sallayıp gülümsedi. “Hay aptal kafam! Karaborsa karnelerimiz olunca yiyecekler de karaborsa olur sanmıştım. Tereyağı ve et hayal etmiştim; çılgınca, değil mi? Ama işte, aynı kök sebzeler...”

“Sadece aynı şeylerin daha fazlası işte,” diye kısa ve öz açıkladı Misak.

“Aynen Kartaca gibi İngiltere de yıkılacaktır,” radyo spikeri yayınını her zamanki gibi bir resmi bildiriyle kapatmıştı. Kendimi babamın vereceği tepkiye hazırladım. Radyoya yumruğunu indirdiği gibi bağırdı, “Kahrolası savaş bittiğinde ilk kurşunu bu ahmak vatan haini yiyecek.”

“Sessiz ol biraz. Bu kadar canını sıkıyorsa neden dinliyorsun şu adamı?” diye çıkıştı annem.

“Ben de ‘Fransızlara Fransızca’ yayınını dinlemek istemez miydin sanıyorsun? Ama bu Almanlar BBC’nin yayınını öyle bir bozmuşlar ki konuşulan hiçbir şey anlaşılmıyor,” diye karşılık verdi babam.

“Radyoyu kapatabiliriz. Zaten Maral ödevlerini yapmaya çalışıyor.”

“Beni düşünmenize gerek yok,” dedim.

Annem, “Şu adamın ahmaklığıyla babanın kükremeleleri arasında nasıl çalışabiliyorsun anlamıyorum,” dedi.

Babam homurdandı, “Ahmaklardan söz açılmışken, oğlun olacak hayta nerede?”

“Zaven’le dışarıda. Herhalde sinemaya gittiler. Birazdan dönerler,” diye cevap verdi annem.

Önümdeki kitaptan başımı kaldırıp parmaklarımın ucuyla kaşlarımı düzelttim. Zaven’in adı bile geçse dış görünüşüm hakkında endişeleniyordum. Ders çalışırken kaşlarımı çekiştirmek gibi talihsiz bir alışkanlık edinmiştim. Fark etmeden kaşlarımın yarısını kopardım mı diye kontrol etmek için banyodaki aynaya koştum.

Kazağımı düzeltmek için biraz zaman harcadım, sonra şifoniyerin üzerinden saç fırçamı aldım. Diğer bütün kızlar

gibi ben de çene hizasında kestirsem, saçlarımın çok kibar bir şekilde dalgalanacağından emindim ama annem uygun görmediği için belime kadar uzanan bu saçlara mecbur kalmıştım. Yan dönüp aynadan, yatağın üstüne çıkmadan da görebildiğim kadarıyla nasıl göründüğüme baktım.

“Birini mi bekliyordun?” diye girdi teyzem.

Yerimden sıçradım. “Teyzeciğim, korkuttun beni.”

“Seni korkutmak istememiştim, *yavrum*. Geldiğimi fark ettin sanmıştım. Kendimi pek iyi hissetmiyorum, şöyle bir ayaklarımı uzatıp örgü öreyim dedim.”

Holden sesler geldi.

“Misak geldi,” dedi Şake teyzem. “Yanında Zaven de mi var ne?”

“Onun sesi gibi.”

“Gidip hoş geldin diyemeyecek kadar yorgunum, benim de selamımı iletir misin canım? Senden bir de iyilik isteyebilir miyim? Bana fazladan bir battaniye getirebilir misin? Dışarısı o kadar da soğuk değil aslında ama kemiklerim üşüyor.”

Şifoniyerin en alt çekmecesinden aldığım yün battaniyeyi teyzemin üzerine örttüm, kenarlardan sıkıştırdım.

“Böyle iyi mi teyzeciğim?”

“Bir tane daha var mıdır acaba?”

Büyük dolabın çekmecelerini karıştırdım ve büyük yün bir şal buldum, kaldırıp gösterdim. “Bu nasıl?”

“İyiymiş.”

“Umarım bu seni sıcak tutar.” Battaniyelerin üzerine bir de şalı örttüm.

“Sağ olasın, *yavrum*. Ben artık uyuyayım.”

“İyi geceler, teyzeciğim,” dedim ve odadan çıkıp kapıyı kapattım.

Salona geçtim. Ağabeyim önünde çizim defteriyle masada oturuyordu.

“Zaven nerede?”

“Merhaba demek için uğramıştı. Senin yattığını sandık.”

Ah çekmemek için kendimi tuttum. “Yok, yatmadım. Daha yapacak işlerim var.”

Bir süreliğine matematik defterimdeki sayıları, yumruklarını bana doğru kaldırmış çöp adamlar gibi gördüm.

Zaven’i son gördüğümünden bu yana üç hafta geçmişti. Onunla yollarımız pek kesişmiyordu ve bir araya geldiğimizde de ya etrafımızdan kalabalık eksilmiyordu ya da ağabeyim de yanımızda oluyordu. Bana baktığını fark ettiğim nadir zamanlarda bakışlarına karşılık veremeyecek kadar utanıyordum. Bir keresinde o Misak’ı beklerken avluda kısa süreliğine yalnız kalmıştık ve işkence gibi gelen bir sessizlikte öylece dikilmiştik. Ya da en azından ben kendimi rahatsız hissetmiştim, belki de o sadece ilgisizdi.

Beceriksizliğimin suçunu annemle babamın demode geleneklerine atmak istiyordum ama Jacqueline’in anne siyle babası da benimkiler gibiydi. Ayrıca onun peşinde oğlanlar hatta adamlar vardı. Lisedeki bizden yaşça büyük kızlar okuldan sonra köşebaşlarında ya da sokak bekçilerinin gözünden ırak yerlerde erkek arkadaşlarıyla buluşurdu. Kâfelerde kahkahalar atarak laflayan ya da parklardaki banklarda sarmaş dolaş oturan çiftlerin rahatlığına gıptayla bakardım. Bir öğleden sonra Denise’le eve doğru giderken bizden bir üst sınıfta okuyan bir kızın bir Alman askeriyle dudak dudağa öpüştüğünü görmüştüm. Okuldan pek de uzak olmayan, çitlerle çevrili küçük bir bahçedeki bir ağacın arkasına yarı gizlenmiş vaziyetteydiler ama kızın zan-

nettiki kadar da mahrem bir nokta değildi orası. Gözlerimi onlardan alamayarak öylece durmuştum ve Denise dikkatimi çekmek için koluma dokunduğunda yüzüm utançtan kızarmıştı.

şimdi önümdeki masada duran deftere bakıyordum. Sayılar yine okunabilir olmuşlardı ve ben de uyumak için yatağa gitmeden önce bir saat daha çalıştım.

Gece yarısı uzaktan gelen patlama sesleri ve üzerimizden geçen uçakların gürültüsüyle uyandım. Paris yakınlarında hava saldırıları birkaç ay önce başlamıştı ve belirlenen sığınaklara koşturmak hayatımızın bir parçası olmuştu. O gece, Kraliyet Hava Kuvvetleri şehrin kenar mahallelerine bir yerlere bombalar yağdırıyordu. Hava saldırısını bildiren sirenler erken uyarı vermekte gecikmişti, bu yüzden ışıklar kapalı ve perdelerimiz açık vaziyette pencerelerin yanında bekledik. Sokağın ucundaki binanın üzerinden uzaktaki parıltıları görüyor ve patlama seslerini duyuyorduk. Uykudan umudumuzu kesip perdeleri kapattık, ışığı yaktık ve salonda her zamańki yerlerimizi aldık. Jacqueline'den ödünç aldığım eski bir sinema dergisinin sayfalarını, pek de dikkatimi veremedenden karıştırıyordum.

şake teyzem şalına sıkıca sarılmış sandalyesinde bir o yana bir bu yana dönüp duruyordu. Gözleri kapalı, "Tanrım bizi bağışla," diye fısıldıyordu.

Misak, yatağının kenarında tünediği yerden zıpladı. "Buna artık dayanamıyorum. Muhtemelen parktan her şey g r n yordur. Zaven ve Barkev çoktan gitmişlerdir parka, eminim."

"Kafayı mı yedin, oğlum?" diye araya lafa girdi annem.

"Bir saattir bomba atıyorlar ve hepsi de aynı yere, buradan sadece onlarca kilometre uzağa," dedi Misak.

Babam, "Sanırım Boulogne taraflarını bombalıyorlar. İngilizler Renault fabrikasını vuruyor olmalı," dedi.

"Gidebilir miyim?" diye sordu Misak.

"Ben de seninle geleyim," dedi babam.

Hızla kapıya yöneldiler, askılardan paltolarını aldılar.

"Peki ya ben?" Sandalyemden sıçradım.

"Maral Pegoryan," dedi annem, "bu evden dışarı adımını atmıyorsun. Baban ve ağabeyin seyirlik bir gösteri olduğunu düşünecek kadar kafayı yedilerse onları durduramayacağım. Ama gecenin bu saatinde gökten bombalar yağarken kızımı sokaklara bırakmam. Ayrıca sokağa çıkma yasağına ne oldu?"

"Almanlar neredeyse hiç bu kadar ilerlememişti. Zaten hava saldırısı sırasında kim devriye gezer ki?"

"İyi tespit oğlum," dedi babam.

Annem ellerini kaldırdı. "İnanamıyorum."

Babamla ağabeyim çıkınca, daha önce makinede diki-verdiği yeleklerden birine düğme dikmeye girişen annemin yamacına tünedim. Annemin iğneyi yeleğe öyle bir geçirışı vardı ki elindeki yelek düşmanı sanırdınız. Teyzem ise örgü örmeye başlamıştı, şişlerinin çıkardığı ses saatin gürültülü tiktaklarıyla aşık atıyordu. Bu muydu benim payıma düşen de? Bir apartman dairesinde örgü örerek ya da dikiş dikerek ya da yemek pişirerek, serüven peşinde koşan erkeklerin eve dönüşünü beklemek miydi? Mutfaktaki tabakları pencereden fırlatayım, aşağıdaki parke taşlarına çarpıp bin parçaya bölünüşlerini izleyeyim istedim.

Derin bir iç çektim.

Annem, "Dışarıda bombaların düşüşünü izlemek istemek de neyin nesi? Bunlar havai fişeğe benzemez, biliyorsun," dedi.

“Belki de kümesteki tavuklar gibi oturmaktan daha eğlenceli olduğundandır.”

“Savaşın eğlenceli olduğunu mu düşünüyorsun? Ben savaşı bir kez gördüm ve hiç de eğlenceli değildi. Kümesinde oturan tavuk yol kenarındaki kanlı tüy yumağından yeğdir.” İğneyi düğmenin deliğinden geçirirken kaşlarını çattı, dudaklarını birleştirdi.

“Ulu Tanrım bizi gözetsin, böyle şeyleri tekrar görmekten alıkoysun,” dedi Şake teyzem.

Başlarından geçenler hakkında çok az şey biliyor olmam tuhaftı, hele ki yaşadıkları, üzerimize sınırları belirsiz bir gölge gibi çökerken. Annem ve teyzem Katliam ya da Tehcir diye adlandırdıkları uğursuz olaydan üstü kapalı bir şekilde bahsederdi. Eski Memleket’te yaşadıkları o dönemde dair bir soru soracak olsam annem karanlık bir ifadeyle, “O zamanlar hakkında konuşmasak daha iyi,” der, konuyu kapatırdı. Şake teyzemin beti benzi atar, Tanrı’ya yakarmaya başlardı. Bu yüzden ben de bir süre sonra soru sormayı bıraktım, korkunç ve şifreli imaları karışısında gözlerimi devirmemek için yapabileceğim tek şey buydu.

Babam ve ağabeyim yarım saat sonra döndüklerinde ufuktaki anlık parlamalar dışında bir şey görülmediğini söylediler. Ama Kaçaryanlar da dahil olmak üzere bir sürü komşu oradaymış. İngiliz uçakları gökyüzünden çekilince insanlar da dağılmış.

“İngilizler Renault’ya saldırıyor diye şikâyet eden yoktu,” dedi babam.

Misak güldü. “Valla, saldırıya sevindikleri bile söylenebilir.”

“Emin olun, Boulogne halkı bu gece hiç sevinçli değil. Ben de canım çıkmış gibi hissediyorum,” dedi annem.

Bitkin bir şekilde yataklarımıza dönerken gece bitmek üzereydi.

Karanlıkta uzanıp başını yastığa koyar koymaz uykuya dalan teyzemin hafif hırıltılarını dinledim. Mutsuzdum çünkü Zaven'i görme şansını bir gecede iki kez kaçırmıştım. Bunların o kadar da önemli olmamasını dilerdim ama hayatta bir aşk yaşamak için o kadar az şansım vardı ki ben de kalbimi bu oğlana çivilemişim.

En sonunda uykuya daldığımda, rüyamda Buttes Chaumont'daki gölün kenarında yürüdüğümü gördüm. Zaven de yanımdaydı. Çok güzel bir öğleden sonrasındı, gökyüzü açıktı, ağaçlar çiçeklerle bezenmişti. Sanki hep öyle yürüyormuşuz gibi kolunu benimkine dolayıvermiş, gözlerime bakarak gülümsemişti. Kalbim kanatlanmıştı adeta. Sonra gözlerimi yere çevirmiştim. Suyun kıyısında ördekler ve kuğular yatıyordu. Cansızdılar, boyunları tuhaf açılarla bükülmüştü, gözleri bakıyor ama görmüyordu. Ürpererek yüzümü Zaven'in omzuna gömmüştüm.

Ben yatak odamdaki taburenin tepesinde ayakta dururken, annem de üzerimdeki yeni diktiği elbisenin kenar kıvrımlarını iğneliyordu. Elbisenin lal rengi kumaşı tafta-
dandı ve annem kumaşın soluk yerlerini gizlemeyi öyle iyi başarmıştı ki elbisenin bitpazarından alınmış bir çift perde-
den kesilip dikildiğini kimse tahmin edemezdi.

Annem ağzında iğnelerle “Kıyırdama,” diye mırıldandı. “Hareket etmeye devam edersen yamuk yumuk olacak.”

Aynada kendimi ve üzerimdeki elbiseyi inceledim. Truvakar kollu elbisenin göğüs kısmı dardı ve belimi ince gösteren etek kısmı uzundu. Keşke hayatımda beni özel bir yere götürecek birisi olsa diye geçirdim içimden.

“Tamamdır,” dedi annem. “Çıkar da kenarlarını kıvrıp dikeyim.”

“Sence bunu pazar günü Kaçaryanlardaki yemekte giyebilir miyim yoksa aşırı mı kaçır?” Düğmelerini çözüp elbiseyi çıkardım.

Annem elbiseyi kolunun üzerine attı. “Kiliseye giderken de, pazar yemeğine giderken de giyebilirsin... Pazar günkü yemekten bahsetmişken, Şuşan’a söz verdim teyzenle birlikte mantıya yardım edeceğiz. Yani okuldan döndüğünde biz evde olmayabiliriz.”

“Mantı mı?” Et suyunda yüzen içi et dolu hamur parçalarının kokusunu şimdiden alabiliyordum. “Kuzu eti bula-bilmiş mi?”

“Tavuk. Ama aradaki farkı ayırt edemezsin bile,” dedi annem. “Böyle zamanlarda, olanla yetinirsin. Eski Memeleket’imizde kimse tek başına mantı yapmazdı. Bütün ma-

hale toplanırdık, herkes oklavasını alır gelirdi. Mutfakta tek başına bütün işi yapmak zorunda kalmazdın. Baklava yapmak için yufka açarlar ya, annem öyle bir açardı ki yufkalar kâğıttan ince olurdu.”

Cumartesi on altıncı doğum günüm olmasına rağmen akşam yemeğinde pasta yoktu. Hediyelerim annemin diktiği elbise, babamın yaptığı bir çift deri tabanlı siyah topuklu ayakkabı ve Şake teyzemin ördüğü yazlık süveterdi.

“Babig, deriyi nereden buldun?”

“Vahan’dan aldım. Kızımın doğum günü ayakkabılarının tabanlarının tahta olacak hali yoktu ya.”

Hediyelerimin sonuncusu ve en güzeli Misak’ın aldığı bir kalıp lavanta sabunuydu.

Avuçlarımda tuttuğum yumuşak sabun kalıbını burnuma yaklaştırıp kokladım. “Güzel kokuyor. Nereden buldun bunu?”

Ağabeyim sadece gülümsedi.

Pazar sabahı kahvaltı bulaşıkları yıkandıktan sonra mutfağı ziyaretçilere kapattım. Lavabonun altında duran çinko teknenin içinde yıkanmak üzere su kaynattım. Sabunla saçlarımı köpürttüm, zımpara gibi bir lifle tenim pembeleşene kadar yıkadım. Bir havluya sarınıp, parlarsınlar diye saçlarımı soğuk suda duruladım.

Sabahın geri kalanında kendimi yatak odasına kapattım. Önce tırnaklarımı törpüledim, sonra cımbızla dikkatli bir şekilde kaşlarımı inceltip düzleştirdim. Aynada yüzümü inceledim, gülümsedim, somurttum, kaşlarımı çattım, sonra da kendi kendime dil çıkararak şebeklik yaptım.

En sonunda yeni kırmızı elbisemi giyip odamdan çıktım, kahvaltıdan sonra kiliseye giden Şake teyzem dışında herkes salondaydı.

“Hazır mıyız?” diye sordum.

“Meğâ!” dedi annem. “Kaşlarına ne yaptın öyle?”

“Ne olmuş kaşlarına?” Babam gazetesinin üzerinden baktı.

“Kötü mü görünüyorlar?” Elimle yüzümü kapattım.

“Saçmalık,” dedi Misak.

Umut ettiğim tepki kesinlikle bu değildi. Kaçaryanlara pazar yemeğine gidecektik. Zaven’i haftalardır görmüyordum ve istediğim şey zarif ve olgun göründüğümü düşünmesiydi.

Annem cık cık etti. “Neden böyle bir şey yaparsın anlamıyorum. İplik kadar inceltmişsin.”

Misak, “Jacqueline de aynısını yaptı. Gülünç görünüyor,” dedi.

Sert çıktım. “Ne düşündüğünüz umurumda değil. Moda hakkında hiçbir fikriniz yok.”

“Kafanı kazıtmak moda olsaydı bunu da yapar mıydın?” diye sordu babam.

Arkamı döndüm ve kapıya yöneldim.

Şake teyzem Kaçaryanlara bizden önce varmıştı, içeri girdiğimizde oturma odasındaki kanepede Virginie ve Vahan Kaçaryan’la birlikte oturuyorlardı.

“Çocuklar nerede?” diye sordu Misak.

Vahan, “Gelmek üzeredirler,” dedi.

Tam o sırada Zaven ile Barkev geldi ve hepimiz masaya oturduk. Sağımda annem, solumda Virginie vardı ve Zaven de annesiyle ağabeyimin arasında oturuyordu, yani uzak kalmıştık. Şuşan teyzenin kepçeyle mantı doldurduğu kâseler elden ele uzatıldı. Kâseminden yükselen tavuk ve soğan kokusu o kadar muhteşemdi ki daha tadına bakmadan, “Teyzeciğim, bu yemek cennetten çıkma sanki,” dedim.

Babam araya girdi, “Dar zamanlarda cennet, dolu bir midedir,”

Misak da babamın sahte ağırbaşlılığını taklit etti. “Cennet, dostlarım, bir kâse tavuklu börektir,”

Vahan kahkaha attı. “Bu kadar atasözü yeter, dostlarım. Yemek zamanı.”

Böylesi bir kalabalıkta Zaven’le aramda ilginç bir şey geçme olasılığı sıfırdı: manidar bakışlar yoktu, merdivenlerde fısıldanan sözcükler yoktu. Erkekler siyaset konuşmak üzere salona, kadınlar da mutfığa çekildiğinde Zaven’le birlikte ağaçların henüz çiçek açmaya başladığı parka gitmenin hayalini kurdum. Çakısını kullanarak bir çalılığın arasından bir gül kesip abartılı jestlerle bana uzatıyordu. Ama, elbette, elimde nemli bir kurulama beziyle mutfaktaki kadınlar kalabalığının arasındaydım. Çok sonraları, tek beklediği şeyin –rastlaşalım diye yolumu değiştirmek ya da ceket cebine ufak bir not sıkıştırıvermek gibi– benden gelecek ufak bir işaret olduğunu anlayacaktım ama o yaşta, küçük bir hareket bile aşırı cüretkâr geliyordu bana.

Ertesi sabah okula gitmek için Belleville Caddesi’nin köşesinde buluştuğumuzda Denise’in üzerindeki cekette sarı kumaştan bir yıldız dikiliydi. Kanun birkaç gün önce yürürlüğe girmişti ve bu yeni aşağılama biçimini ilk kez görüyordum.

Denise gözlerini kaçırdı. “Bu hafta sonu Z. K.’yi gördün mü?”

Muhabbete onun açtığı yoldan, o küçük düşürücü yıldız hakkında bir yorum yapmadan devam ettim. “Dün ailesiyle beraber akşam yemeği yedik.”

“Onunla yalnız konuşma fırsatı yakalayabildin mi?”

“Sıfır. Yemek masasında bile yan yana düşmedik.”

“Böyle giderse o sana açılana kadar on sekizine varacak-sın,” dedi Denise.

“Belki de hiç açılmaz. Belki de bana ilgi duymuyordur.”

“Bunun doğru olmadığını biliyorsun.”

Tam o an yanımdan beş yaşlarında minik, sarışın bir çocukla annesi geçti. Çocuk Denise’in ceketindeki yıldızı gösterdi ve “Anne, bak, Yahudi,” dedi. Annesi eğilip çocuğun kulağına bir şeyler fısıldadı ve aceleyle geçip gittiler.

Denise’in yüzü kızarmıştı. “Bugün farklı olan bir şey yokmuş gibi davranıyordum. Ama artık hayatımız böyle. Bu durumda buna alışmak zorunda insan. İlk sabah en zoru olacak.”

“Sanki Ortaçağ’da yaşıyoruz. Böyle bir şey yirminci yüzyılda nasıl olabilir?”

Denise omuz silkti. “Buradaki ironi, tabii böyle bir şeye ironi denirse, kanunen takmak zorunda olduğumuz bu yıldızların kumaş paraları kendi karnelerimizden kesiliyor.”

“Ya yıldızı takmazsan, o zaman ne olur?”

“Bizi hapse tıkarlar, herhalde, yakalanırsak yani.”

Yokuş aşağı yürürken gördüğümüz sarı yıldız takmış diğer insanlarla Denise arasında anlayışlı bakışmalar oldu. Sanki, artık gizli olmaktan çıkmış bir topluluğa mensup olduklarını itiraf ediyor gibiydiler. Okula kadar kasvetli bir sessizlik içinde yürüdük. Okula birkaç blok kala, karşıdan gelen ve Denise’in yıldızını fark eden genç bir adam gülümseyerek kendi yıldızını gösterdi. Yıldızın ortasında siyah harflerle *Yahudi* yerine *Budist* yazıyordu.

“Sence gerçekten de Budist mi?” diye sordum.

“Yahudi olmadığı kesin. Ağabeyim bize söyleneni yaptığımız için deli olduğumuzu düşünüyor. Nüfusa Yahudi

olarak kayıtlıyız ve Henri adresimizin ellerinde olduğunu, bizi istedikleri an bulabileceklerini söylüyor. Üstüne annem yıldızları kıyafetlerimize dikti bir de. Henri kendisininkini bu sabah söktü, yere atıp ayağıyla ezdi. Annem ağlamaya, Henri de ona bağırmaya başladı ve babam da Henri'ye bağırды. Henri, iki sene önce Amerika'ya gidelim dediğinde onu dinlemediğimiz için kızgın. Baltimore'da kuzenlerimiz var. Ama annemle babam Fransa Cumhuriyeti'ne güvendiler. İkisi de Fransa vatandaşı, yani en azından kısa süre öncesine kadar öyleydiler. Peki ya senin ailen?"

"Nansen pasaportları var. Şu, yurdu olmayanlar için verilenlerden. Çoğu Ermeni bu pasaportlardan taşıyor."

"Bizimkilerin vatandaşlığını geri aldılar. Şimdi onlar da yurtsuz."

Babamın karanlık bir ruh haline büründüğü zamanlarda söylediği Ermeni özdeyişi geldi aklıma: Şehre iki sepet bok gönderseler, birinin adresi bizim evdir. İşgal şehre gelen bok sepetleriydi, orası kesin, ama en büyük sepet Yahudilere gönderilmişti.

Okula vardığımızda sarı yıldız takan diğer arkadaşlarımızı hemen fark ettik. Kızlardan biri uzun saçlarını aşağıya doğru salmış, böylece yıldızın büyük kısmını kapatmıştı. Bir diğeri ceketinin klapasını kıvrarak yıldızı saklamıştı.

Denise'le matematik dersine girdik. Öğretmenimiz Madam Bourdet'nin uzun, sivri bir burnu ve kafasında bir bone gibi duran kısa, kıvrıkcık, beyaz saçları vardı. Katı ve zor beğenen bir kadındı ama o sabah ne zaman yüzünü tah-tadan sınıfa dönse, telaşlı bir hal göstermişti. Birçok kez elindeki tebeşiri düşürmüştü ve ikide bir terleyen yüzünü silmek için kazağının manşetine tıktırdığı mendilini çıkarıyordu.

Ders bitimine yakın Madam Bourdet o resmi tavrıyla sınıfa bir duyuru yaptı. “Sevgili kızlarım, şimdi söyleyeceklerimin cebirle bir ilgisi yok ancak Fransa Cumhuriyeti’nin değerlerine yapılan bu son hakarete şahit olmaktan dolayı bu sabah yaşadığım derin teessürü sizlerle paylaşmaktan kendimi alamıyorum. Ve bu onur kırıcı davranışa maruz kalanlarınız için yapabileceğim tek şey, Fransız halkının büyük çoğunluğu adına en samimi özürlerimi sunmaktır. Ders bitmiştir.”

Tüm sınıf büyük bir ciddiyetle sınıftan çıkarken arkamı döndüğümde Madam Bourdet’nin beyaz mendiliyle gözlerini kuruladığını gördüm.

Denise kolumu tutup fısıldadı, “Ödev vermeyi unuttu.”

Boğuk bağırışlar ve patırtılara uyandım. Perdeyi çekip pencerenin eşiğindeki saate baktım. Altıyı biraz geçiyordu ama gökyüzü gri olduğundan saat daha erken gibiydi.

Şake teyzem yatakta doğruldu. “Bu da ne?”

Kalkıp terliklerimi ayağıma geçirdim. “Bilmiyorum.”

Sabahlıklarımızı giyip salona gittik. Babam sahanlığa çıkmış, annem başını kapıdan dışarıya doğru uzatmıştı.

“Neler oluyor?” diye sordum.

“Yahudileri götürüyorlar,” dedi babam. “Polis yandaki merdivenlerde. Muhtemelen birkaç dakikaya burada olurlar. Herkesi alıyorlar, kadınları ve çocukları bile.”

Ağabeyim ortalıkta yoktu. “Misak nerede?”

“Neler olduğunu anlamak için sokağa indi,” dedi annem.

“Ya Lipskiler?” diye sordum.

“Çantalarını topluyorlar.” Babam başını iki yana doğru salladı. “Çatıya saklanmalarını söyledim ama işe yaramaz. Polis köşe bucak arıyor.”

Annemin beti benzi atmıştı. “Joseph, Sara için endişeleniyor. Olanlar yüzünden kadının erken doğum yapmasından korkuyor.”

“Claire?” diye sordum.

“Çocukları da aileleriyle birlikte götürüyorlar,” diye cevapladı babam.

“Onu bize bırakmalılar,” dedim.

“Yavrum, neden bunu düşünemedim ben?” diye dövündü annem. “Git getir onu Garabed. Kızı buraya getir ve onlar geri dönene kadar ona bakacağımızı söyle.”

“Sarı saçlı bir çocukla ne yaparız?” diye sordu babam. “Bir saniye durup düşünelim. Kim bilir onları nereye götürüyorlar, acaba ne zaman dönerler?”

“Garabed, yeter. Maral, git çocuğu getir.” Annem beni kapıdan dışarı doğru itti.

Babama baktım, başıyla onayladı.

Sessizce kapıyı tıklattım. Kapıyı Joseph Lipski açtı, yüz ifadesi korkunçtu.

“Lütfen buyurun,” dedi içeriyi işaret ederek.

Girişte iki valiz duruyordu. Mutfakta Sara, Claire’in kıyafetlerini topluyor, tahta bir valize yerleştiriyordu. Claire arkalıklı bir mutfak sandalyesinde oturuyor, kucağında Charlotte’u tutuyordu.

“Bay Lipski, annem siz dönene kadar Claire’e bakmamızı teklif ediyor. Ama acele etmemiz lazım. Polis her an gelebilir.”

“Çok nazik bir teklif ama eşime danışmalıyım.”

Karıyla Yidiş konuştular. Sara, önce Claire’e sonra kocasına baktı hızla. Bakışları en son bana döndü. Başıyla onaylarken yaşlardan kocaman gözleri parlıyordu.

Sara Lipski valizi sertçe kapattı, Claire’in kulağına bir şeyler söyledi ve kızına sıkıca sarılıp onu bana doğru itti.

Valizi kaldırıp sanki uzun bir yolculuğa çıkıyormuşuz hissiyatıyla çocuğun elinden tuttum. “Hadi gidip biraz oyun oynayalım, olur mu?”

Claire başını kaldırıp annesiyle babasına baktı. Her iki si de başıyla onaylayınca o da başını salladı.

“Çabuk gidin.” Joseph Lipski bizi kapıya kadar geçirdi.

Sara, aceleyle Yidiş bir şeyler söyledi. Ne söylediğini anlayamadım ama sesindeki paniği duydum ve Claire’i bize bırakmakla ilgili tereddüt ettiğini anladım. Kadının

hislerinin kırık bir tırnağa takılıp kalan bir kumaş parçası gibi olduğunu düşündüm.

Kendinden emin sözlerle karısını yatıştıran Joseph, Claire'le beni sahanlığa doğru çıkarıp kapıyı arkamızdan kapattı.

Bizim dairenin aralanan kapısı bizi içeri almak için daha da açıldı.

“Merhaba, küçüğüm,” dedi annem. “Ne iyi ettin de geldin, bir süre bizde kalırsın, hı?”

Tam o sırada Misak görüldü. “Onun ne işi var burada?” diye sordu Ermenice.

“Ailesi dönene kadar ona biz bakacağız,” dedi annem.

Misak elini alnına götürdü. “Siz aklınızı mı kaçırdınız?”

“Ne yapsaydık?” Annem hızla Claire'e bir bakış attı.

Konuşulanları anlamayan Claire kocaman gri gözleriyle bir ona bir ona bakıyordu.

Misak dişlerinin arasından sinirle konuştu, “Bunun ne kadar tehlikeli olduğunu anlamıyor musunuz? Belleville Caddesi'ndeki sıra sıra otobüsleri bu insanlarla dolduruyorlar. Doriot'nun mavi gömlekli faşistleri de avlularda bekleyip apartman girişlerini tutuyor. Polislin elinde isimler ve daire numaralarının yazılı olduğu adresler var.”

“O zaman onu bırakalım da götürsünler, öyle mi?” diye sordu babam.

Misak adeta inledi. “Anlaşıldı. Ama onu burada bulurlarsa biz de hapishaneyi boylarız, haberiniz olsun. Polis kızı sorduğunda ne söylemek gerektiğini Lipskilere ben anlatırım. O halde gidiyorum ben.”

Claire'i yatak odama götürüp kapıyı ardımızdan kapattım. Teneke kutuyu açıp düğmeleri yatağın üzerine dök-tük. Boyut ve renklerine göre ayırmaya başladık. Bağırış

çağırışlar ve gürültüyle çarpan kapıların sesi bizim merdiven boşluğundan odama kadar gelmeye başlayınca Claire'i kucağıma aldım ve önce Fransızca sonra Ermenice ninni söyledim. Neyse ki bir süreliğine uyudu.

Apartman sakinleşince kahvaltılık bir şeyler bulmak için Claire'i mutfağa götürdüm.

"Sütümüz yok," dedim anneme. "Yiyecek ne verebilirim ona?"

Annem omuzlarını kaldırdı. "Margarin ve kızarmış ekmek. Biraz ıhlamur kaynatayım."

Tabağını masaya koydum ve onu yemeğine uzanabilsin diye katlanmış battaniyeler koyduğum sandalyenin üzerine oturttum. Göz çevresi kızarmış olan Şake teyzem koltuğunda bir ileri bir geri gidiyor, kendi kendine bir şeyler mırıldanıyordu. Öksüz, çöl ve utanç kelimelerini yakalayabildim, özellikle sonuncusunu tekrar tekrar söylüyordu.

Annem, "Şake, çocuğu korkutacaksın. Bir gidip uzansan mı acaba," dedi.

Şake teyzem yatak odasına gitti, halen alçak sesle mırıldanıyordu.

Misak döndüğünde durumu anlattı. "Belediyenin otobüslerini kullanıyorlar. Aynı yolu şimdiden iki kez gidip gelen bir şoförle konuştum. Şehir merkezindeki kışlık vedroma götürüyorlarmış.

"Bu işin başında kim var biliyor musunuz? Hayır, Bochelar değil. Yerel polis güçleri, belediye otobüslerinin şoförleri ve şu mavi gömlekli sürüngenler yürütüyor bu pis işleri." Kelimeler Misak'ın ağzından tiksintiyle çıkıyordu. "Zavig, Rozenbaumları da aldıklarını söyledi ama Henri dün gece evde değildi, o yüzden onu yakalayamadılar. Ailesini uyarmaya çalıştı ama çok geç kaldı."

“Denise?” diye sordum.

Başıyla onayladı.

Karnıma bir ağrı saplandı, gözüm yaşlarla doldu.

Ermenice anlamayan Claire koluma dokunup Fransızca sordu, “Ne söylüyor ağabeyin?”

“Annenle babanın bir otobüse bineceklerini söyledi şimdi,” diye açıkladım.

“Otobüsle nereye gidecekler?”

“Kışlık veledroma gidecekler,” dedim.

“Ne zaman dönecekler?” diye sordu Claire.

Annem araya girdi, “Ne zaman gelecekler bilemiyoruz ama onlar eve dönene kadar bizimle kalabilirsin.”

Ağabeyime Ermenice sordum, “Henri’nin nerede olduğunu biliyor musun?”

“İşine yaramayacak bir bilgiyi almaya çalışma. Ayrıca ben bir çözüm üretene kadar dikkat et bu çocuk çıt çıkarmasın, ortalıkta görünmesin.”

Claire bileğimden çekti. “Ne diyor?”

Saçlarını okşadım. “Annenlerle otobüse binen öteki arkadaşlarımızı konuşuyoruz.”

Birkaç saat sonra bakkala gittiğimde gökyüzü bulutlu, hava kasvetliydi. İnsanların evlerinden toplanışına dair hikâyeler bakkalın önündeki sırada ağızdan ağıza dolaşıyordu. Bazı aileler baskın haberini geceden almış, kaçıp saklanmıştı. Birkaç kişi otobüslerden gizlice inip ara sokaklarda izini kaybettirmeyi başarmıştı. Piat sokağında bir kadın, polis tarafından alıkonulmaktansa altıncı katın penceresinden önce çocuklarını atmış ardından kendi de atlamıştı.

Eve dönerken avluda, merdivenlerin başında kapıcı Madam Girard’la karşılaştım. Yalnızca bizim binadan altı ailenin alındığını anlattı.

“O hamile haliyle Madam Lipski’yi almaları utanç verici. Bu mösyölerde hiç terbiye kalmamış, hem de hiç,” dedi.

“Perişan edici bir durum,” diyebildim.

“Bir de ufaklıklar vardı, onları da aldılar. Ama Claire’i annesiyle babasının yanında görmedim,” Madam Girard bana baktı, “Kim bilir onun başına ne geldi.”

Elinde paspası ve kovasıyla bir aşağı bir yukarı koşturan kapıcımızın alıcı kuşlar gibi gözleri, bir köpeğinki gibi kulakları vardı. Madam Girard istediği kadar halden anlasın, çocuğun bizde olduğunu bir kişinin dahi duymasına izin veremezdik. Bir kişiye söylenen sır, sır olmaktan çıkardı.

“Belki Claire’i kuzenlerinin yanına bırakmışlardı,” diye tahmin yürüttüm.

Madam Girard beni bu kez süzdü. “Kuzenleri mi vardı? İlginç, hiç bahsetmediler. Yahudileri saklamak artık kanunlara aykırı, biliyorsun.”

“Çok saçma. Claire o kadar ufak ki, yaşı sarı yıldız takmak için bile o kadar küçük ki, onun yaşında bir Yahudi’yi umursayacaklarını sanmazdım.”

“Onun yaşında bir Yahudi’yi...” Kapıcı başını salladı ve çık çık etti. “Bu binada sorun çıkartacak tek kişi, üçüncü kattaki, evi arka tarafı gören Mösyö Delattre. Geriye kalan herkes kendi işine bakar ama o adam beş frank için annesini bile satar.”

Bizim merdiven sahanlığına vardığımda ağabeyimle babam Lipskilerin dairesinden bir şilte çıkarıyorlardı. Annem, elinde birkaç çerçevelenmiş resim ve Claire’in kıyafetleriyle onları takip ediyordu.

O akşam sofrada Claire’e ayıp olmasın diye Fransızca konuştuk. Bizi dikkatle dinliyordu ama doğrudan onunla konuşmazsak hiçbir şey söylemiyordu. Yemeğin ardından

sofrayı topladık. Claire masaya oturdu, paket kâğıtlarının üzerine koca yuvarlak kafaları ve sosis gibi parmakları olan insanlar çizmeye başladı.

Annem Ermenice, “Şu minik suratına bak, yüreğim parçalanıyor,” dedi.

Claire’in Şake teyze ve benimle yatmasına karar verildi. Sıcak, esintisiz bir geceydi, bu yüzden Claire ve Charlotte’un üstüne bir pike bıraktım. Claire’in yere serdiğimiz şiltesinin bir ucuna oturup sırtımı duvara verdim. O sabahki Fransızca ve Ermenice ninnileri tekrar söyledim. Koridordan gelen ve odanın zeminine belirli bir açıyla düşen parlak ışığın altında, Claire’in imkânsız bir soru sormasını ya da ağlamasını bekledim. Ama kısa zaman sonra gelen derin ve ritmik nefes alış verişler Claire’in uykuya daldığını gösterdi.

Ertesi gün öğleden sonra, aile arasında yaptığımız müzakerelerin ardından Lipskilere bir sepet erzak götürmek için bisikletle velodroma gittim. Ulaştığımda terlemiş ve kıpkırmızı kesilmiştim, beyaz pamuklu bluzum sıırıslam olmuş, sırtıma yapışmıştı. Velodromun girişini onlarca polis koruyordu. Kaldırımında bir o yana bir bu yana biraz yürüdükten ve polislerin yüzünü birer birer iyice inceledikten sonra genç bir polis memuruna yanaştım, aralarında en çok o halden anlar gibi duruyordu.

“Afedersiniz, efendim, içerideki birileriyle temasa geçmek mümkün olabiliyor mu acaba?” diye sordum.

Beni dikkatle süzdü. “Akraba filan mı?”

“Ah, hayır,” dedim. “Bu sepeti komşularımız için getirmiştım.”

“İçeride binlerce Yahudi var,” dedi. “Tam cehennem sığağı.”

Başım la onayladım.

“Sepette ne var?” diye sordu.

“Ekmek, peynir, biraz turşu ve bir parça sosis. Sosis sizin için.”

Genç polis memuru sepeti ve üzerinde Joseph Lipski yazan zarfı aldı. “Burada bekle. Geri dönüp onları bulup bulamadığının haberini vereceğim sana.”

Bana uzun gelen bir süre boyunca gösterdiği yerde bekledim ama sonunda güneşe dayanamadım. Ter boynumdan damla damla iniyordu ve içimden, keşke köşedeki kafeden içecek bir şeyler alacak param olsa diye geçiriyordum. Sokağın karşısındaki gölgeye sığındım, böylece hem polis memurunun içeri girdiği kapıyı gözleyebilecek hem de oradan bakıldığında görünür bir yerde olacaktım. Aca ba gerçekten de söz verdiği gibi dönecek miydi yoksa iç ettiği sepetle tek başına bir pikniğin keyfini mi sürüyordu. Velodromun içerisindeki binlerce insanın arasından Sara ve Joseph Lipski’yi bulmanın mümkünü var mıydı ki zaten? Arkamdaki duvara kendimi bırakırcasına yaslandım. Denise Rozenbaum’un annesi ve babasıyla birlikte içeride olduğunu düşündüm. Rozenbaumlara da yiyecek bir şeyler getirebilseydik keşke diye düşündüm ama bir sepetlik yiyeceği toplamak bile yeterince zor olmuştu.

En sonunda polis memuru elinde ona verdiğim zarfla döndü. Zarfın arkasında kurşun kalemle aceleyle karalanmış satırlar vardı.

Sevgili Maral, sana ve aillene bu yiyecekler ve diğer bütün yardımlarınız için binlerce teşekkür. Fırsat bulduğunuzda size bıraktığımız paketi lütfen Nice’teki kız kardeşim Myrtam’a gönderin. Küçük valizin içinde posta masrafları için para bulacaksınız. S. Lipski

Bu satırların altına bir isim ve adres yazılmıştı.

O gece Claire'i yatırdıktan sonra babam, "Çocuğun valizine koydukları para yol masraflarını karşılamaya yetse bile bu iş nasıl mümkün olur aklım almıyor," dedi. "Çocuğu Özgür Bölge'ye nasıl geçireceğiz? Sınırı geçirsek bile ta Nice'e kadar nasıl götüreceğiz onu?"

Misak, "Yardım edebilecek insanlar var. Ayarlaması zaman alır ama hallolur," dedi.

Annemle babam kaygıyla birbirilerine baktı ama ikisi de bu insanların kim olduğuna dair Misak'a soru sormadı. Ayrıntıları bilmesem de Misak'ın, Claire bizim yanımızda olduğu için kendi can güvenliğinden daha fazlası riske attığı yönündeki hislerinin farkındaydım. Misak kızgındı çünkü tehlike, bizim kim olduğunı bilmediğimiz yoldaşları için de geçerliydi.

Ertesi gün düğmeler, makaralar ve kumaş parçalarıyla Claire'i oyalamaya çalıştım. Bunlardan bıktığında beline ikiye katlanmış bir önlük bağladım ve bulaşıklara yardım etmesine izin verdim. Oyuncak bebeği Charlotte için annem birkaç ufak kıyafet dikiverdi ve Şake teyzem de kazak ördü. Öğleden sonra, babama yardım etmeye dükkâna gitmeden önce Claire evcilik oynayabilsin diye salondaki masanın üzerine bir çarşaf serdik. Masanın altına girip fısıltıyla bir şeyler anlatarak bebeğinin kıyafetlerini değiştirdi. Ama yaz sıcağında bir çocuğu apartman dairesine hapsetmek kolay değildi. Bunu düşününce, Claire'in ne kadar terbiyeli ve uysal bir çocuk olduğunu fark ettim. Ağlamıyordu, mızızlanmıyordu, yalnızca kocaman gözlerini dikip size bakıyordu.

Claire uyuduktan sonra Misak velodromun boşaltıldığı haberini verdi. Yahudilerin Drancy'ye gönderildiğini duy-

muştı ve oradan da doğudaki çalışma kamplarına gönderilmek üzere trene bindirileceklerdi.

Bunu duyunca annemin yüzü soldu. “Ama gebe haliyle Sara Lipski’ye hangi işte çalıştırabilirler ki? İki ay sonra doğum yapacak.”

Teyzem, “Tanrı’ya şükür, Claire’i bize bıraktılar,” dedi.

Claire çok az ses yapsa da onun bizim evde olduğunu belli edecek herhangi bir ses veya işarete karşı aşırı duyarlıydık. Annem çocuğun giysilerini yıkadığında dışarıdaki iplere değil, bizim odaya gerdiği çamaşır ipine asıyordu. Claire’in apartman koridorundaki tuvaleti kullanmasına izin yoktu, onun için dairede bir lazımlık bulunduruyorduk. Kapıcı merdivenleri süpürüp paspasladığı sırada Claire’den ayakkabılarını çıkarmasını istiyor, ona, hadi şimdi minik fare ol bakalım, diyorduk. Onu korkutmak istemiyorduk ama Misak, birisi kapımızı çalarsa Claire’in ne yapması gerektiğini bilmeli diye düşünüyordu: Acilen yatak odasına gidecek ve birkaç dakika içinde ismiyle seslenmemiş olursak benim yatağımın altına saklanacaktı. Birilerinin duyması ihtimaline karşı asla Yidiş konuşmayacaktı. Ona biraz Ermenice öğretmiştim ve hemen kapmıştı, öyle ki kısa bir süre sonra, konuşmalarımızı anlamadığına güvenmemek gerekeceği belliydi.

Kapıcının dikkat edilmesi gerektiğini söylediği apartman sakini Mösyö Delattre’ı çok az tanıyordum ama avluda karşılaştığımızda iyi günler demek için kendimi zorluyordum. Orta yaşlarda, saçları dökülen sakince bir adamdı ve iyi günler dediğimde, kibar bir baş hareketiyle karşılık veriyordu. Kapıcının bahsettiği adice davranışları sergileyebilecek bir insan olduğuna inanmak zordu. Savaş bittikten sonra, Delattre’ın gerçekten de mahallede şüphelendiği ya

da –bizim kapıcı da dahil olmak üzere– sevmediği kişileri gammazlayan mektuplar yazdığı, hem de bunları yalnızca karakola değil çeşitli Nazi bürolarına da gönderdiği ortaya çıkacaktı. Madam Girard, Delattre’ın yaptığı kalleşliği öğrendiğinde öfkeden deliye dönmüş ve onu evden tahliye ettirmeyi başarmıştı.

Bizimle kalmaya başlayalı birkaç hafta olmuşken Claire bir akşam yemeği esnasında, her zamanki sessizliğini bozup, “Annem, bebek doğunca onu bir battaniyeye saracağını ve büyük koltukta otursam bebeği kucağımda tutmama izin vereceğini söylemişti. Babam da bebek doğunca büyük bir kız gibi anneme yardım edeceğimi söylemişti,” dedi.

“Sen çok iyi bir kızsın,” dedim.

“Sence ne zaman gelip beni alacaklar?”

Hepimiz huzursuz bir şekilde birbirimize baktık.

En sonunda Misak, “Annen ve baban trenle çok uzun bir yolculuğa çıktılar. Paris’e geri dönmeleri biraz zaman alabilir. Ama seni Nice’teki Myriam teyzeye ziyarete göndermemizi istediler.”

“Myriam teyze mi?” diye sordu. “Onunla hiç tanışmadık. Ama bende bir resmi var. Gidip getirebilir miyim?”

“Tabii ki getirebilirsin,” diye cevapladı annem.

Çocuk diğer odadayken annem Ermenice, “Zavallı çocuk annesiyle babası için yeterince üzülüyorken şimdi sen onu başka bir yere göndermekten bahsediyorsun,” dedi.

Babam, “Azniv, onu bu dairede aylarca kapalı tutamayız. İhtiyacı olan süt ve diğer yiyecekler için karnemiz yok. Biz onun ailesi değiliz. Annesiyle babası onu Nice’teki teyzesine göndermemizi istedi.”

Claire annesi ve teyzesinin çerçevelenmiş bir fotoğrafını getirdi.

“Çok güzel değiller mi?” diye sordu, resmi bana doğru uzatarak.

“Çok güzel,” dedim. “Ve biliyor musun, sen de Myriam teyzene çok benziyorsun.”

“Annem de öyle demişti,” diye karşılık verdi Claire. “Annemler beni Nice’te bulabilecekler mi?”

Babam, “Tabii ki bulacaklar,” dedi.

“Sen de benimle gelecek misin Maral?”

“Maral seninle gelemez ama Juliette diye bir arkadaşım var, trende o sana eşlik edecek. Onu da çok seveceksin.” Bu Misak’tı.

“Charlotte da gelecek mi?” diye sordu.

Annem anlayışla başını salladı. “Elbette Charlotte’u da yanına alabilirsin. Charlotte’la ikinize birbirinin aynısı kıyafetler dikeceğim.”

O gece çocuğun yatağında ağlayacağını düşünmüştüm ama duvardan yana dönüp yastığını gözyaşlarıyla ıslatan Şake teyzem oldu. Bir süre sonra teyzem odadan çıktı. Ben de onun ardından sessizce çıkıp koridora gizlenerek mutfakta annemle fısıldaşmalarını dinledim.

“Vah, vah, vah,” diye inledi Şake.

“Şake, şşşş! Misak’ı uyandıracaksın.”

“Ne olacak onlara? Rüzgârda savrulan tohumlar gibi... Anası babası bir yana, bu çocuk başka bir yana savruldu. Ya bizim peşimize de düşerlerse?”

“Böyle konuşma. Almanların listesinde yokuz biz. Tutukladıkları Ermeniler de sadece Komünist olanlar. Çocuğu almakla iyi etmedik mi sence de? Bu kadar küçük bir çocuk çalışma kampında ne yapardı?”

“Tabii ki doğru olanı yaptık, ama onların geri dönebileceğine inanmıyorum.”

Annem zayıf bir şekilde karşı çıktı. "Orasını bilemeyiz."

"Bu çocuk öksüz," dedi teyzem acı bir şekilde. "Tıpkı bizler gibi. Tek farkımız, biz her şeyi gördük. Bizim anamız babamız gözlerimizin önünde öldü. Pisliğin içindeki cesetler. Kafaları, göbekleri şişmiş, kolları, bacakları örümceklerinki gibi incecik çocuklar. Aynı şey Azniv, tıpkı bizi çölde ölüme terk ettikleri gibi. Yanlarına bir valizden başka hiçbir şey almalarına izin vermeden onları evlerinden alıyorlar. Tanrı bilir nereye, ne yapmaya gönderiyorlar. Utanç verici bir şey bu, korkunç, korkunç bir utanç."

Teyzem ağlarken annem onu avutmak için omzuna hafifçe dokundu.

Ertesi sabah Madam Girard Lipskilerin dairesindeydi. Biz de Claire'e fare zamanı olduğunu söyleyip onu düğmeler ve Charlotte'la beraber yatak odasına götürdük. Kapıcıyı kontrol etmeye ben çıktım.

Paspas yapmayı bıraktı. "Ev sahibi Yahudilerin dönmeceğini söyledi, ben de daireyi yeni kiracılar için temizliyorum."

Ertesi akşam Misak, arkadaşı Juliette'le yaptığı ayarlamaları Claire'in anlayamayacağı şekilde Ermenice anlattı. Ayrıntılar hakkında ağzı sıkıydı ve ertesi sabah Lyon Garı'ndaki peronda Claire'in Juliette'e teslim edileceği dışında bir şey söylemedi.

"Ama çocuğun giysilerini yıkamak için zaman yok," diye karşı çıktı annem. "Kirli kirli nasıl göndeririz çocuğu?"

"Elbiseyi bitirdin mi?" diye sordu Şake teyzem.

"Neredeyse. Bu gece kıvrımlarını hallederim. Maral, sen de Claire'e banyo yaptır. Kıyafetleri olmasa da en azından çocuk temiz olsun. Ayrıca valizini de hazırla."

“Valizime ne olmuş?” diye Fransızca sordu Claire.

“Yarın teyzene gidiyorsun. Annem de sana banyo yaptırmamı istiyor,” diye açıkladım.

Claire’in bakışları vakurdu ama ağzından bir kelime çıkmadı. Bu kadar anlayışlı bir çocuk oluşu insanın sinirine dokunuyordu ve ben, yere kapaklanıp tepinmek ve çığlık atmak istiyordum.

Akşam yemeğinden sonra çinko tekneyi sıcak suyla doldurdum. Claire’in kollarını, bacaklarını doğum günüm-den kalan lavanta sabununun son parçasını kullanarak bir lif yardımıyla iyice keseledim. Yerde oynamaktan kirlenen dizlerini temizlemeye özen gösterdim. Ben eskimiş bir kapla su dökerken o da başını geriye doğru yatırdı, su, kıvrıcık saçlarından aşağı sırtına doğru akıp gitti. Tırnaklarını kestim, kulaklarını pamukla temizledim ve temiz, sert bir havluyla onu iyice kuruladıktan sonra sarı geceliğini giydirdim.

Ben Claire’in ince pamuklu giysilerini ve iç çamaşırlarını katlarken o da beni taklit ederek Charlotte’un giysilerini hazırladı. Giysileri yerleştirip valizi kapattıktan sonra yatağa, Claire’in arkasına geçtim ve nemli, bal rengi kıvrıcık saçlarını taramaya başladım.

“Çok güzel saçların var, Claire,” dedim.

“Ben seninkileri daha çok beğeniyorum.”

“Neden ki?”

“Geceleri saçlarını açtığında aynı prenseslere benziyorsun.”

“Masallardaki prenseslere benzeyen asıl sensin,” dedim.

Claire uyuyunca salona geçtim. Şake teyzem Claire için ördüğü kazağın aynısının minik bir kopyasını Charlotte için örüyordu. Annem de onun için diktiği elbisenin ke-

nar kıvrımlarını yapıyordu. Misak, sabah hava aydınlanmadan Claire'i alıp çıkacağını, çünkü komşulara görünme riskinin en az o saatte olduğunu söyledi.

Ertesi sabah şafak sökmeden, Misak'ın omzumdan dürtmesiyle huzursuz uykumdan uyandım. Parmağını dudaklarına götürerek sessiz olmam için işaret eden Misak beni odadan çıkardı.

"Onu senin götürmen lazım," dedi.

"Benim mi?" Sanki yüzüme bir kova soğuk su çarpmıştı.

"Üzgünüm. Keşke başka bir yol bulabilseydim. Diğer türlü çok riskli olur. Lyon'a gidecek ilk tren altıyı çeyrek gece kalkıyor ve Juliette'le bilet gişesinin yakınında saat altıda buluşman lazım."

Bir korkak olduğumu düşünmesini istemediğimden içimde yükselen panik hissine aldırmadım. "Onu nasıl tanıyacağım?"

"Üstünde kırmızı bir şapkayla ekose bir ceket olacak. Kolunun altında da *Le Petit Parisien* gazetesini göreceksin."

Claire'in gecedен hazır ettiğimiz kıyafetlerini topladım, kendim için de birkaç parça bir şey alıp yatak odasının kapısına bıraktım. Uyumakta olan Claire'i yataktan çıkardım. Şake teyzem uyanır gibi oldu ama Claire'e su almak için kalktığımı söyleyince geri yattı. Valiz girişteki koridor-da duruyordu zaten. Claire oturma odasındaki iskemlede otururken ona kıyafetini ve çoraplarını giydirdim.

"Yiyecek bir şeyler ayarlayayım mı?" diye fısıldadım Misak'a.

Hayır, anlamında başını salladı. "Juliette çaresine bakacak. Şu an asıl önemli olan şey kimseye görünmeden onu binadan çıkarmak. Ve sakın olmalısın, en azından sakinmişsin gibi davranmalısın. Arkana dönüp bakmak yok.

Endişeli görünmek yok. Ne kadar gergin olursan o kadar dikkat çekersin.”

Claire’le merdivenlerden inip avluyu geçerken kalbim göğüs kafesimi dövüyor ve gerginlikten kulaklarım uğulduyordu. Dengemi kaybetmemek için başımın üstüne koyduğum bir kitabı düşürmemeye çalışarak yürüdüğümü hayal ettim: Gözler karşıya, sırtım dimdik. Şans bizden yanaydı ve köşeyi dönene kadar kimseyle karşılaşmadık. Belleville Caddesi’nde tezgâhlarını kurmaya başlayan sokak satıcılarının ve sabah vardiyasına giden fabrika işçilerinin yanından geçtik. Metronun merdivenlerinden inerken artık göze çarpmıyorduk. Tren, tünelden tangırdayarak ilerlerken Claire’e nereye gittiğimizi ve Juliette’le istasyonda nasıl buluşacağımızı açıkladım. Charlotte’u göğsüne bastırmış halde, cevap vermeden dikkatle söylediklerimi dinledi. Böyle işte, evi olarak bildiği tek yerden yüzlerce kilometre ötede yaşayan, daha önce hiç karşılaşmadığı teyzesini görmek üzere çıkacağı yolculukta ona eşlik edecek, tanımadığı bir insana teslim edilmek üzere... Beş yaşındaki zihni, annesiyle babasının ortadan kayboluşuyla başlayarak fırtınalı, karanlık bir denizde minik bir şişe mantarı gibi bir o yana bir bu yana savrulduğu bütün bu macerayı nasıl algılıyordu, hayal bile edemiyordum.

Gara ulaştığımızda girişteki saat kulesi altıya on kalayı gösteriyordu. Bir grup Alman askerinin arasında Claire’i idare etmeye çalışırken kanım damarlarımda gümbürdüyordu. Valizi daha sıkı tuttum ve Claire’in ellerini sıkıltmaya çalıştım. Yalnızca kafamın üstünde taşıdığım hayali kitap yüzünden arkamı dönüp takip edilip edilmediğimi kontrol edemiyordum. Bilet gişesine varınca gözlerim kırmızı bir şapka ve ekose bir ceket aradı ama Juliette orta-

larda yoktu. İçerideki saat kulesi altıya iki kaldığını gösteriyordu. Bilet kuyruğundaki insanların yan tarafına geçip bekledik. Juliette gelmezse ne yapacağım hakkında hiçbir fikrim yoktu. Claire'le ne yapardım? Onu güpegündüz geri eve götüremezdim. Düşüncesi bile beni germeye yetiyordu. O anda birden bir kadın yanımızda belirdi, aradığımız şapka, ceket ve kolunun altında gazetesiyse... Hoştı, sarışındı, yirmilerinin sonunda olmalıydı.

"Günaydınlar, ikinize de," dedi neşeyle ve sanki iki eski dostmuşuz gibi her iki yanağıma da birer öpücük kondu-rarak. Eğilip Claire'i de öptü. "Fazla vaktimiz yok. Ben biletleri aldım, az önce de kahvaltı için sandviç almaya gitmişim. İşte Claire, Juliette teyzenle yolculuğa çıkma vakti geldi. Hey, bebeğin ne kadar da tatlıymış. Adı ne?"

Bütün sabah tek kelime etmeyen Claire cevap verdi, "Charlotte."

"Ne güzel bir isim. Eğer birileri soracak olursa ben babanın kız kardeşiyim, tamam mı, *chérie*? Şimdi Maral'a hoşça kal de."

O şen şakrak konuşkan halinin ardında Juliette'in na kadar işinin ehli olduğunu hissettim. Doğal bir sıcaklık yayıyordu, Claire de bu sıcaklığa hemen karşılık vermişti.

Claire, ona sarılmak için eğildiğimde, kulağıma "Charlotte seni özleyeceğini söylüyor," diye fısıldadı.

"Ben ikinizi birden özleyeceğim, minik fare," diye fısıldadım karşılık olarak.

Bunun ardından Juliette, Claire'i ve valizini trenin kalkacağı perona doğru hızla götürdü. Onlar kalabalığın arasında gözden kaybolurken ben de buruk bir kalple eve döndüm.

Misak, avluda beni bekliyordu.

“Trene bindiler,” dedim.

Başıyla onayladı. “Juliette iyidir.”

Birden Juliette’in bir işe yarıyor olmasını ve cesaretini kıskandım. İnsanlar koyunlar misali toplanırken, o öylece oturmuyordu. “Ben de yardım edebilir miyim? Benim de yapabileceğim bir şeyler olmalı.”

“Sen bu işe uygun değilsin, Maral. Çok gerginsin ve kafandan geçenler yüzünden okunuyor. Ve ayrıca, bunu ikimiz birden yapamayız. Bizimkilerin yalnızca iki çocuğu var, unutma.”

On gün sonra Myriam Galinski’den bir kart aldık. Şu, işgal altında olan ve olmayan bölgeler arasında iletişim sağlamak için kullanılan ve üzerinde hazır yazı olanlardan... Sağlığımız yerinde yazan kutucuğu işaretlemiş ve altına kurşunkalemle “Paket sağ salim ulaştı. Çok teşekkürler,” yazmıştı.

Sonbahar geçip giderken, hafta içi sabahları artık Denise'in köşede beklemediği gerçeğine alışmaya başladım. Temmuzdan beri ne Rozenbaumlardan ne de Lipskilerden bir haber almıştık. Ağabeyime birkaç kez Henri'yi sordum ama o, hiç haberi yokmuş gibi davranmayı sürdürdü.

İngilizce öğretmenimiz Bayan Collin, o dönem yazdığımız ilk kompozisyonları okuyup geri dağıttığında, en yüksek notu benim aldığım ortaya çıktı. Artık Denise olmadığı için sınıf birincisi olduğumu biliyordum. Bizim gruptan giden başka Yahudi kızlar da olmuştu ama temmuzdaki toplamalar sırasında yakalandılar mı yoksa güneydeki Özgür Bölge'ye geçmeyi başardılar mı bilmiyorduk.

O güz ailemin gündelik hayatında başka değişimler de oldu. Misak geç saatlere kadar mesaiye kalıyordu ve bazen de sokağa çıkma yasağı başlayana kadar işten çıkamamış olduğundan eve hiç gelmiyordu. Geceyi geçirmesi için dükkânın arka tarafına patronunun portatif bir karyola koydurduğunu söylemişti. Annem, Misak'ın orada yatmasının, gece karanlık sokaklarda, devriyelere yakalanma riski altında eve dönmeye çalışmasından daha güvenli olduğuna ikna olmuştu.

Yapraklar düşer, havalar da soğurken teyzemde feci bir öksürük baş gösterdi. Birkaç hafta içerisinde zayıf ve solgun bir halde yatağa düştü, artık günün büyük kısmını yatağında geçiriyordu. Hastalığına rağmen teyzem battaniyeleri sırtına destek yapıyor, örgü örmeye devam ediyordu. Onun bitirdiği işleri, işverenin atölyesine götürüyor, sıradaki kazaklar için yün yumakları ve kalıplar alıyordum.

Kasımda, Paris Radyosu Almanların geçici sınırı geçtiğini duyurdu. Aynı zamanda İtalyanlar da Nice, Toulon ve Korsika'yı alarak kendi işgal bölgelerini genişletmişlerdi. Misak, Claire'in Nice'te bulunmasının iyi olduğunu, çünkü İtalyanların, Yahudileri toplamak meselesiyle Almanlar kadar ilgilenmediğini söylemişti. Babam Vichy Fransası'nın işgal edildiğini görmekten memnun olmuştu. "Artık daha fazla numara yapamazlar. Şu yaşlı keçinin boynuna ipi kim geçirecek merak ediyorum, Boachelar mı yoksa Müttefikler mi? Müttefikler Afrika'ya da girdiğine göre ayının kendi kazdığı kuyuya düşmesi an meselesi."

Kış kapıya dayanmıştı, bu yüzden annemle naftalin kokan yüklükten yün kıyafetlerimizi çıkarmıştık. Kıyafetleri, mutfaktaki çinko teknenin içinde sabun yerine kullandığımız bir malzemeyle yıkayıp durulamış, kurumaları için pencere pervazlarına sermiştik. Islak yün kokan dairemizin pencerelerindeki çatlakları eski bir çarşaftan kestiğim parçalarla kapatmıştım.

Kış şiddetini artırırken Şake teyzemin öksürükleri de kötüleşti. Jean Goujon katedraline yaptığı haftalık ziyaretleri de yerine getiremez olunca iyice morali bozuldu. Pazar ayinini yıllardır ilk kez kaçırmıştı. Kendisine eşlik etmeyi önermiştim ama mecalinin kalmadığını söyleyerek teklifimi geri çevirdi. Annemin ısrarlarıyla en sonunda doktora gitmeyi kabul etti. Annemle birlikte teyzemi iyice giydirdik, ikimiz birer koluna girerek metronun merdivenlerinden indik. Teyzem birçok kez durup soluklandığı için indiğimiz istasyondan çıkışımız epey uzun sürdü.

Doktor Odabaşyan, teyzemin ciğerlerini dinledi ve parmaklarıyla sırtına bastırdı. Teyzem öksürdü, öksürdü ve iki büküm bir halde mendiline tükürdü. Öksürük krizi

kesildiğinde gözleri kızarmış, yüzü küle dönmüştü. Bitkin görünüyordu ve sanki bir anda on yıl yaşlanmıştı.

Şake teyzem tuvalete gidince doktor, teyzemin tüberküloza yakalandığını söyledi anneme.

“Bir yıl, belki daha uzun süredir hasta olduğunu sanıyorum. Buna benzer birçok durumla karşılaşıyorum. Beslenme yetersizliği ve korkunç soğuklar yüzünden oluyor bu. Isınma sorunu var, doğru düzgün beslenemiyoruz, hepimizin değil de yarımızın ölmesi bir mucize. Onu güneye, güneşin ve temiz havanın bolca bulunduğu yerlere gönderebilirsek, et ve taze sebze meyve yemesini de sağlayabilirsek düzelebilir,” diyerek başını salladı doktor.

“Yapabileceğiniz bir şey yok mu?” diye sordu annem.

“Yeni tedaviler üzerinde çalışma yapılıyor ancak henüz tavsiye edebileceğim bir şey yok. İhtiyacı olursa diye birkaç ağrı kesici vereceğim. Bunları eczanede bulmanız zor.”

“Ne kadar vakti var?” diye sordu annem.

“Aylar da olabilir, haftalar da; Tanrı bilir.”

Annem hiçbir şey söylemedi.

“Kimseyle odasını paylaşıyor mu?” diye sordu doktor.

Annem başıyla beni işaret etti. “Maral’la...”

“Kızınızın uyuyabileceği başka bir yer yok mu? Maral’ın ya da aileden bir başkasının bu hastalığa yakalanmasını istemem. Çamaşırlarına da özen gösterin.”

Annem, Şake teyzeme hiçbir şey söylememem konusunda söz verdirdi.

“Bilmemesi daha iyi.”

Eve dönerken annem, Doktor Odabaşyan’ın herkesin kendi odasında yatmasının iyi olacağını söylediğini anlattı. “Öksürüklerin çok gürültülü, o da senin Maral’ı uyandıracığım diye dert etmeni istemiyor,” diye açıkladı.

Yatağımın altına yerleştirdiğimiz Claire'den kalma şil-teyi salona taşıdık. Hafta içi geceleri Misak işyerinde kaldığında onun yatağında yatıyor, eve geldiğindeyse Claire'in şiltesini yere serip oraya geçiyordum. Ama nerede yatar-sam yatayım, teyzemin yatak odasından gelen öksürük-le-rini duyuyordum. Sabahları, ev buz gibi olmasına rağmen şake teyzemin çarşafları terden sırsıklam oluyordu.

Annemle durmadan çamaşır yıkıyorduk: kirli çarşaflar, yastık kılıfları, mendiller ve gecelikler. Ellerim kısa sürede kızarmış ve yıpranmıştı. Balkona veya panjurların dışına astitiğimiz ıslak çamaşırlar donuyordu. Sonradan mutfağa ipler gerdik; sobanın yandığı zamanlarda buzu zlen a-maşırlar burada kuruyordu. En sonunda da annem bunları tlyordu.

Bir pazar öğleden sonrası annemle babam komşu ziyare-tinde, Misak da Mığırdıyan kardeşlerle dışarıdayken, ze-rinde defterler ve kitaplar serili olan eski yatağıma uzandım. Teyzem de kendi yatağındaydı. Kısık bir sesle "Maral?" diye seslenene kadar onun uyuduğunu zannediyordum.

"Efendim teyzeciğim?"

"leceği gün hakkında konuşmak kişiye düşmez. Bunu yalnızca Tanrı bilir. Ama korkmuyorum, Maral. Sadece annen için endişeleniyorum. Hayatımız boyunca bir gün olsun ayrı kalmadık. Her şeyimizi kaybettik ama birbiri-mize tutunduk. Bensiz ne yapar bilmiyorum. Misak ve sen ona göz kulak olursunuz, değil mi, canım?"

Solgun, zayıf yüzünde bir beklenti ifadesi vardı. Gözleri koyu halkalarla çevriliydi.

"Yaşadığı sürece her zaman ona iyi bakacağız, teyzeci-đim. Ama böyle konuşmamalısın. Sensiz yapamayız biz. Kim bana yeni i çamaşırları diyecek?"

Boğazından öksürüğün lime lime ettiği bir kahkaha yükseldi. “Bu savaş bittiğinde, *anuşig*, yeterince yün *vardigin* olacak. Sana kenarı dantelli saten çamaşırlardan alması gerektiğini söylediğimi anlat annene.”

Kış ilerlerken annem bir dadı gibi ilgilendi kız kardeşiyle. İhlamur kaynattı, kızarmış ekmek hazırladı. Onun için bir şekilde bir parça et bile buldu ama teyzemin iştahı yoktu. Dikiş makinesini teyzemin odasına taşıdı, böylece ikisi birlikte çalışabiliyordu ve teyzem uykuya daldıktan sonra onu uyandırmamak için annem de el işine geçiyordu.

Annem ve teyzem hasta odasında tecrit halinde, Misak da geç saatlere kadar matbaada kalırken ben de kitap ve defter yığınlarımla buz gibi salonda oturuyordum. Yılın sonunda diploma sınavlarımla ilk bölümüne girecektim ve çalışmaya çoktan başlamıştım. Babam koltuğuna yerleşip gazete okuyor, çalışmama engel olmamak için yorumlarını kendine saklıyordu. İç çekmekten ya da hiddetle homurdanmaktan kendini alamıyordu ama ben onu görmezden geliyordum. Zaman akıp giderken duvardaki saat, dakikaları birer hap gibi tüketiyordu.

Şake teyzem her geçen gün daha da kötüye gidiyordu. Bir süre sonra öksürüklerinden kan gelmeye başlamış ve yardım almadan yatağından çıkamaz olmuştu. Artık örgü öremeyecek kadar güçsüzdü. Doktorun tavsiyelerini bir kenara bırakan annem Şake teyzemin odasında uyumaya başladı. Kapının ardından dikiş makinesinin kesik kesik sesleri ve konuşmalarının o bitmek bilmeyen mırıltısı geliyordu. Sanki iki kız kardeş birlikte uzak bir diyara gitmişler, bizi de arkalarında bırakmışlardı.

Yine böyle bir gün, annem birkaç dakikalığına temiz hava almak için ara verdiğinde yastığına gömülüp dinlen-

mekte olan teyzemin yanına gittim. Yüzü süzölmüştü ve yorgundu ama mahalle dedikodularını duymak isteyip istemediğini sorduğumda cansız bir şekilde gülümsemişti.

Ben de başladım anlatmaya. “Madam Dupuy kocasının tüm kıyafetlerini pencereden aşağı sokağa, daha doğrusu adamın tam tepesine fırlattı çünkü adam sokakta duruyordu. Bir yandan da adama sarhoşsun, hayvansın diye bağıırıyor, anahtarcıyı çağırıp evin kilitlerini değıştirteceğini söylüyordu. Adam da kadına sen bir köpeğe bile eş olmazsın, asıl ben seni kapı dışarı edip anahtarları değıştireceğim, diye bağıırıyordu. Tüm mahalle durup onları seyretti.”

“Sen de mi?” diye sordu Şake teyzem güçsüz bir halde.

Başım la onayladım. “Madam Dupuy’nun üst katında oturan kadın pencereden sarkıp seslerini kesmelerini söyledi. Sonra adam da kadına bağıırmaya, kendi işine bakmasını söylemeye başladı. Kadın, Dupuy’nun hapse atılması gerektiğini söyleyince Madam Dupuy da kadına kocasıyla bu şekilde konuşamayacağını söyledi. Mösyö Dupuy gömleklerini, iç çamaşırlarını, pantolonlarını ve ayakkabılarını toplayıp yukarı çıktı.”

“İlk kez olmuyor bu,” dedi Şake teyzem, nefes alış verişleri yavaşlamıştı ve güçlölkle soluyordu. “Bana bir şeyler okur musun, *anuşig*?” diye fısıldadı.

“Ne okuyayım?”

“Mezmurları,” dedi. “Yirmi üçüncü mezmuru.”

Teyzemin iyice yıpranmış Ermenice İncilini bulmak için şifoniyere baktım. Kitabın sırtı çatlamıştı ve cildi kalın bir lastik bantla tutturulmuştu. Siyah mukavvadan kapağının üzerinde, yıllarca kullanılmaktan aşınmış altın rengi çiçeklerin ve sarmal süslemelerin izleri vardı. Ben küçük bir kız çocuğuyken teyzemin bana Ermenice okuma

ve yazma öğretmek için kullandığı kitaptı bu. Lastik bandı çıkarıp kitabı açtım ve soğan zarı gibi ince, hassas sayfaları çevirdim. Sayfalar, minik köşeli harflerle ve teyzemin mavi mürekkepli kalemle sayfa kenarlarına aldığı notlarla doluydu. Teyzemin istediği mezmuru buldum ve okumaya başladım.

Kısa bir pasajdı ama ben daha bitirmeden teyzemin gözleri kapanmıştı. Annem dönene kadar Şake teyzemin uyuyuşunu izledim.

Birkaç gün sonra Peder Avedis'i kapıda karşıladım. Pederi teyzem beni beş yaşımıdayken katedrale ilk götürdüğü günden bu yana tanıyordum. Beyaz sakallı, büyük kanca burunlu kibar bir adamdı ve zeytin yeşili gözleri vardı.

Derinden gelen hırıltılı sesiyle, "Bana öyle bakma, kızım. Ben Azrail değilim. Teyzeni ziyarete geldim. Seni, pazar günleri yeniden ne zaman görmeye başlayacağız?"

"Bu ara çok ödevim oluyor..."

Başını sağa sola salladı. "Bahaneler, bahaneler. Seni bekliyor olacağım. Şimdi içerideki genç hanımın nasıl olduğunu görmeme izin ver bakalım."

Yarım saat sonra pederle annem suratlarında ciddi birer ifadeyle odadan çıktılar. Kapı kapatıldıktan sonra peder anneme, "Artık Tanrı'ya emanet," dedi.

Aynı hafta, bir sabah erken bir saatte annem mutfağa girdi. Babam ve Misak'la kahvaltı ediyorduk. "Yaradanına kavuştu," dedi öylece.

Ben ağlamaya başladım, Misak'ın yüzü buruştu ve babamın gözleri yaşlarla doldu. Oysa annem donuk ve boş bakışlarla karşımızda dikiliyordu. Döndü ve yatak odasına doğru yavaşça yürüdü. Arkasına bakmadan odanın kapısını kapattı.

Doktor Odabaşyan öğleden önce geldi ve teyzemin odasına giderek odanın pencerelerini açtı, içerisi buz gibi havayla doldu. Doktor ayrıldıktan sonra Peder Avedis belirdi ve dualar okudu. Savaş kıtlığında ve taşıma masraflarını düşününce cenazenin evde tutulması ve defin işleminden önce kiliseye götürülmemesi kararlaştırıldı. Babam bize söylemeden mezarlıkta bir yer almıştı çoktan. Jacqueline'nin ve Zaven'in anneleri cenazeyi hazırlamak üzere geldiler.

Ertesi sabah üzerine koyu, siyah bir cüppe ve başına da tepesi siyah bir kukuleta geçiren Peder Avedis mezar başında cenaze dualarını okudu. Ağaçlar çıplak, gökyüzü griydi ve Kaçaryanlar, Sahadyanlar ve diğer dostlarla orada dururken kar da yavaş yavaş üzerimize düşmeye başladı. Peder Avedis "*Yeryüzünün rahmine girme vaktim geldi...*" diye okuyordu.

Koyu ahşap tabutun üzerine bir şal gibi düşen parlak kar örtüsü Şake teyzemin hoşuna giderdi bence. Oluşan desen, onun yaptığı bazı el işleri gibi giriftti. Her zaman bahar havasının yaşandığı cennetten bize baktığını hayal ettim. Ağaçlar çiçek açmış ve kuzular güneşli bir çayırda sekiyorlardı. Teyzem, melekler için düzenlenen uzun bir ziyafet sofrasında İsa'nın hemen sağında oturuyordu.

Bizi ardında bırakmıştı ve biz cennetten çok çok uzak-taydık. Buz gibi evimizi, okuldaki soğuk sınıfı, yaban havu-cu ve şalgamla bastırılmayan, o midemizi kemiren açlığı düşündüm. Teyzemin ölümünden sonra her şey kasvetli göründü ve savaşın kendisi karanlık ve bitmez tükenmez bir kış gibi geldi. Her gün, şehrin kıyısındaki hapishanenin dışındaki taş duvarın önünde kurşuna dizilen son "suçlu-ları" ilan eden ve Belleville'le Marais'nin duvarlarına ası-

lan afişlerin önünden geçip okula gidiyordum. Mahallede görülen en son ihanet ise, binasının çatı katında saklanan Yahudi bir aileyi ihbar eden Belleville Caddesi'ndeki çilingirden gelmişti.

Babamın okuduğu gazetelere baktığımda Paris'teki yaşamın Londra, Varşova veya savaşın insanların gündelik hayatını daha acımasız bir şekilde etkilediği diğer şehirlerdekine göre daha kolay olduğunu görüyordum. Ancak bütün bunların teyzemle ne ilgisi vardı? Onun ölümüne yas tutmaktansa kendim için üzülüyordum.

Mezar başındaki törenden sonra yaşlı kalabalık mezarlığı terk etmek üzere buz tutmuş taş merdivenlere yöneldiğinde ayağım kaydı ve tökezledim. Hemen arkamda geldiğini fark etmediğim Zaven beni dirseğimden yakaladı ve dengemi bulmama yardımcı oldu. Ben de ona doğru döndüm.

Gözlerimizin buluştuğu o birkaç saniyelik sürede, parmaklarının koluma dokunuşu dışındaki her şey zihnimden silindi. Gözlerindeki sıcaklığı, yağan karın benek benek düştüğü siyah saçlarını ve paltosunun yukarı doğru kaldırdığı yakasının yüzünü her iki yandan gölgelediğini gördüm. Birkaç parlak kar tanesi koyu kirpiklerinde asılı kalmıştı.

“Teşekkür ederim,” diyebilirdim sadece.

Teyzemin tabutunun üzerine kürekler dolusu donmuş toprak patırdayarak dökülürken yaşlı kalabalıkla beraber tepeden aşağıya doğru yürüdük.

Mahalledeki Ermeni kadınlar üzerlerini bezle örttükleri tabaklar ve buharı tüten güveçlerle evimize geldiler. Kocaları, gün içinde işlerinden vakit buldukça gelip giderken kadınlar da ah çekerek ve yas tutarak salonda oturdular.

Şake teyzemin az sayıdaki kişisel eşyasıyla ilgilenmek bana düşmüştü. Bu dünyadan yüksüz geçip gitmişti, bir serçe gibi. Kıyafetlerini katladım. Birkaç düz elbise, iç çamaşırı, babamın ona savaştan önce yaptığı bir çift yıpranmış ayakkabı, el örgüsü kazaklar ve eskimiş bir dokuma palto. Hiç evlenmemişti, çocuğu yoktu. Bir erkek tarafından hiç öpölüp öpülmediğini, hayattan, bizim kız kurusu teyzemiz olmaktan daha fazlasını isteyip istemediğini merak ettim. Eşyalarına bakarken, onun, bir köşede oturup örgü şişleri her zamanki gibi hızlı hızlı hareket ederken beni izlediğini görebiliyordum. Bana seslendiğini duyuyordum: *Unutma, anuşig, bahar geldiğinde yünlülerin arasına naftalin koymayı unutma. Onları delik deşik bulursun sonra.*

Eşyaları, teyzemle paylaştığımız şifoniyerin üstüne topladım: bir saç fırçası, bir tarak, bir el aynası, birkaç firkete ve İncil. Kitap dışındaki her şeyi bir bavula yerleştirip boş yatağın altına doğru ittim. İncil'i şifonyerdeki kendi çekmeceme koydum. Sonra örgü sepetlerini inceledim, arta kalan küçük yün toplarını bir torbaya koydum ve örgü şişlerini çiftler halinde ayırdım. Hepsini annemin sessizlik içinde oturduğu salonda bulunan küçük elbise dolabının alt kısmına istifledim.

Kırk günlük yas döneminde annem geriye doğru sıkıca topladığı saçlarıyla siyahlar içinde ve kucağında birleştirdiği elleriyle, gözleri dosdoğru karşıya bakar bir şekilde salonda oturdu. Çok az konuştu ve konuştuğunda da sesi bir fısıltı gibiydi. Babam ona doğru eğilip kulağına bir şeyler söylediğinde yüzündeki ifade değişmiyordu. Ona bakınca dili olmayan bir çan geliyordu aklıma.

Resmi yas dönemi bittikten kısa süre sonra bir akşam annem erkenden yatmaya gitmişti ve babam koltuğunda

oturmuş boşluğa bakıyordu. Misak o gece eve gelmemiştir. Ben her zamanki gibi kitaplarıma gömülmüştüm ve sıcak tutsun diye omzuma teyzemin ördüğü eski bir battaniyeyi almıştım.

“Babig,” diye seslendim, “Sana bir şey sorabilir miyim?”

Babam başını salladı.

“Sence hayata geri dönecek mi?”

“Ona biraz zaman tanı,” dedi. “Hiç kimse kırk sene boyunca ah çekemez.”

Sonra devam etti, “Marsilya’daki Oddo Kampı’na ilk geldiğimiz zaman benim kardeşim de bu hastalıktan öldü. Ailemden bir o kalmıştı geriye. Diğer herkes katliamlarda öldürülmüştü. Aynı annenle Şake gibi, kardeşimle ben de ailemizden kalan son iki kişiydik.

“İkimizi Cübeyl’deki yetimhaneye göndermişlerdi. Orada bize ayakkabı yapmayı öğrettiler. Vahan Kaçar-yan’la da orada tanıştık. Sonra kardeşimle birlikte Marsilya gemisine bindik, bir iş bulup kendimize yeni bir hayat kurmak için. Oddo Kampı’nda o da teyzenin hastalığına yakalandı. O hastanedeydi, günden güne eriyordu ve onun için yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Her akşam işten sonra onu ziyaret ettim. Bir akşam hastaneye vardığımda yatağında değildi ve hemşire bana öldüğünü söyledi. Yediğim yemek ağzımda kül gibiydi, her şey sönükleşmişti. Sonra anneni buldum. Evlendiğimizde tüm kamp hep birlikte, sanki hepimiz kuzenmişiz gibi kutlama yaptık. Çünkü gerçek ailelerimiz yoktu, annemiz babamız yoktu, dedelerimiz, ninelerimiz, teyze, hala, amca, dayılarımız yoktu. Yetimdik, oradaki herkes bizim kadar kayıp yaşamıştı, kimileri bizden de fazlasını. Azniv’le Şake benim ailem oldu. Onlara bakmak benim işimdi. Yavaş yavaş güneş yeniden

doğdu. Ve ağabeyin doğduğunda ona kardeşimin ismini verdik. Bu dünya karanlıktan ve aydınlıktan meydana gelmiştir kızım. Ve en karanlık zamanlarda güneşin yeniden doğacağına inanmak zorundasın. Sen bunu görecektir kadar yaşamayacak olsan bile.”

“Bu bir Ermeni atasözü mü?” diye sordum.

Hafifçe gülümsedi babam, “Bunu kendim uydurdum.”

Ocak ayında bir pazar öğleden sonra en sıcak tutan kıyafetlerimi kuşanıp elimde bir buket yapma çiçekle evden çıktım. Çiçekleri, ıskartaya çıkmış malzemelerle yapmış, her birinin orta yerine büyük beyaz birer düğme dikmiştim. Bunlar, dala benzesin diye yeşil iplikle sardığım bir örgü şişine bağlanmıştı.

Yokluğunu şiddetle hissettiğim Şake teyzem için gösterişsiz bir hediye idi bu buket.

Belleville Caddesi'ne yaklaşırken Zaven'i bizim köşedeki duvara yaslanmış halde gördüm. Durduğu yer, böyle soğuk bir sabahta aylaklık etmek için tuhaf göründü gözüme.

El ettim. "Seni görmek ne güzel. Bizi ziyarete gelmiyor-sun artık."

"Ben artık çalışan bir adamım. Ağabeyini de az görüyorsun, öyle değil mi?"

"Yalnızca pazarları."

"Nereye gidiyorsun?"

"Père-Lachaise."

"Sorun değilse sana eşlik edeceğim."

Yanım sıra yürümeye başladı. Üzerinde, yakalarını kaldırdığı kumaş paltosu vardı, atkı, şapka ve eldiveni yoktu.

"Üşümüyor musun?" diye sordum.

"Kan dolaşımına iyi geliyor," dedi.

"Açlık da iştahı artırır."

"Tabii. Kuyu kuruyunca da suyun değerini anlarsın."

Güldüm. "İşte şimdi babam gibi konuştun."

Gökyüzü açık ve maviydi. Biz yokuş yukarı çıkarken hava is kokuyordu. Zaven'le yürümek mezarlık ziyaretimin

melankolisini dağıtıyordu. Soğuk hava ve yokuş çıkmanın zorluğu canlandırıcı gelmeye başlamıştı.

“Annen nasıl?” diye sordu Zaven.

“Çalışıyor, yemek yiyor, uyuyor. Ama gülümsemiyor ve ağzından pek nadir kelime çıkıyor.”

“Gelip babanla münakaşaya gireyim de ortam biraz canlansın.”

“Gelmelisin. Bugünlerde Amerikalılara tapıyor. Ayrıca Ruslar Almanlara direniyor diye de mutlu. Ancak hâlâ...”

Cümlemi o tamamladı: “...Stalin’in bir katil olduğunu düşünüyor.”

Mezarlığa vardıktan sonra mermer anıtmezarların bulunduğu sıraları geçip tepenin üstlerine doğru, Ermenilerin mezarlarının bulunduğu yere çıktık. General Antranik’in kabrinin ve ardından Boğos Nubar Paşa’nın gşatafatlı mermer anıtmezarının önünden geçtik. En sonunda bir köşedeki en küçük, en sade mezar taşının önünde durduk: Şake Nazaryan, 1907-1942.

Yere eğilip örgü şişini teyzemin isminin yanına, donmuş toprağa sokmaya çalışırken bir hüznün dalgası yeniden kapladı içimi. Zavig taş kenarlığa oturdu ve ben de hemen yanında işaret ettiği yere gidip oturdum.

“Bu kara kışın ortasında teyzene çiçek getirmeyi başardın,” dedi.

“Şalgam da olsa, yiyecek bir şeyler bulmayı başardık. Sandıkları yakarak da olsa, yataklarımızın içine gömülerek de olsa ısınmayı başardık.”

“Bu kadar sert olmamalısınız genç hanım.”

“Misak gibi konuşuyorsun. Sanki altmış yaşındaymış da ben de onun torunuymuşum gibi davranıyor.”

“Ağabeyin doğuştan ihtiyarın teki.”

“Peki sen doğduğunda nasıldın?” diye sordum.

“Ben mi?” diyerek sırttı. “Sence?”

“Bence gülümsüyordun. Peki, sence ben?”

“Sen biraz karmaşıksın.”

“Doğduğum günden beri tanıyorsun beni. Bir ekmek kadar sadeyim ben.”

“Baksana,” dedi birdenbire “Dudakların morarmış, bu taş da benim popomu dondurdu. Hadi gidip sıcak bir şeyler içelim.”

Tepeden aşağı inerken bir kafeye uğradık. Zaven çakma kahve aldı ve ben de otlu uyduruktan bir çay. Süt yoktu, şeker yoktu. Ama sıcaktı. Çok konuşmasak da, onunla aynı masada oturmaktan sanki bir randevuya çıkmışız gibi mutlu oldum. Eski Memleket’te aileler kızlarını evlendirmek için görücüye çıkarırlarmış, yani kızlar akrabaları olmayan erkeklerle dışarıda buluşamazlarmış. O an fark ettim ki, eğer bu bir randevuydu benim ilk randevumdu, üstelik uzun zamandır arzuladığım oğlanla bir randevuydu.

Zaven daldığım hülyayı böldü. “Neye gülümsüyorsun sen öyle?”

“Hiç. Kardeşin nasıl?”

“Çırpı gibi ve hep gergin ama iyi. Bu öğleden sonra matematik ödevine yardım etmeye söz verdim.”

“Ne zaman için?”

Gülümsedi ve omuz silkti. “Bir süre öncesi için.”

Ayrılacağımız köşeye gelince Zaven, “Kapınıza kadar seninle yürümemi ister misin?” diye sordu.

“Gerek yok,” dedim.

Durakladı. “Gelecek pazar günü de bunu tekrarlayalım ister misin?”

“Mezarlığa gitmek gibi mi?”

“Ya da başka bir yere. Sen nereyi istersen.”

Acaba ağabeyim ne düşünürdü. “Misak’a sorsam mı?”

“Endişelenme,” dedi Zaven. “Ben onunla konuştum. Sorun yok.”

Birden sinirim bozuldu. Benim hakkımda bir çiftlik hayvanıymışım gibi konuşmaları canlandı gözümde. “Ya, sorun yok demek, öyle mi? İkiniz benim hakkımda konuştunuz ve sorun olmadığına mı karar verdiniz? Peki, ya benim için sorun varsa? Ya bu fikri beğenmediysem mesela?”

Ürktü, başını eğdi. “Riskli olan da bu zaten, değil mi? Ama sorun etmeyeceğini umdum.”

Öfkem hemen yatıştı, çünkü aslında uzun zamandır bana bunu sormasını bekliyordum.

“Ee, ne dersin?” diye sordu.

“Gelecek pazar öğle gibi bize gel. Ama mezarlığa gitmeyeceğiz...”

Sırıttı, elimi tuttu ve eldivenimin kaba yününe öptü.

Sonrasında eve kadar uçarak gittim. Elim öpmüştü. Ne kadar da romantikti. O sahneyi zihnimde bir kere daha canlandırmak için merdivenin başında durakladım, mutlulukla iç çektim. Sonra merdivenleri ikişer ikişer koşar adım tırmandım. Bizim kata geldiğimde nefes nefese kalmıştım.

Ben kapıdan girerken Misak da holdeydi.

“Ee, Zavig’den ne haber?” diye sordu.

“İşime karışma,” dedim.

“Karşılaşmanız tesadüf mü sanıyorsun?”

“Teşekkürler ama yardımına ihtiyacımız yok bizim.”

“Biz mi?” diyerek kahkaha attı. “Şimdiden biz mi olduk?”

Babam, “Siz ikiniz neyin kavgasını ediyorsunuz öyle?” diyerek salondan seslendi.

“Yok bir şey,” dedik bir ağızdan.

O gece elbise dolabından bir iplik torbası çıkardım ve artık kumaşları ayıkladım. Neredeyse bir şapka yapmaya yetecek kadar siyah yün vardı ama bundan çıkacak bir kaşkol çizgili olmak durumundaydı. Yatak odasına gidip içinde teyzemin kıyafetlerinin olduğu bavulu çıkardım. Bavulda kalın siyah bir kazak vardı.

Elimde kazakla tereddüt içinde, mutfak tezgâhında şalgam soyan annemin yanına gittim.

“Mayrig, bunun yünü süküp kullansam olur mu?”

Annem elindeki işi bıraktı. “Ne de kolaydır bir yaşamı sökmek, değil mi... Ne yapacaksın bununla?”

“Kaşkol, şapka ve eldiven,” dedim.

“Kim için?”

Sanki bu sıradan bir şeymiş gibi sesimin doğal çıkması için çabalasam da “Zaven,” derken sesimde bir heyecan dalgası titreşti.

“Bu oğlanı sevmeyenimiz yok, değil mi?” Annem anlayışla baktı bana.

Bir saat sonra kucağında iki tane kocaman siyah yün topu duruyordu. Salonda teyzemin sandalyesine oturup ilk ilmeği atıp örgüye başladım.

Bir sonraki pazar günü Zaven kapımızı çaldığında Mi-sak’ın kalkan kaşlarını ve sırtışını görmezden geldim. Zaven’in ziyaretinde olağandışı bir şey yokmuş gibi davrandım. Ama Zaven salona girdiğinde babam onun sırtına vurup “Sen değil de bir başkası olsaydı elimde yabayla kovalardım ama seni Maral’ımızın talibi olmana razıyım.”

Bu olanlarla bir alakası yokmuş gibi davranan ağabeyime dik dik baktım. Suçlayıcı gözlerle anneme döndüm ama o bilerek gözlerini benden kaçırdı.

Zaven güldü. “Bu çok resmi bir kelime! Biz iyi arkadaşız.”

“Kümesime süzülen bir tilki gibi davranma,” diye cevap verdi babam.

“Bu durumda ben de tavuk oluyorum, sanırım,” dedim.

“Planlarınız mı var yoksa?” diye sordu annem.

“Buttes Chamont’a doğru bir yürüyüş yaparsınız diye düşünmüştüm,” dedi Zaven.

Annem, “Bu soğukta? Ah, siz gençsiniz tabii. Sıkı giyinmenin madem,” dedi.

Paltolarımızı giyerken “Sana bir hediyem var,” dedim.

Yeni ördüğüm yünlüleri Zaven’e uzattım, o da hayranlıkla elinde döndürdü. “İyi iş çıkarmışsın, Maral.”

“Ne duruyorsun?” dedim, “Giysene.”

Başlığı kafasına geçirdi, kaşkolü boynuna doladı ve eldivenleri giydi.

“Nasıl görünüyorum?” diye sordu.

Tabii ki korkunç derecede yakışıklı görünüyordu. “İltifat almak için zarf mı atıyorsun?”

“Kim, ben mi?” diyerek güldü.

Parkın içinden yürürken, “Bugün yapacak başka bir şey bulamadığım için özür dilerim. Meteliksizim.”

“Özür dileme. Père-Lachaise’den daha keyifli. Ayrıca yürümeyi seviyorum.”

“Böyle hissetmene sevindim. Nerede olursak olalım, bu vakti seninle geçirdiğim için mutluyum.”

Yüzüm kızardı. Sonra Zaven elimi tuttu, benim gri eldivenli elim onun siyah eldivenli elinin arasındaydı.

Parkın ortasındaki gölete ulaştık ve donmuş olduğunu gördük. Kıyısında bir ağaç gövdesine yaslanıp, buzun üzerinde kaymaya başlayan Zaven’i seyrettim. Göletin or-

talarına doğru gelince buzun kırılıp kırılmayacağını kontrol ederek temkinli bir şekilde adım attı. Buz tabakasının üzerinde milim milim ilerledi.

“Burası sert,” diye bağırdı. “Hadi.”

Ben de ona doğru bağırdım, “Bu çok tehlikeli.”

Göletin ortasına kadar gelmişti. “Ciddiyim, burası sapaşlam. Bak.” Buzun üzerinde zıplamaya başladı.

“Yapma! Delisin sen!”

“Hayır, değilim. Korkak olma.”

“Bana mı korkak diyorsun?”

“Öyleyse buraya gel.”

Heyecanla ve korkuyla botlarımı göletin buz tutmuş kıyısında kaydurdım. Zaven bana doğru bir adım attı ve ona yaklaşmam için el etti. Ona doğru bir adım daha attım. Göletin ortasına doğru her bir adımda durup ayaklarımın altındaki buzda çatlak var mı diye kontrol ederek yavaş yavaş ilerledim. Buzun çatladığına dair ne bir işaret ne de ses vardı. Tam da söylediği gibi iyice katılaştı.

Yanına yaklaştığımda karşı karşıya durduk; nefesimiz havada bulutlar oluşturuyordu.

“Şimdi ne yapacağız?” diye sordum.

“Bunu,” dedi ve bir koşu kaptırıp göletin yüzeyinde kaydı.

Peşinden koştum ve ben de birkaç adım kaydım.

“Hadi, daha hızlı yapabilirsin.” Buzun üzerinde sanki uçuyordu.

Onu taklit etmeye çalıştım ama dengemi yitirip ayaklarının dibine doğru düştüm. Beni ayağa kaldırdı. Sonra soluk soluğa kalana dek buzun üzerinde bir o yana bir bu yana kaydık.

“Saat geç oluyor,” dedi en sonunda. “Dönsek iyi olur.”

Parkın çıkışına doğru giden yoldan dolana dolana inerken kolunu omzuma attı. Aslında, kolunun omzumdaki ağırlığından dolayı pek de rahat sayılmazdım ama bir şey söylemeye ya da kolundan sıyrılmaya çekindim. Tüm bunlar benim için yeniydi ama bir keresinde onu okul çıkışında, kolunu bir kıza dolamış halde St. Antoine Caddesi'nde yürürken görmüştüm. Bir keresinde de, Bastille Meydanı'ndaki bir kafede bir kızla otururken yanından geçmiştim. İkisinde de beni görmemişti. Kızların ikisi de Ermeni değildi. İkisinin de kısa, havalı saçları vardı. Biri kırmızı ruj sürmüştü. Bunları hatırlayınca kendimi sıkıcı ve demodeymişim gibi hissettim.

Köşeye vardığımızda, "Seninle eve kadar yürüyebilir miyim?" diye sordu.

"Gelmek zorunda değilsin," dedim.

"İstiyorum ama."

Zaven bizim apartmanın loş merdivenlerinin ilk basamağında durdu.

"Maral," dedi.

Kalbim daha hızlı çarpmaya başladı.

"Seni öpsem sorun eder misin?" diye sordu.

"Hiç sorun etmem," dedim.

Gözlerimi kapadım. Dudaklarını benimkilere bastırdı. Kuru yaprakları ateşe vermek için bir kibrit çakmak gibiydi. Dudaklarımız ayrıldığında soluksuz kalmıştım.

"Ah," dedim, "Artık gitsem iyi olur."

"Gelecek hafta görüşürüz," diye seslendi.

Merdivenleri, ayaklarım basamaklara neredeyse dokunmadan, uçarak çıkarken, saçlarım uzunsa ve okulda dizlerime kadar gelen çoraplar giyiyorsam ne olmuş yani. O, yine de beni seçti, diye geçirdim içimden.

Yılsonu sınavları önümde dağ gibi birikmişti. Bunlara hazırlanmaktan başka hiçbir şeye zamanım kalmıyordu. Savaşın tek iyi yanı, bölümlerdeki öğrenci yokluğu yüzünden, Tarım Bölümü'nün isteğiyle sözlü sınavların iptal edilmesi idi. Öğretmenlerimiz bu müdahaleden dolayı dehşete kapılmışlardı ama ben, yalnızca sınavlarla cebelleşeceğimiz için rahatlamıştım, onlar da yeterince zordu zaten. Her öğle yemeği arasında ders kitaplarımla okul kütüphanesine gidiyordum ve akşamları, artık okuduğumu anlamaz hale gelene kadar aldığım notların üzerinden geçiyordum. Sabahları okula gitmeden önce çalışmak için erken kalkıyordum. Dişlerimi fırçalarken matematik formüllerini ezberliyordum.

Babam, "Bu kız gözlerini de sağlığını da bozacak," diyordu ama sesinde gurur vardı.

Annemse beni mutfaktan kışkışlıyordu, "Bulaşıklara yardım etmene ihtiyacım yok, kızım. Hadi git, git dersine bak."

Her pazar öğleden sonra Zaven'e birkaç saat ayırıyordum. Pazarları bazen bizimkiler, bazen de onunkilerle birlikte yemek yiyorduk. Annelerimiz bu yemekler için her zaman özel bir şeyler ayarlardı, kimi zaman Misak'ın sapanıyla vurduğu bir çift sincabın etiyle yapılmış yahni kimi zaman da Şuşan teyzenin pirinç ve karaborsadan alınmış sucukla sardığı lahana dolması gibi.

Zaven'in annesi bana tığ işi dantelli örtülerin nasıl yapılacağını öğretmişti. Kardeşi bana ödevlerini göstermek isterdi. Bir öğleden sonra babası bana topuklu ayakkabı

yapmayı teklif etti ve Zaven'in ağabeyi Barkev'den ölçülerimi almasını istedi. Barkev'le birlikte salona geçtik, ben alçak bir tabureye oturarak bir mukavva parçasının üzerine çıplak ayakla bastım. Barkev önümde yere eğilip sarı bir kalemi ayaklarımın kenarından gezdirerek mukavva parçasına ayağımın şeklini çıkardı. Barkev'in parmak uçlarıyla kalemin ucu çıplak tenime sürtünürken onun koyu saçlarına bakıyordum.

"Gıdıklıyor."

"Hareket etme," dedi Barkev.

"Özür dilerim," dedim.

"Ayağını kaldır."

Ben talimatına uyarken o da bir mezurayla topuğumun ölçüsünü aldı; tenimin üstündeki parmakları sıcaktı. Sonra mukavva parçasının kenarına notlar aldı.

"Tamamdır," dedi. "Bunu neden erkek arkadaşın yapmadı, bilmiyorum."

Birkaç dakika sonra Zaven'le birlikte evden çıktığımızda, "Bence Barkev benden pek hoşlanmıyor," dedim.

"Ya dalga geçiyorsun ya da körsün," dedi Zaven.

"Ne?"

Zaven başını salladı. "Çok akıllı olmana rağmen jeton biraz geç düşüyor. Parka gitmek ister misin?"

Havalar ısınmıştı ve Buttes Chaumont en sevdiğimiz yer haline gelmişti. O bahar parkı keşfederek saatler geçir-miştik; yapay göleti ve şelaleleri, mağaraları ve asma köp-rüyü. Parka gittiğimiz her pazar bir başka tür çiçek açmıştı: nergisler yerini sümbüllere bırakmış, onların ardından kı-zıl laleler gelmişti. Süs bitkisi olarak dikilen meyve ağaçları adeta gösteri yapıyor, ısıtlı yapraklarını çimenliklere ve yürüme yollarına konfeti gibi saçıyordu. Akşam karanlığı

yaklaşırken parktan ayrılmaktan nefret ediyordum. O saatlerde gökyüzü giderek koyulaşan tonlara bürünürken ağaçlar da birbirine şarkı söyleyen kuşlarla iyice canlanıyordu.

Bir pazar öğleden sonrası yağmur yağmaya başladı ve biz mosmor yaprakları olan devasa bir kayın ağacının altına sığındık. Sırtımızı ağacın gri pürüzsüz gövdesine yaslayıp oturduk. Zavig kolunu belime doladı ve ben de ona doğru yaslanıp başımı omzuna koydum. Ağacın bir tente gibi bizi koruyan dallarının ötesinde yağan yağmuru izlemeye koyuldum.

“Bu ağacın altı bir ev gibi. Burası da bizim salonumuz. Birkaç sandalyeye masaya ihtiyacımız var.” dedim.

“Radyoyu hangi prize takacağız?” diye sordu.

“Radyoya gerek yok. Bu evde kötü haber istemiyoruz.”

“Ne yiyeceğiz?”

“Şuradaki büfe yemek odamız olacak ve hizmetçilerimiz, kocaman bardaklarda badem şurubu katılmış maden suları ve dondurma dolu kâseler getirecek.”

“Fazla şekerli gibi.”

“Bira ister misin?”

“Elbette.”

“Tamam, o zaman bir bira ve peynirli sandviç.”

“Jambonlu ve peynirli.”

“Tatlı olarak da çikolatalı pasta,” diye ekledim.

“Yemek konuşmayalım. Karnım gurulduyor,” dedi.

“Biliyor musun,” dedim, yıpranmış pamuklu gömleğinin yumuşaklığına yanağımı sürterek, “Çok güzel kokuyorsun. Yağmurlu bir günde bir bahçedeki kuru yapraklar gibi.”

Güldü. “Üzerine oturduğumuz çamur gibi yani.”

“Çok romantiksin,” dedim.

“Ama yine de benden hoşlanıyorsun.”

Başımı kaldırıp ona baktım. “Daha küçükken seninle evlenmeyi aklıma koymuştum ama bunu Misak’a anlatsam bana gülerdi. Belki senin de bana güleceğini düşündüm ve bu yüzden hayalimde seni bir güzel haşladım.”

“Yani benim haberim olmadan benimle kavga ettin.”

“Evet ama sonra barıştık. Ve seninle evlenmeyi hâlâ istiyorum.”

“Peki, öyleyse hadi evlenelim.”

Kalbim yerinden çıkacak gibi oldu.

“Kulağa nasıl geliyor?” diye sordu.

Dikkatli bir şekilde cevapladım, “Kulağa harika geliyor. Ama on yedime önümüzdeki ay giriyorum. Okulun da daha bir senesi var, üstüne bir tur daha sınavlara girmem gerekecek...”

“Acelemiz yok,” dedi. “Eğitimin önemli.”

“Biliyorsun, on bir yaşımdan beri, yani liseye başladığımdan diplomamı almak için gururla çalışıyorum. Ama sonrasında ne yapacağımın hayalini asla kurmadım.”

“Hiçbir fikrin yok mu?” diye sordu.

“Evlenip çocuklarım olsun istedim hep. Bazense *école normale*’de öğretmen olabileceğimi düşündüm.”

“Seni bir sınıfa ders anlatırken hayal edebiliyorum. Matmazel Pegoryan. Ya da Madam Kaçaryan.

“Bak,” diye devam etti, dönüp ağaca hafifçe vurarak, “bizden önce buraya gelen tüm şu âşıklara bak.”

Ağacın gümüş rengi gövdesine bir sürü baş harfi kazınmıştı. Zaven, cebinden bir çakı çıkararak özenle M.P. + Z.K. harflerini kazıdı ve çevresine de bir kalp çizdi.

Ellerimi harflerin pürüzlü kenarlarında gezdirdim. “Bu ağaçlar yüzlerce yıl yaşayabilir.”

“İsimlerimizin baş harfleri hep burada olacak ve sen hep benim olacaksın.”

Sonraki günlerde sınıfta otururken aklım, ağacın altındaki o ana kayıp durdu. İngilizce defterimin arkasına bir isim listesi yaptım: *Maral Kaçaryan*, *Madam Maral Kaçaryan*, *Madam Zaven Kaçaryan* ve *Maral Pegoryan Kaçaryan*. Sayfanın başından sonuna kadar uzun sütunlar halinde tekrar tekrar bunları yazdım. Sayfa kenarlarına baş harflerimizi yazıp kalp içerisine aldım, tıpkı Zaven’in ağaca kazıdığı gibi. Sayfanın boş kalan yerlerini kuşlar ve çiçeklerle süsledim.

İngilizce öğretmenim omzuma dokunduğunda sersem sersem bu sayfaya bakıyordum. “Birkaç hafta içinde gireceğin sınavlarda bunların pek işine yarayacağını sanmıyorum.”

Defteri hızla kapattım, yüzüm utançtan kıpkırmızı olmuştu. “Özür dilerim, Bayan Collin.”

“Sizin yaşınızdaki kızlar için derslerle romantizm arasında bir denge kurmak çoğu zaman zor olabilir. Ancak önümüzdeki birkaç hafta için derslerinize odaklanmanızı öneririm. Mükemmel bir öğrencisin ve başarabileceğinin altında bir performans gösterirsen yazık olur.”

O akşam eve vardığımda defterimin arkasındaki sayfayı yırtıp çalışma masamın en üst çekmecesindeki kart ve hatıra yığınının altına koydum. Sonra salondaki masaya geçip ders kitaplarımı ve defterlerimi masaya yaydım ve yeniden çalışmaya koyuldum.

Zaven'le Belleville Parkı'nda bir çınar ağacının altında ki bankta oturuyorduk. Şehre yayılan binalar parlak yaz güneşinin altında ışıldıyorlardı.

"Sınavların bittiğine inanamıyorum," dedim.

"Nasıl hissediyorsun?" diye sordu Zaven.

"Sanki aylardır omuzlarımda tuğla dolu bir çuvalla dolaşıyordum da şimdi o yük üzerimden kalkmış gibi. Bulutlara doğru süzülebilirim." Elimi alnıma götürüp gökyüzüne baktım. "Tabii bugün hiç bulut yok. Ayrıca sonuçlar açıklanana kadar tam olarak iş bitmiş sayılmaz."

"Sınıf birincisi oldun."

"Birinci her zaman Denise'ti. Hâlâ burada olsaydı, sıralamada benim ismimin üstünde onun ismi olacaktı. Şimdi nerededir acaba. Annesi, babası, Henri... Ve Lipskiler..."

Zaven kaşlarını çattı. "Bu savaş çok boktan. Şimdi de Barkev'i STO'ya çağırıldılar..."

Barkev Doğu Garı'ndan bir trene binip, *Service du travail obligatoire* ya da kısaca STO olarak anılan Almanların yeni mecburi çalışma hizmetine katılacaktı. 20-22 yaş arası tüm Fransız erkekler Almanya'ya gitmek zorundaydı. İstisnalar yalnızca tarım alanında ve diğer temel sektörlerde çalışanlar için geçerliydi ancak zenginler ya da sağlam bağlantıları olanlar oğullarının bir şekilde bu hizmetten kurtulmasını sağlayabiliyordu. Neyse ki Zaven'le Misak'ın STO'ya alınmak için yaşları küçüktü.

"Barkev gitmeyecek," dedi Zavig net bir şekilde.

"Ne yapacak?" diye sordum.

"Yok olacak. Ben de aynısını yapmayı düşünüyorum."

Bunu söylediği anda kararın çoktan verilmiş olduğunu anladım. Ayaklarımın altındaki zemin birden çöktü. “Nereye gideceksin?”

“Şehrin dışına. Ya da saklanacağım.”

“Bunu bir süredir düşünüyor muydun?”

Alnını ovuşturdu. “Evet.”

Hiçbir şey söylemedim.

“Uzun süreliğine değil. Almanların kaybetmesi an meselesi.”

“Babam da sen de iyimser düşünüyorsunuz.”

“Barkev Naziler için silah mı üretsin yani?”

“Hayır. Ama senin de onunla birlikte kaçmanı gerektirmiyor bu.”

“Bu bir tercih meselesi değil,” dedi.

“Geçen gün gazetede gördüm, bu senenin diploma sınavı sorularıyla aynı sayfada, yayın yönetmeni STO hakkında bir not yayımlamıştı. Tavsiyesi, tabii ki, çağrıya itaat etmekten yana. Ona göre Direniş’i katil Komünistler yönetiyor. Bir gün enternasyonal Komünist devrimin bir parçası olarak silahlarını Fransa’ya doğrultacaklar diyor. Bunu basmış olmaları tuhaf. İnsanların aklına fikir düşürecekler diye kaygılanacaklarını düşünürdüm.”

Hiçbir şey söylemedi.

“Yeraltına mı çekiliyorsun?” diye sordum.

Sessizliği bir cevaptı.

“Veda etmeden gitmeyeceğine söz verir misin?”

“Veda bu...” dedi.

Elini elimin üstüne koyarken kaskatı kesildim.

“Annen ne diyor?”

“Annemle babam Barkev’in Almanya’ya gitmemesi gerektiğinde bizimle hemfikir. Onlara kendi meselemi açma-

dım. Muhtemelen sana da söylememeliydim ama böyle bir şeyi nişanlığa nasıl söylemem?”

“Seninle evleneceğimi asla söylemedim.”

“Evet, söyledin!”

“Peki, madem söyledim, o zaman kararımı gözden geçiriyorum.”

“Yapma böyle Maro,” dedi. “Daha da zorlaştırma durumu.”

O gece uyuyamadım. Zaven’le Barkev’i bekleyen o olası korkunç yazgıyı düşünerek yatakta dönüp durdum. En sonunda kalkıp oturdum, lambayı yaktım ve dolmakalemimi elime aldım. Savaş döneminin ucuz kâğıtlarından yapılma defterlerimin yapraklarını kullanmak istemedim. Dolmakalemin ucu, bu ince, gri kâğıtları deler ve mürekkep de kâğıda öyle bir dağılırdı ki harfler okunmaz olurdu. Üst çekmecemdeki kartlarla notların arasından Misak’ın resmimi yaptığı dayanıklı çizim kâğıdını çıkardım. Arkasına şunları yazdım:

Sevgili Zaviğ,

Bu kadar huysuz davrandığım için lütfen beni bağışla. Lütfen yakın zamanda dön. Seni bekliyorum.

Maro

Kendimi biraz aptal gibi hissederek sayfanın altına içinde isimlerimizin baş harfleri bulunan bir kalp çizdim ve ertesi gün Kaçaryanların posta kutusuna atmak üzere kâğıdı bir zarfa yerleştirdim.

Misak Pazar günü eve geldiğinde ona, Zaven’le Barkev’in nerede olduklarını bilip bilmediğini sordum.

“Gittiler,” diye cevapladı.

“Hâlâ şehirdeler mi?”

Omuz silkti.

“Keşke hepinizi boğabilsem. Böylece Almanlar benden hızlı davranacak diye endişelenmeme gerek de kalmaz.”

“Sana vermek istediğim bir şey var,” dedi.

Ağabeyimin peşinden salona gittim. Çizim defterini çıkardı ve defterin arkasındaki koparılmış sayfaları karıştırmaya başladı. Aralarından birini bana uzattı.

Dışarıda kar fırtınasının olduğu o öğleden sonra Misak’ın yemek masasında Zaven’le beni resmettiği sayfaya baktım. Zavig’in yakışıklı yüzü hayat doluydu. O öğleden sonrasının ayrıntılarını hatırladım. Gökyüzünden düşen yumuşacık kar tanelerini, mahalle arkadaşlarımızı, kartopu savaşını ve kara düşen kan damlalarını...

“Bu resmi nasıl ikinizin de almak istediğinizi hatırlıyor musun?” diye sordu Misak. “İkinizin de yüzü kızarmıştı.”

“Çok küçüktük o zaman,” dedim.

“Hâlâ küçüksün, kardeşim. Yaşlanan yalnızca savaş.”

Yazın geri kalanı, bir serçenin çok sert ve bayat bulacağı kuru bir ekmek kırıntısı gibiydi. Şake teyzemin örgü örme işini ben devralmışım ve boğucu apartman dairemizde oturup ince yün kazaklar örüyordum. Büründüğü sessiz kederin içinden halen çıkamayan annemse benimle aynı odada, dikiş makinesinde yelek dikeyor ve son detayları eliyle hallediyordu. Zaven'e ve sınavlarıma odaklandığım aylar boyunca annemin kasvetini tüm ağırlığıyla hissetmemiştim. Her gün öğleden sonra aynı odada saatlerce yan yana çalıştığımız o günlerse neredeyse yürek parçalayıcıydı. Bir soru soracak olsam annem tek heceli bir cevap veriyordu ve sonra oda dikiş makinesi ve birbirine çarpan örgü şişlerinin sesi haricinde sessizliğe gömülüyordu. Ağustos ayı boyunca salon bir mezar gibi boğucuydu.

Bir öğleden sonra kaçmak istedim ve anneme, babamın bir şeye ihtiyacı var mı diye bakmaya gideceğimi söyledim. Başıyla onayladı ve işine geri döndü.

Dükkâna vardığımda, ön taraftaki karmakarışık bir ayakkabı yığınının bulunduğu tezgâhın başında kimse yoktu. Babam arkadaki çalışma tezgâhının başında bir topuğa çivi çakıyordu. Okullar kapanınca babamın yanında cırak olarak başlayan Jacqueline'in on beş yaşındaki kardeşi Paul Sahadyan apre makinesinin başında ayakkabıları cilalıyordu.

"Yardım edebileceğim bir şey var mı?" Vınlayan motorun sesini bastırarak seslendim.

Babam işini bırakıp durakladı ve sonra elindeki çekiçle köşede duran süpürgeyi işaret etti. Ön tarafın yerlerini

süpürmeye başladım. Buradaki muhabbetin evde annemle ettiğimiz muhabbetten bir farkı yoktu ama en azından gü-rültü ve iş güç ortama bir canlılık katıyordu. Arka tarafa geçip babamla Paul'ün ayağına dolanmamaya özen göste-rerek bıçkı tozlarını, tahta parçalarını, deri artıklarını ve eğildiği için yere atılan çivileri süpürdüm. Cilalamak için yeni bir ayakkabı çiftine uzanan Paul bana bakıp sırıttı. Boyu uzamış ve zayıflamıştı ama kulakları hâlâ şeker kava-nozu kulplarına benziyordu.

“Demek artık ayakkabıcı oldun?” diye sordum.

“Öğreniyorum. O iyi bir öğretmen,” dedi, başıyla baba-mı işaret ederek.

Konuşmalarımızı duymayan babam çekicini bir kenara koyup ahşap topuğun yerine oturduğundan emin olmak için başparmağını etrafında gezdirdi. Babamın nasırlı elle-rine baktım, parmaklarındaki çatlaklar ve kıvrımlar ayak-kabı boyasıyla lekelenmişti. O an bunların Ermeni elleri olduğunu düşündüm: ister ayakkabı tamir etsin, örgü ör-sün ister dikiş diksin ya da çizim yapsın bizim ellerimiz becerikli ve gayretkeşti. Bu ulusal bir nitelikti. Zaven'in kabiliyetli elleriyse ona herhangi bir makineyi tamir edebi-lecek, neredeyse sihirli bir yetenek bahşetmişti.

Öyle görünüyordu ki aklımdan geçen her düşünce sil-silesi dönüp dolaşıp Zaven'e çıkıyordu. Nerede olduğunu, kafamda ancak yarım yamalak canlandırabildiğim o belir-siz yerde ne yaptığını merak ettim. Bayramdan önce geri gelebilecek miydi? Olaylar Almanların aleyhine dönmeye başlamıştı. Amerikalılar Sicilya'yı ele geçirdiklerinde ba-bam havalara uçmuştu ve Doğu cephesindeki Kursk'ta Sovyetlerin Almanları yeneceğinden emindi. Ancak bana göre savaşın sonu pek yakın görünmüyordu. Açlıktan kıv-

ranacağımız, buz gibi bir kış daha geçirmekten korkuyordum, üstelik bunlara Zaven olmadan katlanmak düşüncesi durumu daha da berbat hale getiriyordu.

Dükkânı kapatma vakti geldiğinde Paul apre makinesini kapattı. Babamla birlikte güvercin ağacı kremiyle nemlendirilmiş kumaş parçalarını kullanarak ellerini güzelce sildiler. Duvardaki kancalara önlüklerini de astıktan sonra babam ışıkları kapattı. Kaldırımında beklerken Paul'ün tüm ağırlığını kullanarak dükkânın vitrinini kapatan demir kepengi indirişini izledim.

“Jacqueline’e selam söyle,” dedim Paul kendi yoluna koyulurken.

“Bir gün bize gel,” dedi Paul, koca kulakları kıpkırmızı, gülümseyerek.

“Belki pazar gelirim,” dedim.

“İyi akşamlar Maral. İyi akşamlar efendim,” dedi Paul saygılı bir şekilde.

Bizim apartmanın avlusuna adımımızı atarken babam, “Bu çocuk pek çalışkan. Ağabeyin kadar usta değil henüz ama öğrenecek,” dedi.

“Ona ustalık ederek iyi bir şey yapıyorsun,” dedim.

“Herkesin işine geliyor. Ağabeyin ona verebileceklerini istemedi ve Paul de öğrenmeye hevesli,” dedi. “Yardıma ihtiyacım var. İnsanlar yeni ayakkabı almakta o kadar zorlanıyor ki yama üstüne yama atmakla geçiyor zamanım.”

Eylülde yiyecek karneleri yine azaltıldı. Erzak sıralarında bekleyenlerin homurtuları daha da yükselmeye başladı. Alman patates böcekleri yiyeceklerimizi çalıyordu. Karaborsacılar şişmanlarken geri kalan herkes eriyip bitiyordu.

Bakkaldan eve döndüğümde annem yarısı boş torbaya dikkatle bakarak başını salladı.

“Meğa! Burası bir zamanlar baget ekmek ve tereyağı memleketiydi. Şimdi şalgam yurdu oldu,” dedi.

“Almanlar boyun eğelim diye bizi açlıkla sınıyorlar,” diye lafa girdi babam. “Ama Fransız Devrimi’nin ekmek kavgasından çıktığını unutuyorlar. Karnı tok köpek sesini çıkarmaz lakin aç köpek dişlerini gösterir.”

Resmi karnelerimizin yanında Misak’ın da ara sıra getirdikleriyle ailemiz ucu ucuna geçiniyordu. Pencere kenarındaki bahçeciğimiz, avludaki alan ve annemin takas kabiliyeti kıt erzakımıza sonbahar boyunca katkı sağladı. Yine de yatağa çoğu kez aç giriyordum. Neyse ki kendi kendini kemiren midem uykuda aklımdan çıkıyordu.

Fakat uykumda gördüğüm rüyalar bir hasret tiyatrosu gibiydi ve Zaven her sahnenin ele geçmez yıldızıydı. Onu, karanlık bir sokağın kasvetine doğru yitip giderken ancak bir anlığına görebiliyordum. Arkasından koşuyordum ama o her seferinde bir başka köşeden dönmekte oluyordu ve ona yetişemiyordum. Sanki peşimdeki bir köpek çetesinden kaçarak bir tepeye tırmanıyormuşum gibi kalbim deli gibi çarparak uyanıyordum. Sonra yatakta öylece uzanıyor ve Zaven’in başına gelmiş olabilecek felaketlerin listesini yapıyordum.

Annemin itirazlarına rağmen bir pazar günü eski bisikletle tek başıma Alfortville’e gittim. Yoldaki çukurlara karşı daha da dikkatliydim çünkü bisikletin çamurluğu birkaç eğri büğrü kabloyla tutturulmuştu ve lastikler de iyiden iyiyeye kabaklaşmıştı. Son ziyaretimden beri Nazaryanlar arka bahçelerindeki kümesi büyötmüşlerdi, artık kümes bahçenin yarısını kaplıyordu. Giderek geliştirdikleri kümes işi

sayesinde karınları iyi doyuyordu. Kuzen Karnig savaştan önce yaptığı marangozluk işinden kazandığına kıyasla şimdi daha rahat geçindiğini söylerken utanıyor gibiydi.

Yanımda yine bir tavukla eve döndüm, ama tavuk bu kez cansız, doğrudan tencereye girmeye hazırdı. Ayrıca bir düzine kahverengi benekli taze yumurta da vermişlerdi.

“Tavuk kümesinin kralı Kuzen Karnig sağ olsun,” dedi babam akşam yemeğinde.

“Tanrı’ya şükür.” dedi annem yoğun kıvamlı çorba dolu kâseleri elden ele uzatırken. “Bizim çocuklar bostan korkuluğuna benziyor.”

“Biz artık çocuk değiliz,” diye düzeltti annemi Misak. “Ve birçok insana göre daha fazla yiyeceğimiz var.”

“Teşekkürler dede,” dedim.

O akşam Zaven’in yokluğunda kendimi yalnız hissederken Şake teyzemin ördüğü gri şalı söküp Zaven için bir V-yaka kazak örmeye giriştim. Örgü işi onun güvende olduğundan emin olmak için yaptığım bir totemdi. Her bir ilmek bir duaydı; birlikte geçirdiğimiz her bir saat hatıraların zincirinde bir halkaydı. Kazağı bitirdiğimde ona nasıl ulaştıracağım sorusu üzerineyse düşünmüyordum.

Ekimde okullar açıldı ve Victor Hugo’daki son yılım için okul önlüğümü bir kez daha giydim. Sınıf arkadaşlarımla hayat dolu yüzleri, kalabalık koridorlar ve omuz çantamdaki ağır kitaplar yapayalnız geçirdiğim yaz aylarından sonra bir ferahlık getirmişti. Sabahla öğlen arasında devletin verdiği vitaminli bisküvilerimizi almak üzere sıraya giriyorduk. Bisküvi, ağzımın içinde pütürlü bir macuna dönerken öğürmemeye çalışıyordum. En azından öğlen yemeğine kadar midemin sesinin kesilmesini sağlıyordu.

İngilizce dersinde *Jane Eyre* okuyorduk ve ben romanın etkileyici manzarasına kendimi kaptırmıştım. Kitabın karanlık ve zor kahramanına ah ediyordum. Mantık dışı olsa da Rochester bana Zaven'i hatırlatıyordu, ama aslında bana her şey onu hatırlatıyordu.

Kasım başlarında bir öğleden sonra eve dönüş yolunda bir köşeyi dönerken Zaven hemen yanımda belirdi.

Nefesim kesildi. "Ne arıyorsun burada?"

"Ses çıkarma." Kolunu benimkine doladı. "Gidelim."

"Nereye?" diye sordum. "Ne kadar kalabilirsin?"

"Şöyle bir gezintiye çıkacak kadar." Yüzünü saçlarıma yaklaştırdı. "Güzel kokuyorsun."

"Burada olmaz," dedim, omzumun üstünden etrafa bakarak. "Nöbetçi öğretmen devriye geziyor."

Güldü. "Nöbetçi öğretmenden korkuyorsun."

Etrafı yeniden kolaçan ettim. "Takip edildin mi?"

"Hayır," dedi. "Sorun yok."

Beni Cumhuriyet Meydanı taraflarına götürdü ancak Alman birliklerinin çevrelediği meydanın etrafından dolaşarak arka sokaklara yöneldik.

"Seni gördüğüm için çok mutluyum. Sormak istediğim milyonlarca soru var..." dedim.

"Milyonlarca soru sorma," dedi.

"Annenle babanı ziyaret edecek misin?" diye sordum.

"Yine de soracağım diyorsun yani. Annemle babamı ziyaret etmeyeceğim. Onları gördün mü?"

"Baban benim için yaptığı ayakkabıları bitirdi, ben de almaya gittim."

Ayaklarıma baktı.

"Gündelik olarak giymek için fazla güzeller," dedim.

"Annenle kiliseye gittiğimiz pazar günleri giyiyorum."

“Annemle kiliseye mi gidiyorsun? Bu yeni çıktı galiba. Neden ki?”

“Annen, seninle Barkev için dua ediyor, ben de Şake teyzem için mum yakıyorum.”

“Artık dindar olduğunu söylemeyeceksin, değil mi?”

“Endişelenme seni Allahsız Komünist.”

“Ben daha ziyade agnostik sayılırım.”

“Ah Zaven, seni nasıl da özledim.”

“Dört ay uzun bir süre.”

“İncelmiş görünüyorsun,” dedim.

Omuz silkti.

“Bizim evden uzak değiliz. Sana yiyecek bir şeyler alayım mı evden?”

“Riske giremem,” diye cevap verdi.

“İzin ver gidip bir şeyler getireyim.”

“Çok az zamanım var ve hepsini seninle geçirmek istiyorum. Bir teklifim var.”

“Evet?”

“Yakında bir apartman dairesi var. İstersen oraya gidebiliriz.”

Kelimelere dökmese de istediği şeyi anlamıştım. Düşünmek için bir anlığına duraksadım.

“Dert etme. İstemiyorsan...”

“Hadi gidelim.” Elini tuttum. Annem, babam, öğretmenlerim, ölmüş teyzem, hatta Jane Eyre, hiçbiri bunu onaylamazdı ama umurumda değildi.

Bana yabancı gelen ancak Zaven’in yolunu kolayca bulduğu dar sokakların birinden girip ötekenden çıkıyorduk. Rüzgâr kaldırımlardaki ve oluklardaki son sonbahar yapraklarını kaldırıyor, hışırtıyla dağıtıyordu. Zaven’in her köşe başında gözleriyle sokağı taradığını ve bizi takip eden

birisi olmadığından emin olmak için arkasını kolladığını fark etmişim. Küçük bir ara sokaktaki mütevazı bir binaya girdik ve arka merdivenleri kullanarak en üst kata çıktık. Zaven kapı çerçevesinin üstünü eliyle yoklayarak bir tahta parçasını kaldırıp bir anahtar çıkardı.

Lavabo, dar bir yatak, bir masa ve tek bir tahta sandalyenin bulunduğu küçük bir odaydı. Beyaz duvarlar çıplaktı ve kırmızı seramik döşenmiş zeminde halı yoktu. Kanatlı pencere çatıya doğru uzanıyordu ve soğuk beyaz ışık karşı binaların çatılarını bir bıçak gibi kesiyordu.

Zaven, bulunduğumuz odanın avantajlarına dikkat çekti. “İki merdiven var. Çatının bitişikteki binanın çatısıyla bağlantısı var ve o binanın da bir ön bir arka girişi var.”

“Bunu bildiğim iyi oldu.”

“Elektrikler yok.” Karartma perdelerini çektikten sonra mum yakmak üzere bir kibrit çaktı. Mumun alevi, perdeleri dahi kımıldatan hava akımında titreşti.

Zaven yatağa oturdu; ben de aramıza küçük bir boşluk bırakarak yanına, zımpara gibi yün battaniyenin üzerine oturdum. Bana doğru yanaştı.

“Böyle iyi mi?” diye sordu.

Başımın onayladım.

“Burada olmak istemiyorsan, gidebiliriz, biliyorsun,” dedi.

Başımı hayır anlamında salladım.

“Yanında hiç iplik var mı?” diye sordu.

Sanki tuhaf bir istekti. “Çantamda bitirmeye çalıştığım bir örgü var. Orada olacaktı.”

“Alabilir miyim?” diye sordu.

Çantamı açıp yün yumağını çıkardım. “Ne kadar uzun olsun?”

Çakısıyla iki parça kırmızı ip kesti. Yumağı geri verip çakısını bir kenara koyduktan sonra ipi kaldırarak yüzüme baktı.

“Benimle evlenir misin?”

“Evlenirim,” dedim.

“Sol elini uzat.” İp parçasını yüzük parmağımın etrafına iki kez doladı ve özenle küçük bir ilmek attı. “Artık benim karımsın.”

Diğer ip parçasını bana uzattı ve ben de ipi onun yüzük parmağına bağladım.

“Şimdi sen söyle,” diye talimat verdi.

“Artık benim kocamsın.”

Eğilip mumun alevini söndürdü ve oda karardı.

Kimse bana ne beklemem ya da ne yapmam gerektiğini anlatmamıştı. O zamanlar öyleydi. Ermeni iffeti ve namusu –bunun için kullandığımız kelime *amottu*– böyle şeylerin üzerini sessizlikle örterdi. Ve o öğleden sonrayı daha sonra hiç kimselere anlatmamış olsam da yüreğimde asla bir utanç taşımadım.

Sokağa adımımızı attığımızda gece çökmüştü ve ay ışığı binaların arasından sokağa düşüyordu. Zaven evin yakınına kadar bana eşlik etmekte ısrar etti. Mahallenin kıyısına kadar sessizlik içinde yürüdük.

“Sana yiyecek bir şeyler getirmeme izin verecek misin?” diye sordum.

“O halde parkta bekliyorum ama çabuk olman lazım. Ve tek kelime dahi edemezsin.”

“Orada olacağına söz verir misin?”

“Elbette,” dedi.

Eve girip kapıyı ardımdan hızla kapattığımda soluk soluğa kalmıştım.

“Maral? Sen misin?” Annem salondan seslendi.

Odama doğru geçerken, “Parev, mayrig,” diye cevap verdim. Zaven için ördüğüm kazağı katlayıp kolumun altına sıkıştırdım ve mutfığa koştum. “Açlıktan ölüyorum ve birkaç dakikalığına dışarı çıkmam lazım. Şu ekmekle peyniri alabilir miyim?” Cevap beklemeden ikisini de kapıp kapıya doğru fırladım.

Annem ardımdan seslendi, “Kızım, nereye gidiyorsun?”

Oysa ben çoktan merdivenleri uçarcasına inmeye başlamıştım. Parka doğru koştum ve bankta oturan Zaven’in yanına yığıldığımda böğrüme bir sancı saplanmıştı.

“Amma hızlısın,” dedi ben ona yiyecekleri uzatırken.

Ekmekle peyniri bir kurt gibi yemeye başlayan Zaven’i seyrederken, “Açlıktan ölmüştün,” dedim.

Son ısırtıklarını da yutarken cevap olarak ancak homurtular çıkarabildi.

“Keşke daha fazla getirseydim,” dedim.

“Yok, bu da gayet çoktu.”

“Yalan söyleme. Dışının kovuğuna bile yetmedi. Bir dene bakalım şunu.” Kazağı uzattım.

Ayağa kalktı ve kazağı alıp başından geçirdi. “Çok güzel. Ayrıca tam da soğuk bastırmadan, mükemmel zamanlama.”

“Biraz büyük geldi üstüne,” dedim.

“Bence harika oldu.” Yanıma oturup elimi tuttu. “Savaş bittikten sonra bol bol yiyeceğimiz olunca, tam hayalindeki gibi üzerime cuk diye oturacak.”

“Savaştan bittikten sonra,” diye tekrarladım. “Hiç bitmeyecek diye korkuyorum.”

“Korku açlık gibidir. İçini kemirse de onu yok sayman gerekir. Düşünecek başka şeyler bulursun, bu yeni kazak

ve teninin kokusu gibi.” Boynuma doğru eğilip derin bir nefes çekti.

Kollarımı ona doladım. “N’olur gitme.”

“Gitmek zorundayım.”

Ona bakmak için geriye doğru çekildim. “Ya seni yakarlarsa? Ruhumuz bile duymaz. Bir gün Belleville Caddesi’nde yürürken ismini bir afişin üstünde göreceğim: ‘Zaven Kaçaryan, idam mangası tarafından kurşuna dizildi.’ Ne zaman yeni bir afiş assalar, isminin orada olmadığını emin olmak için bütün listeyi okuyorum.”

“Maral, lütfen ağlama.”

Yüzümdeki yaşları sildim, kelimeler boğazımda düğümleniyordu. “Kalamaz mısın? Her gece duvara astığım resme bakıyorum, Misak’ın çizdiği resmimize ve nerede olduğunu hayal etmeye çalışıyorum. Bazen görünmez bir iplikle birbirimize bağlı olduğumuzu hissediyorum ama çoğu zaman tek hissettiğim şey başına korkunç bir şey geldiği oluyor.”

“Üzgünüm. Ama gitmek zorundayım.” Sesi bir kıvılcım gibiydi.

Derin bir soluk aldım. Ne kadar yalvarsam da onu caydırmam mümkün görünmüyordu. “Anlıyorum. Yani, anlamıyorum ama bu durumu daha da zorlaştırmayacağım.”

“Seni seviyorum,” dedi.

“Ben de sen seviyorum.”

Parktan beraber çıktık. Köşe başına geldikten sonra bir ara sokakta yitip gitti. Ayaklarımı sürüye sürüye eve doğru yürürken parmağımdaki ipliği çıkardım, yuvarlayarak küçük bir top yapıp paltomun cebine koydum.

Eve vardığımda babam elinde gazetesini salondaki koltukta oturuyordu. Annem benim için ayırdığı yemeğin

mutfak tezgâhında olduğunu söyledi. Mutfağa girip tabağın üstündeki örtüyü kaldırdım. Tabakta belli belirsiz tereyağı kokan taze fasulye, soğan ve domatesli bulgur vardı. Hiç iştahım yoktu ve yemeği keşke Zaven'e götürmüş olsaydım diye geçirdim içimden.

Annem ardımdan mutfağa girdi. "Kazağı beğendi mi?"

"Biraz büyük geldi ama beğendi."

Yani onu gördüğümü tahmin etmişti. Ama sezgileri şimdilik bunun ötesine geçmemiş gibiydi. Artık bir sırrım daha vardı. Savaş için gerekli yalanlarla, büyümek için gerekli yalanlar arasındaki farkı ayırt etmek benim için gitgide zorlaşıyordu.

Kasımın sonlarında bir pazar öğleden sonrası, bir Ermeni avukatın ofisinde sekreter olarak çalışan Jacqueline patronunun ıskartaya ayırdığı bir yığın dergiyle ve cemaatin kalbinden son haberlerle çıkageldi. Odama çekilip dergilerin sayfaları arasında kaybolduk. Ben kendi yatağımda oturuyordum, o da bir zamanlar Şake teyzeme ait olan yatağa uzanmıştı.

“Aklın alıyor mu? Wehrmacht’ta Ermeniler. Önce Sovyet ordusundaydılar, sonra Almanlara esir düştüler. Savaş esirleri kampında çürümekle *Bochelara* katılmak arasında seçim yapmak zorunda kaldılar.”

“Ve görünen o ki bu adamlar soylu bir seçim yapmışlar,” dedim.

“Ah, bu kadar acımasız olma. Yaşamadan bilemezsin. Açlıktan ölmenin neresi soylu?”

“Peki, burada, Fransa’da tam olarak işleri ne?”

“Atlantik Duvarı’nda çalışıyorlar. Bazıları şu an izinli, bazıları da buradan geçip sahile doğru yoluna devam edecek. Onlarla cumartesi akşamı bir kültür etkinliği düzenlenecek. Gitmek zorundayız.”

“Sen istiyorsan git ama ben hiçbir yere gitmek zorunda değilim,” dedim.

“Biraz eğlenmek için fırsat işte. Tüm zamanını ders çalışarak ve örgü örerek geçiremezsin ya. İyice teyzene döndün, ruhu şad olsun, ama sen daha on yedi yaşındasın.”

Sayfayı çevirdim.

Jacqueline ısrar etti. “En son ne zaman giyinip kuşandın?”

“Hiç uzun çorabım yok.”

Jacqueline gözlerini devirdi. “Çoraba ihtiyacın yok. Bacaklarının arkasına yukarıdan aşağıya siyah çizgiler çekeceğiz sadece.”

“Bu havada çıplak bacaklarla mı?”

“Sen de öyleyse yün külotlu çoraplarını giy, kimse fark etmez.”

“Partiye gitmemiz doğru olmaz gibi geliyor, hele ki...”

“Bu bir parti değil. Vatanseverlik akşamı. Senin milli duyguların yok mu? En nihayetinde, onlar Ermeni.”

Jacqueline’le gürültülü salona girdiğimizde, Paris Ermenilerinin neredeyse yarısı oradaymış gibiydi. Aralarında Alman ordusunun gri-yeşil renklerinde giyinmiş siyah saçlı Ermeni erkekler de vardı.

“Şu üniformalara bak,” diye fısıldadım Jacqueline’e.

“Wehrmacht askeri olduklarını söylemiştim sana. Ne üniforması giyiyor olacaktı başka? Yüzlerine bak.”

Komşularımıza ve kuzenlerimize benzedikleri doğrudu ama onları bu üniformalar içinde görmek beni huzursuz ediyordu. Kimin düşman kimin dost olduğu ve kime bağlılık göstermemiz gerektiği iyice bulanıklaşmıştı.

Jacqueline’le kalabalığın arasından önlere doğru ilerlerken arada durup tanıdığımız insanlarla selamlaştık ve iki tane boş yer bulduk. Birkaç dakika sonra Sovyet Ermenistanı’ndan gelen erkekler sahneye çıkıp tatlı bir ahenkle bir dizi halk şarkısı söylediler. Yitik bir aşka ve memleket özlemine dair kederli bir şarkı söylenirken bir beyaz mendil takımı havada titreşti. Bu şarkının ardından salonu hareketlendiren ve kalabalığı coşkuyla ayağa kaldıran tepinmeli Rus dansları başladı.

Gösteri sona erdiğinde, Jacqueline'le birlikte çoğunluğu Doğu Ermenicesi konuşan sanatçılardan oluşan bir ortama girip muhabbet ettik. Aralarında Batı Ermenicesini de akıcı bir şekilde konuşan biri vardı. Konuşma biçimi neredeyse yapmacık diyebileceğim kadar resmiydi, ancak gözlerinden sıcaklık akıyordu ve göz kamaştırıcı bir gülümsemesi vardı.

Bir müddet sonra, "Batı Ermenicesini nereden biliyor-sun?" diye sordum.

"Annemle babam Muşlu," diye cevap verdi. "Tehcir zamanında Gümrü'ye kaçmışlar. Evde Batı Ermenicesi konuşuluyordu, Doğu Ermenicesini sokaktan kaptım, okulda da Rusça öğrendim. Şimdi de Fransızca öğreniyorum."

"Babamın ailesi de Muş'tan gelmiş," dedim.

"Muhtemelen ailelerimiz birbirini tanıyordur. Soyadın ne?" diye sordu.

"Pegoryan."

"Peki, adın ne?"

"Maral."

Gülümsedi. "Maral Pegoryan. Çok güzel bir isim bu..."

Jacqueline araya girdi. "Ben de Jacqueline Sahadyan. Peki senin adın ne?"

"Andon Şirvanyan, emrinize amadeyim," dedi, başını eğerek. "Siz genç hanımlara içecek bir şeyler getirebilir miyim?"

Kalabalık salonda yolunu bulmaya çalışarak ilerlerken onu izledik. Jacqueline, "Sence de yakışıklı değil mi?" diye sordu.

"Çok kibar."

Kısa süre sonra, becerikli bir şekilde taşıdığı üç fincan çayla döndü.

İkimize de birer fincan uzattıktan sonra üniformasının cebinden katlanmış bir mendil çıkardı. Mendilin arasında bulunan üç tane kurabiyeyi bize sundu.

“Cemaatin bizi burada bu kadar cömert bir şekilde ağırlaması çok ince bir davranış,” dedi. “En son ev yapımı börek yediğime iki seneden fazla oldu.”

“Emin ol,” dedi Jacqueline, “*Bochelar* tüm tereyağımızı çalmadan önce kurabiyelerimiz çok daha lezzetliydi.”

Andon güldü. “Öyleyse, Doğu Avrupa’nın büyük bir çoğunluğundan daha düzgün yediğinizi söylemeliyim. Esir kampındayken bize günde yarım somun ekmek ve fazlasıyla su katılmış bir sebze çorbası veriyorlardı. Haftada bir kez de sadaka niyetine bir çay kaşığı reçel ve bir çay kaşığı tuz dağıtıyorlardı. Elbette artık doğru düzgün yemek veriyorlar. Alman ordusu boş mideyle görevini yerine getiremez. Korkarım, tereyağınızın tamamını biz yiyoruz.”

“Tereyağımız, ekmeğimiz, etimiz, patateslerimiz, sütümüz...” Jacqueline parmaklarıyla bir bir saydı.

Andon ise başını eğdi. “Lütfen beni affedin.”

Jacqueline gülümsedi. “Seni suçlamıyorum. Bu Alman üniformasının altında bir Ermeni yüreğinin yattığını biliyorum. Sizin biriminizdeki herkes Ermeni mi?”

“Bir Ermeni birliği var ama bizim bölük karma. Ermenilerin dışında Ukraynalılar, Gürcüler ve başka milletlerden oluşan tuhaf bir karışımımız var.”

“Sen ne iş yapıyorsun?” diye sordum.

“Atlantik kıyısına inşa edilen bir duvara yardımcı oluyoruz. Bu girişimin hiçbir onurlu tarafı olmamakla birlikte Fransa’yı Polonya’ya tercih ederim.”

“Şu anda birçok kişiye göre daha talihli görünüyorsun,” dedim sertçe, muhtemelen daracak ve soğuk bir ta-

van arasında açlıktan ölmek üzere olan Zaven'i ve Barkev'i düşünerek.

"Sesinde, tasvip etmediğine dair bir tını seziyorum ancak talihin bana bu gece güldüğüne de katılıyorum." Gözleri gözlerimde, gülümsedi.

Yüzüm kızardı, duvardaki saate döndüm. Sokağa çıkma yasağı yaklaşıyordu.

"Son metroyu yakalamamız lazım," dedim.

Jacqueline iç çekti. "Her zamanki gibi haklısın. Tam da biraz eğlenmeye başlamışken."

Andon Şirvanyan araya girdi, "Sizinle tanıştığıma memnun oldum. Paris'e döndüğümde sizinle yeniden görüşme şerefine nail olmayı arzu ederim. Bayan Pegoryan, o zaman geldiğinde ailenizi ziyaret edebilir miyim?"

Aceleyle ve anlaşılmaz bir şekilde, "Şey... biz hakikaten gitmeliyiz. Sizinle tanışmak güzeldi," diyebildim ancak.

Metroya doğru yürürken Jacqueline, "Ayrılırken ona pek de dostça davranmadın," dedi. "Niyetin, onu tekrar görmek istediğin izlenimini bırakmaktıysa eğer, sanırım başarısız oldun."

"Öncelikle, benim halihazırda bir erkek arkadaşım var. İkincisi, kibar davranmamak konusunda, onu tereyağımızı çalmakla suçlayan sendin. Üçüncüsü, Ermeni olsa da, Alman üniforması giyiyor. Bizim sokaktan geçerken yaşanacak skandalı hayal edebiliyor musun?"

"Eğer subay olmasaydı daha farklı olurdu, sence de öyle değil mi? Ayrıca neyse ne, Alman ordusuna katılmasa kampta ölmüş olacaktı. Hangisini seçseydi?"

"Sen bahaneler bulmaya devam et ama Zaven'le Misak ne kadar aç kalırlarsa kalsınlar o Alman üniformasını üzerlerine asla geçirmezlerdi."

“Ölü bir kahramanı mı yoksa yaşayan bir erkeği mi tercih edersin?” diye karşılık verdi Jacqueline.

“O kadar harika olduğunu düşünüyorsan neden peşine düşmüyorsun?”

“Benimle ilgilenmiyordu, fark etmedin mi?”

Ben cevap vermeyince ekledi, “Zevkler ve renkler tartışılmaz. Bazı erkekler sıkıcı, entelektüel tipleri tercih eder.”

Kahkaha attım. “Ve diğerleri de...”

“Pişman olacağın bir şey söyleme!”

Jacqueline’in kolunu tuttum. “Diyecektim ki, diğerleri de kısa saçlı, işveli olanları tercih eder.”

Kahvaltı ederken babam, ağır aksanlı Fransızcasıyla Misak Manuşyan'ın tutuklanmasıyla ilgili bir gazete haberini yüksek sesle okuyordu. Eski bir fabrika işçisi olan Komünist Ermeni şair Manuşyan, aralarında Hitler'in yakın arkadaşlarından birinin de bulunduğu bir dizi yüksek rütbeli Alman askerine suikast düzenleyen bir terörist şebekenin elebaşı olmakla suçlanıyordu. Habere göre bu suç çetesinin elemanları, son yedi ayda Paris ve banliyölerinde mühimmat trenlerini havaya uçurmuş ve Alman askerlerine saldırılar düzenlemişti.

Babam haberi okuduktan sonra konuşmasına Ermenice devam etti. "Fransa'daki bir Ermeni onursuz bir davranışta bulunursa, Fransızlar onu alçak bir göçmen olarak nitelendiriyorlar. Güzel bir şey yaparsa da bu kez kendilerine pay çıkarıp onu Fransız sayıyorlar. Bu kez ne derlerse desinler Ermeni halkı bir şehit daha kazandı."

Manuşyan'ı tanımıyorduk ama savaştan önce Belleville'de yaşayan karısı Melinée'nin, Zaven'in anne babasıyla arkadaşça bir ilişkisi vardı. Kaçaryanlar çeşitli sosyal etkinliklerde Manuşyan'la birçok kez karşılaşmışlardı.

Tutuklamalardan hemen sonra babamın can düşmanı radyo spikeri Jean Hérold-Paquis, günlük radyo programının tamamını Manuşyan vakası denilen konuya ayırmaya başladı. Tansiyonuna pek de iyi gelmediği halde babamın dinlemekte ısrarcı olduğu program yayımlanırken annemle ben genellikle odayı terk ederdik. Ancak Manuşyan'la ilgili bölümlerde ben de radyoya yapışmıştım adeta. Bu yayımlarda Ermenilerin bahsi zaten nadiren geçerken, bizim

çevremizden birinin isminin anıldığı hiç olmamıştı. Alçak yabancılara, vicdansız katillere ve onlara sığınma hakkı tanıyan ülkenin yüzüne tükürmeyi seçen esmer tenli soysuzlara hakaretler yağdıran Hérold-Paquis'nin sesi salonu doldururken annem köşesinde sessizce oturuyordu. Führer'in arkadaşını öldüren insanlık dışı bu *métèque* için ölüm lütuf sayılırdı. Ardından Hérold-Paquis nefretini daha geniş bir çevreye yöneltti, Manuşyan'ın aşağılık Kızılardan, Yahudi dölü suçlulardan ve teröristlerden oluşan çetesine sövüp saymaya başladı. Ona göre hepsinin çürümüş suratları ve telaffuz dahi edilemeyen isimleri vardı ve bunlar Fransız ulusunun hastalıklı hücreleriydi. İtiraf etmeliyim ki etkiyici bir performanstı ama adamın dilinden saçılan zehir ve ırkçı tacizleri midemi bulandırıyor. Açıkçası, onun bakış açısıyla biz Ermeniler tam da insan sayılmazdık ve Yahudiler ve Komünistlerle aynı sert muameleyi görmemizin tek sebebi talihimizin yaver gitmesi ya da bizi gözden kaçırmalarıydı.

Bu küfür teranesi devam ettikçe suratı öfkeden kızaran babam en sonunda patladı: "İşte şuraya yazıyorum, bu Nazi kuklasının sonu ya idam mangası ya da darağacı. Herkese bok atıyor ve tüm bunlar sona erdiğinde de boku yiyecek, o bokun içinde çürüyecek."

Annemin babamı ayıplamasını bekledim ama o boş gözlerle önüne bakıyordu. Ne radyodan yükselen tiradı ne de babamın bu tirada verdiği sert yanıtı duyuyor gibiydi.

Ertesi gece, radyodaki kukla hakaretler silsilesine bir kez daha giriştikten sonra, babamın öfkelenmesini beklemeden, "Midem bunu kaldırmıyor artık," dedim.

Kitaplarımı alıp soğuk yatak odasına geçtim. Ancak orada bile odaklanmakta güçlük çekiyordum ve bunun

nedeni odanın soğukluğu değildi. Tek düşünebildiğim Zaven'di. Onun ve Barkev'in nerede olduklarına, ne işler çevirdiklerine dair hiçbir fikrim yoktu, ancak güvende olup olmadıklarından paniğe kapılacak derecede kuşku duyuyordum. Almanlar, savaş kendileri için daha kötüye gittikçe, daha da zalimleşiyorlardı. Siyah giyimli SS subayları artık Paris'in merkezindeki sokaklarda görülüyordu ve bizim mahallede dahi Cherce-Midi hapishanesindeki işkencelere dair söylentiler dolaşıyordu. Artık bu noktada hepimizin tutuklanan veya sürgüne gönderilen bir tanıdığı vardı.

Ertesi gün okuldan sonra bir haber var mı diye Kaçaryanlara uğradım. Kapıyı çaldım. Vakur bir yüz ifadesiyle Virginie kapıyı açtı.

Beni görünce yüzü aydınlandı. "Ah, Maral. İçeri gel. Annem seni gördüğüne çok sevinecek."

Zavig'in annesi solgun ve tükenmiş bir yüz ifadesiyle beni çaya davet etti. "İyi ki geldin, tatlım. Bir süredir görüşemiyorduk seninle. Bizim oğlanlar yüzünden içim içimi yiyor ya, güzel yüzünü gördüm diye teselli buluyorum."

"Bir haber aldınız mı?" diye sordum.

Şuşan teyze cebinden bir kâğıt çıkarıp uzattı. "Dün gece birisi bunu kapının altından içeri attı."

Kâğıtta, *Merak etmeyin. Biz iyiyiz B ve Z.*, yazıyordu.

"Bu Zaven'in elyazısı değil."

"Barkev'in. Bir anneye merak etme demek, nefes alma demek gibi. Son günlerde ancak birkaç saat uyuyabiliyorum. Gecenin bir yarısı uyanıyorum, çocuklarıma başına gelecek korkunç şeyler gözümün önünden gitmiyor. Ama hapiste olmadıklarına seviniyorum bir yandan. Zavallı Melinée'nin neler yaşadığını düşünmek bile dayanılmaz. Vah ki ne vah, ah, ne çileymiş."

Şake teyzemin vefatının yıldönümü yaklaşırken evdeki melankolik hava da iyice ağırlaştı. O hafta, annemle kiliseye gidip Şake teyzemin anısına yapacağımız törenle ilgili ayarlamalar için rahiple görüştük.

Şake teyzemin ruhu belki cennetteydi ama annemin ruhu huzur bulmuyordu. Ona baktığımda, daha birkaç ay önceye nazaran ufaldığını, daha kırılgan olduğunu görebiliyordum.

Babama konuyu açtığımda başını salladı. “Eğer onu geri getirmenin bir yolunu biliyorsan,” dedi, “çok memnun olurum. Ben ne desem ne yapsam işe yaramıyor.”

Akşamları yemeği hazırlayıp masaya oturduğumuzda, o gün yaşadıklarımın bahsediyor, özellikle annemi lafa tutuyordum. Babamla yemek boyunca sohbet ediyor, annemle birlikte bulaşıkları yıkarken başka hikâyeler anlatıyordum. Bakkalın önündeki kuyrukta dolaşan dedikodular ve komşularımızla ilgili kapıcıdan duyduğum eğlenceli hikâyelerden bahsediyordum. Anlatacak hiçbir şey bulamazsam havalardan laf açıyordum. Daha fazla konuşmaya yım diye neredeyse annem beni azarlasın istiyordum ama o, ara ara ve formalite icabı onay bildiren mırıltılar ya da doğru bulmadığını gösteren cık cık’larıyla üzerine boşalan bu söz sağanağının devam etmesine razı geliyordu.

Annem, çoğu zaman kendi düşüncelerine dalmış görünürdü ve ben de kara kara daldığı bu düşüncelerin kız kardeşiyle ilgili olduğunu varsayırdım. Onun en derinlerdeki kederini uyandırma korkusuyla Şake teyzemden bahsetmekten kaçınırdım ama bir yandan belki de işe yarayabilecek tek yolun bu konuyu açmak olduğunu düşünmeye de başlamıştım.

Bir cumartesi öğleden sonrası annemle salonda yalnız başımıza oturmuş el işlerimizi yaparken, cesaretimi toplayıp doğrudan konuya girdim.

“Şake teyzem vefat edeli neredeyse bir sene olacak. O öldüğünden bu yana sanki senin de bir parçan onunla birlikte gitti.”

Annem iç çekti.

“Seni özlüyorum.”

Annem eliyle yüzünü kapatıp diğer yana döndü, başını eğdi.

Yeniden denedim. “Neredeyse hiç konuşmuyorsun. Asla gülmüyorsun. Kendini yalnız hissediyor olmalısın.”

Hiçbir şey söylemedi. Örgü örmeyi bıraktım, o da dikiş dikmeyi bıraktı ve sessizlik kurşun gibi çöktü aramıza. Nefes alış verişini ve saatin tiktaklarını duyabiliyordum.

“Yalnızlık,” dedi annem en sonunda, “çölde hissettiğimiz şeydi yalnızlık. Şake ve benden başka herkes ölmüştü. Ölmenin binlerce yolu vardı. Ölmek kolay olardı. Sana hareket etmeni söylediklerinde, hareket etmeyi reddedebilirdin. O zaman kan çıkana kadar kırbaçlanırdın. Kendini, şişmiş cesetlerin çürümüş tomruklar gibi yanından akıp geçtiği ırmağa atabilirdin. Birileri ekmeğini çalmaya çalıştığında karşı koymayabilirdin. Yolun ortasına öylece uzanıp akbabaların beklediği gibi ölümü bekleyebilirdin. Daha zor olansa hayatta kalmaktı. İnsan, insanlığını kaybetmişken nasıl hayatta kalır? Bir süre sonra, insanların ölmüş veya ölmek üzere olduklarını görmek hiçbir şey hissettirmezdi, hem de hiçbir şey. Sanki taştan yaratılmışsın gibi. İnsanlar acı çekerken yüzünü başka tarafa çevirmene gerek kalmaz. Kalbin bir taş parçasından bile küçük ve serttir artık. Ama ben orada hayatta kalmanın bir yolunu buldum ve hayatta

kalmanın tek bir yolu vardı. Kız kardeşim hayatta kalsın diye yaşadım. Senin anlayacağın, ben olmasam ölebilirdi.”

Senin anlayacağın, derken bana bakmıyordu. Ona, içinde bulunduğumuz odadan daha gerçek gelen bir şeye, benim ötemde bir şeye bakıyordu.

“Ama artık o öldü,” diye devam etti, “Ve şimdi ben de yaşama sebebimi yitirdim. Bahsettiğim zamanlar tarif edilemeyecek kadar, akla hayale sığmayacak kadar korkunç. Ve Şake öldüğünden beri, tek düşündüğüm ya da düşünmemek için kendimi zorladığım şey bu. Onu ölümümde koruyabileceğimi düşünmüştüm ama sonunda başarısız oldum işte. O yatakta her geçen gün biraz daha küçüle küçüle, en sonunda tekrar bir çocuk olana kadar yattı. Küçük, hasta bir yetimdi. Ve ben onu yüzüstü bıraktım.”

“Sen onu yüzüstü bıramadın,” dedim. “O savaş ve hastalıktan öldü. Yapabileceğin hiçbir şey yoktu.”

Annem ellerine baktı.

Daha yüksek sesle söyledim. “Lütfen beni görmezden gelme. Dinliyorum, hadi konuş benimle.”

Annem hiçbir şey söylemedi, yüzünü kederden bir maske örtüyordu.

“Mayrig, aramıza dön istiyorum. Sana ihtiyacım var. Duyuyor musun? Şake teyzem ölmeden önce sana göz kulak olmam için söz verdirdi bana. Bırakmıyorsun ki sana yardım edeyim. Beni kendinden uzaklaştırıyorsun. Bırak, Şake teyzeme verdiğim sözü tutayım. Yoksa, onu bir kez daha yüzüstü bırakırız.”

Annemin gözleri neredeyse farkına varamayacağım bir şekilde hareket etti. Sözlerimi duyduğunu fark edebiliyordum.

“Sana göz kulak olmama izin ver,” diye tekrarladım.

Sandalyemden kalkıp annemin yakınına oturdum. Kolumu uzatıp ellerimi ellerinin üzerine koydum.

Annemin yüzü düştü ve ağlamaya başladı. Musluklar açılmış ve sanki hiç kapanmayacak gibiydi. Varlığının tüm gücüyle hıçkırıklara boğuldu. Sanki o benim çocuğummuş gibi kollarımla sıkıca sardım onu.

Şake teyzem için okunacak *hokehankisd* duasına katılmak üzere annem ve babamla metroya binip katedrale gittik. Jacqueline ve ailesi, Kaçaryanlar ve bazı başka komşular da bize katıldı. Bir yıl önce yine aynı grupla gitmiştik mezarlığa. Şimdi yalnızca Zaven ve Barkev yoktu aramızda.

Ölüler için gerçekleştirilen bu ayinde papaz ve diyakoz kendi kısımlarını okudular. Bir yandan diğer yana salınan buhurdanlıktan yayılan tütsü salonu doldururken, biz de kendi bölümlerimizi makamlı bir tondan okuduk. Tanrı'dan, aramızdan ayrılanlara huzur ve merhamet diledik. *Der voğormya*, merhamet et Tanrım, Tanrım merhamet et. Müteveffa kulun Şake Nazaryan'ın ruhuna merhamet göster. Hepimize merhamet göster, hayatta olanların günahlarını bağışla.

Duanın sözlerini tekrar ederken anladım ki hayatta olanların bir günahı da, sevdikleri artık bu dünyada değilken yaşamaya devam etmekteymiş. Papazın okuduğu ilahi, Şake teyzemin meleklerin mekânı Semavi Kudüs'te olduğunu söylüyordu. Cennete inanıyor muyum emin değildim, ya da tam da bu nedenle Tanrı'ya. Babam, ruhban sınıfına karşı bir ateistti, Misak ve Bay Kaçaryan da öyle. Anneme duydukları saygıdan dolayı kilisedeki ayine katılmışlardı. Ve bütün şüphelerime rağmen ben de çocukluğumda, kilise cemaatinin dini bütün bir üyesi olan teyzemle burada geçirdiğim zamanlara duyduğum özlemle gelmiştim katedrale.

Ayinden sonraki günlerde annem daha sakin görünüyordu ve üstündeki yükten biraz olsun kurtulmuş gibiydi.

Zaman zaman o her zamanki haline döndüğü oluyordu. Bana yaşananları anlattığı ve anlattığı hikâyenin verdiği kederin üzerine çöktüğü o öğleden sonradan beridir çöldeki o ateşten gömlekten bahsetmemişti bir daha. Ancak şimdi, o günleri düşündüğünde yüzünde oluşan ifadeyi ayırt edebiliyordum.

Dönemin sonunda yüzleşmek zorunda kalacağım sınavlara hazırlanmaya başladım ve ailem, eve sağladığım katkıya bel bağlamış olduğundan bir yandan da örgü örme-ye devam ettim. Zaven'in yokluğuna neredeyse alışmıştım. İlk başlarda, bir zamanlar bir dışın olduğu boşlukta dilimi gezdirmek gibiydi yarattığı duygu; her daim sızlayan bir yara gibi, bir şeyin yokluğunu hissetmekten her seferinde gafil avlanmak gibi. Ancak zamanla acı hafifledi ve boşluk olağandışı olmaktan çıktı. Gene de, geceleri yatağında uzanırken, o karanlık merdiven boşluğundaki ilk öpüşmemizi ya da ağacın altındaki o yağmurlu günü ya da çıplak tavanarasındaki o son buluşmayı hatırlıyordum.

Cumartesi öğleden sonraları, dükkânı kapatmaya yardımcı olmak için babamla Paul'ün yanlarına gidiyordum. Vitrinin camlarını siliyor, yerleri süpürüyor, tamir edilmeyi ya da sahipleri tarafından alınmayı bekleyen ayakkabıları ilgili raflara yerleştiriyordum. Sonra hep beraber demir kepenleri indiriyorduk. Küçükken, babam ve ağabeyimle birlikte dükkândan çıkar çıkmaz, raflarda duran tüm ayakkabıların canlandığını, dile geldiğini hayal ederdim. Birbirleriyle konuşurlardı. Bakkaldaki o gevşek ağızlı dedikoducular gibiydi dilleri. Çocuk ayakkabıları tiz, çocuksu seslerle, yaşlı kadınların ayakkabıları titrek bir sesle ve kocaman erkek ayakkabıları da boğuk ve yüksek sesle konuşurdu. Şimdiyse ayakkabılar oldukları yerde sessizce

duruyorlardı, arabaların olmadığı bir şehir gibi sessiz, savaşın ortasındaki sokaklar gibi karanlık.

Birkaç hafta sonra bir cumartesi günü Misak eve geldiğinde yüzünde öyle korkunç bir ifade vardı ki bir felaket olduğunu anlamıştım.

“Ne oldu?”

“Zaven’le Barkev’i tutukladılar,” dedi.

“Nereden biliyorsun?” diye sordum.

“Öğleden sonra duydum. Kaçaryanlara uğradım, haber onlara da ulaşmış.”

“Neredeler şimdi?”

“İlk La Santé’ye götürmüşlerdi ama şimdi Fresnes’deki cezaevine sevk edilmişler.”

“Yapabileceğimiz bir şey var mı?”

“Ziyaretçi kabul edilmiyor ama hafta başında onlara yiyecekle kıyafet götürebileceğimi söyledim Kaçaryanlara.”

“Ben de geliyorum,” dedim.

“Kaçaryanların bisikletini ödünç alacağım, sen de bizimkini alırsın. Uzun bir yolculuk olacak, hava da soğuk. Ayrıca okulu da kırman gerek.”

“Bizimkilere söylemeli miyiz?” diye sordum.

“Oraya gittiğimizi söylememize gerek yok. Mayrig yeterince gergin zaten.”

Annem haberleri duyunca elleriyle gözlerini kapatıp sandalyesinde bir o yana bir bu yana sallanmaya başladı. “Oğullarım, oğullarım, oğullarımızı aldılar elimizden. Hâller ne olur? Halimiz ne olur?”

Babam, “Manuşyan’ı da Fresnes’de tutuyorlar,” dedi.

Annem Misak’a döndü. “Beladan uzak duracaksın, tamam mı, oğlum? Seni tutuklamalarına sebep olacak bir şey yapma sakın. Zavallı Şuşan. İki oğlu birden...”

Pazartesi sabah Misak'la birlikte yiyecek ve kıyafet sepetini almaya Kaçaryanlara gittiğimizde Şuşan teyzeyle Virginie'nin ağlamaktan gözlerinin kıpkırmızı olduğunu gördük. Bay Kaçaryan daha metanetliydi ama yüzü küle dönmüştü.

Hasır sepeti almak üzere Şuşan teyzenin arkasından mutfağa gittim. Sepete bir kavanoz reçel, bir somun ekmek, bir parça peynir, birkaç uzun paçalı iç çamaşırı ve iki temiz gömlek konmuştu.

"Keşke onlara verecek daha fazla şeyimiz olsaydı," dedi. "Sence tarak ve diş fırçası da koymalı mıyım?"

"İşlerine yarar," dedim. Sonra okul çantamdan iki çift örgü çorap çıkardım. Koyu yeşil Barkev'e, Zaven'inki gri... "Bunları ben ördüm. Annem de turşu gönderdi. Teyze-ciğim, anneme oraya gideceğimizi söylemedik, o yüzden lütfen bir şey söyleme onlara."

Şuşan Kaçaryan başıya onaylayarak razı geldi. Çorapları alıp sepete yerleştirmeden önce güzelce katladı. "Sen çok iyi bir kızsın Maral, umarım sen ve Zavig..." Gözleri yaşlarla doldu. "Sence onları bırakacaklar mı? Neden ikisini birden aldılar ki? Şu son birkaç ay, hiçbir haber almadan nasıl geçti biliyor musun? Sana niye anlatıyorum ki şimdi. Elbette biliyorsun. O seni seviyor, tatlım. Bu tip şeyler hakkında pek konuşacak birisi değil. Ama ben biliyorum. Sepetin içine oğullarımı sevdiğimi söylediğim bir not koydum. Fransızca yazdık ki polis kötü bir şey olduğunu sanmasın. Virginie yardım etti. İstersen sen de Zaven'e bir şeyler yaz."

Misak, Kaçaryanların bisikleti ve sepetle birlikte matbaaya doğru yola koyulmadan önce, ertesi sabah erkenden buluşmak üzere plan yaptık. O gece cümlelerimi başkala-

rının okuyacağı düşüncesiyle, Zaven'e onlarca not yazdım yazdım yırttım. En sonunda basit bir mesajda karar kıldım:

Sevgili Zavig, sık sık seni düşünüyorum ve bu zamanlarda senin de beni düşündüğünü hissedebiliyorum. Sana, seni sıcak tutacak bir çift çorap ve sevgilerimi yolluyorum. Maro'n.

Ertesi gün, Misak'la birlikte bisikletlere atlayıp Fresnes yoluna koyulduk. Eteğimin altına uzun yün çoraplar giymiştim ama soğuk yine de birazcık yakıyordu canımı. Birkaç kilometre pedalladıktan sonra harcadığım efor sayesinde, uyuşmuş bir halde bisikletin buz gibi gidonunu kavrayan ellerim dışında ısınmıştım. Porte d'Orléans'dan hızla geçip Nationale 20 üzerinden Fresnes kasabasına vardık. Hapishaneye nasıl gidildiğini öğrenmek için kasabanın merkezindeki bir kafeye uğradık.

Hapishane, çevresini saran yüksek duvarlar ve bu duvarların arasındaki bir dizi yüksek taş ve beton binayla, devasa bir ortaçağ kalesini andırıyordu. Giriş kapısına yaklaşıp kapıdaki küçük pencereden gardiyanla konuştuk.

"Barkev ve Zaven Kaçaryan için geldik," dedi Misak. "Ailelerinden bir paketleri var."

"Kaçaryan?" Gardiyan deri kaplı kocaman bir defteri açtı ve parmağıyla bir sayfayı taradı. "Ah, evet, Kaçaryan. Paketi bana bırakabilirsiniz."

"Onları görmemiz mümkün mü?" diye sordum.

Başını salladı. "Ziyaretçi yasak."

Bisikletlerimiz ellerimizde, yola doğru çıktık.

"Onu görmek zorundayım," dedim.

Misak yanıt vermedi.

"Bu kadar yol gelip, en azından denemeden gitmek olur mu? Hapishanenin diğer tarafına gideceğim. Belki arkadan bir şeyler görmek mümkün olur," dedim.

“Gözetleme kulelerinde nöbetçiler var.”

“Sen bisikletlerle burada bekle.” Bisikletimi fırlatıp o bana karşı çıkamadan hızlı adımlarla uzaklaştım.

“Maral! Buraya gel!” diye bağırdı arkamdan.

Hapishanenin çevresinden dolanıp içeride ne olduğunu görebilmek için yüksek duvarlardan üç-dört metre kadar geriye çekildim ve içerideki binaların sıra sıra pencerelerine gözümü diktim. Pencereler, parmaklık ve tel kafeslerle kapatılmıştı ve birçoğu içeriden dışarıya, dışarıdan da içerisi görülmesin diye karartılmıştı. İçeride, Zaven ve Barkev’in de aralarında bulunduğu bin kadar adam olmalıydı. Buranın korkunç bir yer olduğunu hissettim, korku ve açlık ve acıyla doluydu.

Bir anlığına durup gözlerimi kapattım ve Zaven’in yüzünü gözlerimin önüne getirmeye çalıştım. Şu an hapishane duvarlarının ardındaki o süzölmüş ve bitkin yüz ifadesini değil de, parktaki ağacın altında otururken bana doğru dönen o yüzü... Çok yakınımıdaydı, hissedebiliyordum.

Bunun üzerine bir an bile düşünmeden bütün gücümle bağırmaya başladım, “Zaven! Zaven! Benim, Maral. Buradayım. Buradayım. Zaven! Zaven!”

“Hey sen! Kes sesini!” diye sert bir ses adeta havladı üstümdeki kuleden. Nöbetçi tüfeğini bana doğrultmuştu. Bir koşu Misak’ın beni beklediği yere döndüm.

Ağabeyime uzanıp biraz soluklanmak için durakladım. “Tamam, artık gidebiliriz.”

“Bu şimdiye kadar gördüklerim arasında yaptığın en aptalca şeydi. Seni vurmadığı için şanslısın.” Misak bisikletine atladı ve uzun dönüş yolu için pedal çevirmeye başladı.

O gece annemle babama yaptığımız yolculuktan bahsettim, beni azarlamadılar. Fresnes’ye yaptığımız o yolculuk-

tan sonraki hafta boyunca güç bela uyuyabildim ve uyuyabildiğim zamanlarda da hapishanede geçen kâbuslar gördüm. Karanlık koridorlarda bir aşağı bir yukarı dolaşıyor ve sahici görünmeyen hücrelerin kapılarını yumrukluyordum. Öksürükler ve feryatlar duyuluyordu ama kimseyi göremiyordum. Bir kapının ardında ağlayan birini duyup seslendiğimde hiç cevap gelmiyordu.

Bu sefer annem benim üzerime titrer olmuştu; cık cık ediyor ve yemek yiyeyim diye beni uyarıyordu. Yatmadan önce ıhlamur içmem için ısrar ediyordu, böylece biraz olsun dinlenebileceğimi düşünüyordu.

Aradan birkaç hafta geçtikten sonra, kuklanın radyo programında Manuşyan'ın Hotel Continental'de askeri mahkemeye çıktığını duyduk. 22 Şubat tarihli gazetenin manşeti şöyleydi: "Neredeyse Tamamı Yabancı Olan 23 Terörist İdama Mahkûm Edildi". Daha sonra Zaven'in babasından öğrendiğimize göre Manuşyan ve adamları bir gün önce Mont-Valérien'de kurşuna dizilmişlerdi. Manuşyan'ın idam edilmeden önce yürekli bir konuşma yaptığını duymuştuk, bu konuşma Cezayir Radyosu'nda ve daha sonra BBC'de yayımlandı.

Babam, "Son nefesinde özgür bir insan gibi konuştu. Bir kahraman ve bir vatansever olarak öldü." diyordu.

Bir kahraman olarak ölmesi karısı için ne kadar teselli olmuştur ki diye düşündüm.

Zaven ve Barkev'den hiç haber yoktu. Kaçaryanların öğrenebilirdiği kadarıyla oğulları yasak broşürler dağıtmakla suçlanıyordu. Ancak savaşın o noktasında, yanlış zamanda yanlış yerde bulunmak dahi sürgün edilmekle sonuçlanabilirdi.

Birkaç hafta sonra, okula giderken yolda Belleville duvarlarına kırmızı afişler asıldığını gördüm. Afişlerin en üstünde soru işaretiyle birlikte “KURTARICILAR MI?” yazıyordu. Bir tanesinin önünde durdum, afişteki madalyonların içinde yer alan yüzleri taradım: Manuşyan, Alfonso, Rayman, Elek, Fontanot, Grzywacz, Wasjbrot ve diğerleri. Her resmin altında o kişinin hangi aşağılık gruptan olduğu –Ermeni, Kızıl İspanyol, Macaristan Yahudisi, Polonyalı Yahudi, İtalyan Komünist vb.– ve adının kaç saldırıya karıştığı yazıyordu. Resimlerde belli belirsiz görünen yüzleri şişmişti; muhtemelen zindancılardan yedikleri dayaklar yüzünden. Zaven ile Barkev’in aynı korkunç muameleye maruz kalmış olduğu düşüncesi beni mahvetti. Afişin en altında “İŞTE CANİLER ORDUSU’NDAN KURTULUŞ” yazıyordu. Almanların, İşgal’e karşı ayaklanan bu yabancılarından, göçmenlerden ve Komünistlerden iğrenmemizi istediklerini biliyordum.

Ama ben onlara kötü gözle bakmadım. Onlar bizim kuzenlerimizdi, onlar bizim şehitlerimizdi. Gün bitiminde okuldan dönerken afişlerin asılı olduğu duvarların dibine çiçekler bırakılmış olduğunu gördüm. Ve ertesi sabah, Belleville Caddesi boyunca asılmış tüm kırmızı posterlerin üzerine, gecenin karanlığında birilerinin aceleyle, kargacık burgacık harflerle *Mort pour la France* yazdığını gördüm.

Bahar geldiğinde Müttefikler bombardıman uçaklarıyla Fransa'ya çok sayıda hava saldırısı düzenledi, ama Paris'in abidelerine duydukları saygıdan, hedef olarak banliyöler seçilmişti. Uyarı sirenleri o aylarda Paris'te defalarca yankılandı ve bizler yataklarımızdan apar topar kalkıp hava saldırılarından korunmak için hazırlanmış sığınaklara yönelltik. Sahadyanlar da orada olurdu ve Jacqueline'le ben bir köşede fısıldaşarak zaman geçirirdik. Nisan ayında bir gece, sirenler çaldığında bombalar çoktan yağmaya başlamış, bu yüzden sığınağa gitme fırsatımız olmamıştı, biz de, birkaç kilometre ötemizden patlamaların gümbürtüsü gelirken salonda oturmuştuk.

Babam başını dikmiş, "La Chapelle yakınlarından geliyor gibi," demişti.

Ertesi gün gazete tüyler ürpertici bir şekilde 651 kişinin öldüğünü ve 461 kişinin yaralandığını bildiriyordu. La Chapelle'deki fabrikalar hasar görmüş, bazı bombalar da yanlışlıkla Montmartre'a atılmıştı.

Babam homurdanmıştı, "Amerikalıların o modern ekipmanlarıyla daha hassas atışlar yapmasını bekliyor insan."

Misak'la birlikte Kaçaryanlara danışıp Fresnes'ye bir bisiklet yolculuğu daha planladık. Sepete koyacağımız galetalar için gereken malzemeyi annemle birlikte zar zor araya getirdik. Eskimiş bisikletlerimizin lastikleri iyice aşınmıştı ama şansımızı denemeye karar verdik.

Mayıs ayının güneşli bir gününde Misak'la birlikte, pencere önlerinde çuhaçiçekleri ve sümbüllerle dolu saksıların olduğu banliyö evlerinin yanından pedallayarak ilerledik.

Yolumuzun üstündeki çınar ağaçları yeni yapraklarını açmış, kestaneler çiçeğe durmuştu. Su kanalları boyunca ve tarlalarda kır çiçekleri açmıştı. Varacağımız yerin sevimsizliğine rağmen gökyüzünde parlayan güneş ve saçlarımdaki rüzgâr moralimi biraz olsun yerine getirdi. Böylesine güzel bir bahar günü, savaşın daha çok sürebileceğine inanmak zordu.

“Hey,” diye seslendim omzumun üzerinden ağabeyime. “Gelinciklere bak!” Kırmızı noktalarla bezenmiş bir tarlayı işaret ettim.

Cezaevinin girişine vardık ve gardiyan deri kaplı defterini taradı. Sayfaları iki kez gözden geçirdi, sonunda da başını olumsuz anlamda salladı.

“Burada değiller.”

“Nereye gittiler?” diye sordu Misak.

Gardiyan bu kez başka bir defter çıkarıp sayfalara hızla göz gezdirdi ve aradığı isimleri bulunca durakladı. “İki hafta önce Compiègne’e gitmişler. Buradan da doğudaki çalışma kampına gitmiş olmalılar.”

Misak daha fazla ayrıntı alabilmek için gardiyanı zorladı. Gardiyan emin değildi ama çoğu siyasi suçlunun gönderildiği Almanya’daki Buchenwald isimli kampa gönderilmiş olabileceklerini söyledi.

Dönüp hapisneden uzaklaştık.

Zihnim uyuşmuştu ve hayalgücümün bir kez olsun yavaş çalışmasından memnundum. “Şimdi ne yapacağız?” diye sordum Misak’a.

“Eve gideceğiz.”

O uzun Paris’e dönüş yolunda ağabeyimle tek kelime etmedik. Belleville’e yaklaştığımızda hızımız kesildi, sonlara doğru bisikletleri elimize alıp yokuşu yürüyerek çıktık.

“Compiègne ne kadar uzakta?” diye sordum.

“Çok uzak,” dedi.

“Ne kadar sürer?”

“Fresnes’in yaklaşık iki katı kadar. Bir günde gitmek neredeyse imkânsız. Ayrıca bu bisikletler oraya kadar dayanmaz. Zaven ve Barkev muhtemelen orada da değildir artık. Adamı duydu.”

“Ah, Misak, bu kadar korkak olduğum için çok üzgünüm ama Şuşan teyzeye bunları söyleyebileceğimi sanmıyorum.”

“Sen eve git,” dedi.

Arada bir gözyaşlarımı kolumun yeline silmek için duraklayarak dar sokak boyunca bisikletimi ağır ağır sürdüm. Avluya girip bisikleti merdiven boşluğunun arkasına bıraktım.

Ben içeri girerken annem koridora koşturdu. “Yavrum! Bembeyaz olmuşsun. Ne oldu? Sorun ne, anlat bana. Ağabeyin nerede?”

“Misak, Zaven’le Barkev’in sürgün edildiğini söylemeye Kaçaryanlara gitti,” dedim. “Almanya’daki bir kampa gönderilmişler.”

Annem avuçlarını açarak gözlerini göğe dikti. “Aman, Aaman. Tanrım, bu ızdırabın tek kurtuluşu ölüm mü?”

O gece yatağıma uzanıp duvardaki çizimi inceledim. Misak, kabataslak çizdiği o resimde Zavig’in doğasını yakalamıştı: geniş alnını, büyük, duygulu gözlerini, içten gülümsemesini. Uykuya dalmak için bildiğim tüm ritüelleri denedim. Bir elimi yastığın altına koyduğum her zamanki pozisyonumu alıp, önce Fransızca sonra Ermenice bine kadar saydım. Başucu lambamı yakarak Şake teyzemin İncilini okumayı denedim. Ama hiçbir şeyin faydası dokun-

madı ve hayalgücümün gaddar çarkı dönmeye başlarken karanlıkta öylece yattım: Zaven, kir pas içinde, çöp gibi kalmış, yırtık pırtık giysiler içindeki adamların el arabalarında felaket taşıdığı, leş gibi bir fabrikadaydı. Bir noktada uykuya dalmış olmalıyım ama sabah saatin alarmı çaldığında sanki gözlerimi kapatalı on dakika geçmiş gibiydi.

Zaven'le Barkev'in sürgün edilmesi, evimizde haftalar boyu sürecektir kasvetli bir atmosfer yaratmıştı. Geceleri uyumakta zorlandığım gibi gün boyu bitkin bir halde dolaşıyordum. Annem ya çıldırmış gibi dikiş dikiyor ya da ölü kuşlar gibi öylece duruyordu. Misak cumartesi akşamı yemeğe yarım saat gecikti diye annem önlüğüyle yüzünü kapatıp gözyaşı dökerken babam da annemi azarladı. Ama Misak sonunda eve geldiğinde ona kimse çıkışmadı. Masaya oturup tabaklara çarpan çatal kaşık sesleri eşliğinde yemeğimizi yedik.

Bir sabah kahvaltı sofrasında babam, zorlama bir neşeyle Almanların zor bir duruma düştüklerini ve Hitler'in savaşı kaybetmesinin an meselesi olduğunu ilan etti. İki Kaçaryan'ın bayramdan önce döneceğini ve hayatın kısa sürede normale döneceğini tahmin ediyordu.

"Amerikalılarla İngilizler bugün yarın sahile çıkarma yapacaklar. Duvarı yırtıp geçecekler ve Fransa'ya girecekler," dedi.

Annem kuşkuyla bakıyordu babama. "Aziz Sarkis bütün bunları rüyada mı söyledi sana?"

"Etrafta dolanan söylentiler var, ayrıca kemiklerimde bile hissedebiliyorum," diye karşılık verdi babam.

"Belki de kemiklerinde hissettiğin şey romatizmadır," dedi annem, "Belki de yağmur yağacaktır."

Kederimiz izin verdiğince hayatlarımızın sıradan akışına döndük. Ben sınavlarıma çalıştım. Annem pencere önü için, babama eski kasalardan birkaç tane saksı yaptırdı. Mısak'ı parka gönderip toprak getirtti. Ben de annemin saksılara domates, biber ve maydanoz ekmesine yardım ettim. Sonra annem bakkalda sihrini konuşturdu ve eve bir çuval bulgurla döndü.

Bir Pazar günü beni bisikletle Alfortville'deki kuzenlerimize yolladılar. Babam yeni yaptığı tahta tabanlı sandaletleri gönderdi ben de karşılığında soğan, patlıcan fidesi ve boncuk gözlü yeni bir yumurta tavuğu getirdim. Tavuğun en sonunda gideceği yer tencerenin dibi olduğundan onu *Havabur* ismiyle vaftiz ettim, yani Tavuk Çorbası. Eve dönerken bisikletin tekeri en sonunda patladı ve yolun son bir buçuk kilometresini yürümek zorunda kaldım.

Haziran başında bitirme sınavlarımı verdim ve birkaç gün sonra bakkal sırasında dikilirken uzun zamandır umutla beklenen haberi duydum. Günlerden 6 Haziran Salı'ydı ve sokak uğulduyordu: Amerikalılar İngilizlerle birlikte Normandiya'ya çıkarma yapmışlardı. Müttefikler Fransız toprağına ayak basmıştı ve yakında doğuya yöneleceklerdi.

Müttefiklerin çıkarma yapmasıyla birlikte gündelik hayatlarımız geçici ve önemsiz gelmeye başlamıştı. Ancak yine de, alışveriş yapılması, yemeklerin hazırlanması ve akşam yemeği için sofranın kurulması lazımdı. Annem dikiş dikiyor, babam ayakkabı tamir ediyordu, bense okuldaki son günlerimi tamamlamıştım. Akşamları dişlerimizi fırçalıyorduk ve becerebildiğimiz kadarıyla uyumaya çalışıyorduk. Gecenin köründe, savaşın daha aylarca sürebileceği Almanya'nın uzak bir köşesindeki Zavig'le Barkev'i düşünerek uyanıyordum. Amerikalıların gelmesinden yalnızca

birkaç hafta önce sürgün edilmelerinin ne kadar korkunç olduğunu aklıma getirmemeye çalışıyordum.

Sınıfımdaki tüm kızlar sınav sonuçlarının kaotik savaş ortamında unutulup gideceğinden endişeleniyorlardı ancak bu konuda bile rutin bozulmamıştı. Fransız bürokrasisi işlemeye devam ediyordu ve sınav sonuçları duvara asılmıştı.

İngilizce öğretmenim Bayan Collin beni kenara çekti. “Marie, gelecek yıl için planların nedir?”

“Bilmiyorum. Bu yaz örgü örme işi var. Güz geldiğinde herhalde bir büro işi ya da onun gibi bir şeyler ararım diye...”

Bayan Collin araya girdi. “Eğitime devam etmezsen yazık olur, genç hanım. Sorbonne’da İngiliz Edebiyatı bölümüne senin için bir şeyler yazmamı ister misin?”

Öğretmenimin benimle ilgilenmesi gururumu okşamıştı ve eğitime devam etmeyi de tüm kalbimle istiyordum ancak savaşın yarattığı kargaşa, öğretmen okullarının kapanması ve ailemin kısıtlı ekonomik koşulları, üniversiteye gitmenin pek de bir anlamı olmadığını düşündürüyordu bana. Durumu annemle babama açmamıştım bile ve işin doğrusu, Zaven dönene kadar hayatım durmuş gibi hissediyordum.

Bayan Collin dikkatle bakmıştı yüzüme. “Bak, en azından başvurmalısın. Burs bulma ihtimalin olabilir, ayrıca İngilizce bölümünün kütüphanesi yarı zamanlı asistanlar alıyor. Ekimde hepimiz nerede olacağız kim bilir. İzin ver sana yardımcı olayım, böylece en azından bir seçeneğin olur.”

Böylece öğretmenim benim adıma kulis yaptı ve bir kontenjan ve bütçe bulundu. Babam, kız öğrenciler alı-

narak yüksek öğrenimin çarçur edildiğiyle ilgili bir şeyler homurdandı. Edebiyat eğitimi ona manasız geliyordu; işe yarar bir şey, mesela öğretmenlik ya da hemşirelik okusaydım, meseleye heyecanla yaklaşabilirdi. Annem hiç aldırış etmememi söyledi ve babam da en sonunda gönülsüz de olsa vecize kabilinden hayır duasını etti: “Okumak altın bileziktir.”

Sıcak bir akşam vakti iplik dolu ağır bir çantayla metro-
dan çıkmış Belleville Caddesi'nden yokuş yukarı ağır ağır
ilerliyordum. Bisikletli üç oğlan tepeden aşağıya vızıldaya-
rak inerken konfeti saçar gibi el ilanları savuruyorlardı. Bir
sürü kâğıt kaldırımında, ayaklarımın dibinde uçuşuyordu.
Birini alıp baktım; Bastille Günü için eylem çağrısıydı.

*Uyanın vatandaşlar, uyanın, 14 Temmuz'da Belleville so-
kaklarını doldurun ve Nazi İşgalcilerine direnişinizi gösterin.*

Müttefikler Normandiya'ya çıkarma yaptıklarından
beri şehrin gerilimli ve değişken bir atmosferi vardı. Ta-
rihinde bir işçi sınıfı isyanı da olan bizim mahallede her
gün yeni bir direniş eylemi yapılıyordu: Metro trenleri tü-
nellerde kasten bekletiliyor, fabrika işçileri greve çıkıyor
ve yeraltı gazeteleri köşebaşlarında açık açık dağıtılıyordu.
Almanlara yönelik o sessiz homurdanmalar bakkal önü
kuyruklarında çığırkan söylevlere dönüşmüştü.

Bastille Günü geldiğinde annemi Jacqueline ve benim-
le birlikte sokağa çıkması için ikna edemedim ama o da
bizi engellemeye çalışmadı. Bir olay çıkacağını anlar anla-
maz eve doğru sıvışacağımıza söz verdim. Babamla Paul'ü
almak için bizim dükkâna uğradık ve dördümüz birlikte
diğerleriyle buluşacağımız köşeye doğru ilerledik. Kaçar-
yanlar ile Jacqueline, annesi babası ve kardeşleri çoktan
gelmişlerdi.

Belleville Caddesi'nin kaldırımlarında üç renkli minik
kâğıt bayraklar satan oğlanlar vardı. Elde edilen kâr Dire-
niş'e gittiğinden çocuklar ellerindeki hepsini satabildi.
Cadde hızla doldu; gözün görebildiği yere kadar kalaba-

lıklar Belleville Caddesi'nde bir aşağı bir yukarı yürüyordu. İnsanlar caddenin bir tarafında toplanmışlardı, karşı kaldırımında polis sıralanmıştı. Ama caddenin ortasından yürüyenler Direniş'in — Fransız Gerilları ve Partizanları — silahlı üyeleri idi ve ilk kez açık açık silah taşıyorlardı.

Partizanlar arasındaki keskin nişancılar ortaya çıkar çıkmaz Şuşan Kaçaryan haykırmaya başladı, "Meğal! Bu çocuklar korkmadıklarına göre, Almanların kaybettiği doğru olmalı!"

Babam güldü. "Belki artık bana inanırsınız."

Tam o esnada, büyük boy üç renkli bayrağını sallayan bir adam koşarak silahlı düzensiz birliklerin arasına karıştı. Birden tüm kalabalık İşgal'in yakın zamanda sona ereceği düşüncesinin verdiği keyifle ve diğer yandan içlerindeki tüm öfkeyle bağıra çağıra "La Marseillaise"i söylemeye başladı.

Babam Vahan Kaçaryan'ın sırtına vurup kalabalığın kükreyişini bastırarak bağırdı. "Bunlar bizim adamlarımız! Keşke oğulların bu manzarayı görebilselerdi. Ama dönecekler. Sovyetler batıya, Amerikalılar da doğuya yöneldi. Tez zamanda *Bocheları* tam ortada sıkıştırıp ezecekler."

Zaven'in babası bana döndü, mutlu bir ses tonuyla, "Eve döndüğünde Zaven'i görmekten memnun olacaksınız, değil mi, genç hanım?" dedi.

O an her şey mümkün görünüyordu. Gürültülü koro devam ederken, Zaven'in her an bir köşebaşından çıkıp bize katılacağını hayal ettim.

Görünürde Almanlar yoktu, yalnızca Fransız polisi oradaydı. Bir noktada, kalabalığın dağılması yönünde emirler verildi ve polis araçları kalabalığın arasına girmeye başladı. Araçlar kalabalığı cadde boyunca ilerletmeye çalıştı ama

kimse yerinden kıpırdamıyordu. Adamın biri, "Polis bizimle! Polisler bizimle!" diye bağırdı. Ve gerçekten de öyle görünüyordu. Polis araçları geri çekildi ve bazı polisler bir sonraki "La Marseillaise" turunda bizimle birlikte marşa eşlik etmeye başladılar.

Babam sıırttı. "Annenle ağabeyinin burda olmamaları, şunu görememeleri çok kötü."

Misak birden aramızda belirdi. "Ben buradayım!"

Babam Misak'ın omzunu sıktı. "Neredeydin?"

"Belleville Caddesi'nin aşağılarında. Çılgın bir kutlama. Herkes şarkılar söylüyor, dans ediyor. Kalabalık o kadar sıkıştı ki aralarından geçip buraya gelmem yarım saatimi aldı."

Bir süre sonra polis araçları yeniden geldi ama insanlar çoktan dağılmaya, her tarafta kâğıt bayrakların, buruşmuş el ilanlarının ve ayaklar altında ezilmiş çiçeklerin olduğu caddeyi terk etmeye başlamışlardı.

Jacqueline ve Misak'la bizim apartmanın avlusundaki banka oturmuş, parke taşlarının arasından çıkan otları didikleyen Havabur'u izliyorduk.

"Annen beni akşam yemeğine davet etti," dedi Jacqueline, gözleri tavukta. "Şu tavuğun tencerede olmaması ne kötü."

"Annem bulgur pilavına katmak için biraz yumurta ayırmıştı. Hatta soğanları kızartacak tereyağı bile vardı sanırım."

"Çok şanslısın. Biz evde ya berbat şeyler ya da bir gıdım ancak yiyebiliyoruz. Çocuklar her gün biraz daha sıskalaşıyor. Tüm kazancımı karaborsa yemeğe harcıyorum ama pek bir şey alamıyorum. Bir kilo tereyağı bin frank olmuş.

Bunu aklın alıyor mu? Kimin tereyağına harcayacak bin frankı var ki?"

Misak elini cebine soktu. "Al," dedi, cebinden çıkarttığı iki sahte yiyecek karnesini uzatarak.

"Ah, Misak, seni öpebilirim!" dedi Jacqueline.

Misak'ın yüzü kızardı. "Elinde karne olması, yiyecek bulabileceğin anlamına gelmiyor."

Göz ucuyla Misak'ı süzdüm. Kolay kolay utanan biri değildi. Sonra oturuş biçimimizi fark ettim, Jacqueline, ağabeyimle aramıza oturmuştu. Aralarındaki romantik ilişkiyi bana fark ettirmeden ne zamandır sürdürdüklerini merak ettim.

Jacqueline elini Misak'ın koluna koydu. "Ama gene de bunlarla bir şeyler almayı başarabiliriz. Bir şeyler de hiçbir şeyden iyidir."

Ayağa kalktım. "Sofrayı hazırlama vakti."

Jacqueline, "Seninle gelmemi ister misin?" diye sordu elini Misak'ın kolundan çekerek.

"Gerek yok," dedim. Tavuğu yakalayıp kolumun iç kısmına sokuşturdum. "Yemek hazır olunca ben iner size haber ederim. Jacqueline, bir de, bana bir iyilik yapabilir misin?"

"Tabii. Nedir?"

"Saçlarımı keser misin?"

"Uçlarını mı alayım?"

Çenemi işaret ettim. "Bu boyda olsun istiyorum."

"Annen fenalık geçirecek," dedi.

"O zaman sizin evde yaparız."

Ertesi gün annemin en keskin büyük metal makaslarından birini yürütüp bir çantaya koydum ve Sahadyanlara gittim.

İlk uzun saç buklesi mutfak zeminine düştüğünde Jacqueline'in annesi "Siz ikiniz delirdiniz mi?" diye çıkıştı. "Neden bu kadar kısa kesiyorsunuz? Maral, annen bu saçları görünce ağlayacak."

Jacqueline, "Yeni tarz bu," dedi. Makasın bir hareketiyle bir saç buklesi daha düştü, sonra bir başkası...

Jacqueline işini bitirince başımı silkeledim ve ne kadar hafif hissettirdiğine şaşırdım. Ellerimle uçlarına dokundum.

"Biliyordum," dedi Jacqueline, muzafferane. "Nasıl da hoş dalgalanıyor gördün mü? Saçlarına dalga yaptırmak zorunda kalan şu kızları düşünsene. Beğendin mi?"

El aynasında kendimi inceledim. "Sence güzel görünüyor mu?"

"Mükemmel. Sen ne dersin *Mayrig*?" diye annesine sordu Jacqueline.

Sophie teyze, "Pekâlâ," dedi. "Çok hoş oldu. Belki annen o kadar da üzülmez."

Ağustos başlarındaki söylentilere göre General Leclerc ve Amerikalılar ufuk çizgisinin hemen ötesindeydi. Bütün şehir bekliyor, insanlar beklemekten yorulduklarında ise harekete geçiyorlardı. İlk önce polis greve gitti. Sokaklardan çekilip üniformalarını çıkardılar. Ertesi gün posta kutumuz boştu, zira posta işçileri iş bırakmışlardı. Bir sonraki gün babam Paris Radyosu'nun her zamanki frekansında yalnızca parazit sesi duyunca coşmuştu. Gazeteler çıkmıyordu, elektrik kesikti, gaz yoktu. Metro kapalıydı, tekerleri patlak bisikletlerimiz de tamir aşamasını çoktan geçtikleri için şehirde bir yerden bir yere gitmek için tabana kuvvet diyorduk. Babam dükkânına alışkanlıktan gidiyordu ama pek müşteri geldiği yoktu. Ben evden en fazla birkaç blok uzaklaşabiliyordum, annemse apartmanın avlusundan öteye gitmiyordu. Bir sabah cesaret edip, Belleville'in duvarlarına baştan başa yapıştırılmış afişlere bakmak için dışarı çıktım. Afişlerde genel grev ve isyan çağrısı vardı. Bildiğimiz kadarıyla matbaada yatıp kalkan Misak'tan da bir haber almamıştık.

Ertesi pazar sabahı Misak eve geldi, sanki günlerdir uyumuyormuş gibiydi. Heyecandan çatlak ve telaşlı çıkan sesiyle, Paris'te mücadelenin evvelki gün, Latin Mahallesi ve La Villette Garı civarındaki sokak çatışmalarıyla birlikte başladığını anlattı.

"Sonunda," dedi, "Paris ayağa kalkıyor."

O gün öğleden sonra mahalleyi dolaşan arabaların üzerindeki hoparlörler vasıtasıyla ateşkes ilan edildi. Misak'la birlikte ne olduğuna bakmak için dışarı çıktık, kutlama

yapmak için sokaklara dökülen neşeli kalabalığın arasına karıştık. Ancak bir komşu, resmi duyuruya rağmen şehrin çevresindeki bazı küçük cephelerde çatışmaların devam ettiğini söyledi.

Köşe başından bize el eden Vahan Kaçaryan'a merhaba demek için o yana yürüdük. Tam o sırada bir dizi Alman askeri aracı yokuş yukarı hızla çıktı ve insanlar korkuyla kaçıştılar. Kendimizi Kaçaryanların avlusuna zor attık.

Avluya girdiğimizde Vahan'ın gözleri parlıyordu. "Bochelar durmuyorlar ve muhtemelen Berlin'e varana kadar da durmayacaklar. Umarım çocuklarım Noel'e kadar eve dönmüş olurlar." Koluma hafifçe dokundu. "O zaman biraz kutlama rakısı içeriz ha!"

Dört yıl önce Kaçaryanların dairesindeki panjurların arasından, Alman birliklerinin Paris'in merkezine doğru yokuş aşağı uygun adım yürüyerek geçtiklerini izleyişimizi hatırladım. Bu uzun gecenin neredeyse sona ermiş olması gerçekmiş gibi gelmiyordu.

Pazartesi sabahı Misak matbaadaki işine dönmesi gerektiğini söyleyerek erkenden kalktı.

Annem adeta yalvardı, "Ah Misak, hayır. Evde kal. Çok tehlikeli."

"Patronumun bana ihtiyacı var."

Annem sertçe karşılık verdi. "Ben senin annenim ve benim da sana ihtiyacım var. Dört bir yanından kurşunlar uçuşurken ne diye sokaklarda dolaşacakmısın?"

Babam araya girdi, "Azniv, o artık kocaman adam oldu. Aptal da değil, öyle değil mi oğlum? Tetikte olacaksın ve etliye sütlüye karışmayacaksın."

"Gerçekten gitmesine izin mi vereceksin?" diye sordu annem.

“Karar onun Azniv. Derler ya, olanla ölene çare bulunmaz.”

Annem diğer odadayken Misak’ın elini tutup tırnaklarını inceledim.

“Ağabey, bunlarda mürekkep lekesi yok. Pek de matbaacılık yapıyormuşsun gibi görünmüyor.”

“Yapacak başka işler var.”

“Silahlarla mı?” diye sordum.

“Silahlar, el bombaları, Molotof kokteylleri,” dedi gülerek ve bir şişeyi yakıp fırlatıyormuş gibi yaptı.

“Bunun komik olduğunu düşünmene sevindim. Misak lütfen aptallık edip kendi ölümüne sebep olma.”

“Baskı işini ve ilanların dağıtımını koordine ediyorum. Sıkıcı iş, farkındayım ama illa ki birileri yapacak.”

Misak evden çıktı ve ondan günlerce haber alamadık. Gazete ve radyo da olmadığından haber almak için sokaktaki söylentilere ve Direniş’in dağıttığı el ilanlarına bel bağladık. Seine kıyısındaki rıhtımlarda silahlı çatışmalar yaşanıyordu ve öfkeli Alman askerleri kaçarken yoldan geçen insanlara rastgele ateş ediyorlardı. Annem Misak’ın nerelerde olduğu ve başına gelebilecekler konusunda paniğe kapılmış durumdaydı.

O sıralarda, Belleville Caddesi’nde, birkaç blok yukarımızda, erkekler barikat kurmak için kaldırım taşlarını söküyorlardı. Annem bunu duyunca babamdan gidip Misak’ın orada olup olmadığına bakmasını istedi.

“Başımdaki beyaz saçların her birinden Misak sorumlu. Onu bulursan Garabed, ensesinden yakalayıp getir eve.”

Annem arkasını döner dönmez babamın peşinden ben de çıktım. Merdivenlerin başında onu yakaladığımda babam, “Ne yapıyorsun, kızım?” dedi.

“Neler olduğunu görmek istiyorum.”

“Annen ikimize de çok kızacak.”

“Belki böylece annemin beyaz saçlarından birinin sorumlusu da ben olmuş olurum.”

Barikat, kaldırım taşları ve kırılmış kepenkler, eski bir bebek arabası, metal yatak çerçevesi gibi, adamların o an bulabildikleri ne varsa onlardan kurulmuştu. Ağaçlar kesilmiş ve yığının üstüne atılmıştı. Belleville’in delikanlılarıyla koca adamları, eski zamanlardan kalma tabancalar, dedelerinden kalma av tüfekleri ve demir çubuklarla silahlanmış vaziyette barikatın çevresinde dikiliyorlardı. Misak görünürlerde yoktu.

Barikatta bekleyen adamlardan, Latin Mahallesi’nde ve Hotel de Ville etrafında ağır çatışmaların yaşandığını duyduk. Birçok Alman aldıkları emirler doğrultusunda Paris’i terk ediyor olsa da geride kalan birlikler tam teçhizatla donanmıştı ve doğru düzgün ekipmanı olmayan Direnişçilerle sokaklarda çarpışıyordu. Şehrin çeşitli yerlerindeki çatılarda Alman keskin nişancılar konumlanmış, bir yerden bir yere gitmeyi tehlikeli hale getiriyorlardı.

“Oturup Leclerc’in adamlarıyla Amerikalıları bekleyecek değiliz. Paris’i kurtarmak için çarpışıyoruz,” dedi bir çocuk. On dört yaşında filan görünüyordu ve paslanmış bir kılıç tutuyordu.

Bir başka adam, “Evet, burada henüz bir *Boche* görmüş değiliz ama olur da Belleville’de ortaya çıkarlarsa, kendi kendimizi kurtarmayı da biliriz,” diye ekledi.

Beklemede kalma taktiği devam etti, çoğu dükkân kapalıydı ve insanlar evlerine çekilmişlerdi. Babamın dükkânı her gün kalkıp gidebileceği mesafedeydi, ayrıca annemin artık benim de sinirime dokunmaya başlayan o huzur-

suz halleri ve sızlanmalarından kaçmak için bir bahaneydi dükkâna gitmek. Jacqueline bir ara Misak'tan haber var mı diye öğrenmek için uğradı, ki haberimiz yoktu. Sonra Jacqueline'le Donabedian'a gidip, onun telefonundan hukuk bürosundaki *Baron Hovhanesyan*'ı aramak için izin istedik. Jacqueline neredeyse bir haftadır işe gidemiyordu. Ofisi aradığında patronu ona Almanların, şehir merkezindeki Direnişçi barikatlarının bir kısmına tanklarla saldırdığını ama en kötüsünün artık geçtiğini düşündüğünü anlattı.

Elektrikler nihayet perşembe akşamı geldi ve babam radyosunu açıp üzerindeki düğmeyi çevirerek bir ses yakaladı. Kendisini Fransız Ulusu'nun Radyosu olarak tanımlayan bir radyo istasyonunun yaptığı duyuruyu dinledik. Duyuruda General Leclerc'in komutasındaki ilk birliklerin başkente girdiğini söylüyordu. Misak cumartesi günü geç vakitte eve geldi ve annem onu neşeyle karşılamak yerine hıçkırıklara boğuldu. Cumartesi akşamı Paris kurtulmuştu. O gece şehirdeki tüm kiliseler çanlarını çaldı. Babam ve Misak'la birlikte Belleville Parkı'ndaki kalabalığa katılmak üzere evden çıktık ve Hotel de Ville'in üzerindeki gökyüzünü kaplayan havai fişekli kutlamayı seyrettik.

Ertesi gün radyodan General de Gaulle'ün Champs-Élysées'ye ulaştığını ve bir sonraki muharebeye atılmak üzere çok yakında yola çıkacak olan Amerikan askerlerinin Paris'e girdikleri haberini aldık.

Jacqueline, Misak'la beni şehirden geçen Amerikan askerlerinin arasındaki Ermeniler şerefine düzenlenecek buluşmaya davet etmek için bize uğradı. Ertesi gün, haftalar sonra ilk kez metroyu kullanarak Jacqueline ve Misak'la buluşmak üzere Jacqueline'in çalıştığı ofise gittim. Daha

sonra üçümüz birlikte kuyumcular mahallesindeki Ermeni restoranına kadar birkaç blok yürüdük. Eğlenmeye gelenler içeriyi çoktan doldurmuştu. Kapıdan girer girmez insanı çarpan kuzu eti, tereyağı ve baharat kokusundan adeta ağzım açık kalmıştı.

“Şu yemeklere bak! Amerikalılar kimin umrunda? Hadi. Bir şeyler yemek istiyorum,” dedi Jacqueline.

Yan tarafta krallara layık yemeklerle donatılmış bir masa vardı. Servis yapmaları için tabaklarımızı uzatırken Jacqueline’in kulağına fısıldadım, “Bütün bunları nereden buldular acaba?”

Biz çoğunlukla dört yıllık kök sebze rejiminin ardından sıska ve solgunken, Amerikalı Ermeni askerlerin neşesi yerinde, yanakları da dolgundu. Ama bizim kuzenlerimiz gibiydiler, hatta aralarından bazıları gerçekten de *bir zamanlar* uzaktan kuzenimizdi –Ermeniler bu durumla sıkça karşılaşmıştı. Restoranın sahibi bu gün için sakladığı rakı şişelerini açtırdı. Bir süre sonra bir Ermeni müzik topluluğu çalmaya başladı ve herkes, yemek ve rakının verdiği keyifle şarkı söylemeye başladı.

Birden odanın etrafında kıvrıla kıvrıla dönerek dans eden insanların arasına çekildim. Gözlerim ağabeyimle Jacqueline’i aradı, ikisi bir köşede, başları birbirine değecek kadar yakın bir şekilde konuşuyorlardı. Misak’ın yüzünde ağırbaşlı ve utangaç bir ifade vardı. Her zamanki alaycı Jacqueline ise Misak’a hayran gözlerle bakıyordu.

Şarkı bitip de dans edenlerin oluşturduğu çember dağılınca içecek bir şeyler aramaya gittim. Salondaki loş bir girintide dikilmiş, bardağımdaki suyu yudumlarken Amerikan üniforma giymiş uzun boylu genç bir adam yanıma yaklaşmış benimle Ermenice konuşmaya başladı, “Umarım

söyleyeceğim şeyin kabalık olduğunu düşünmezsin ve hayır dersin anlarım, ancak doğuda savaşmak üzere yarın şehirden ayrılıyorruz. Paris'te bir kızı öptüğümü anlatabilmeyi çok isterdim. Ne dersin?"

Yüzündeki ağırbaşlı ifade beni etkiledi.

"Nerelisin?" diye sordum.

"New York City," dedi. "Bronx."

"İsmin nedir?"

"Hrant. Ama bana Harry derler. Seninki?"

"Maral. Ailen nereden?"

"Zeytun'un dağlarından," dedi.

"Demek bu yüzden uzun boylusun." Ona doğrudan bakabilmek için başımı kaldırdım.

"Çok hoşsun Maral," dedi. "Bana bizim oralardan tanıdığım bir kızı hatırlatıyorsun."

"Kız arkadaşın mı?" diye sordum.

"Sadece kiliseden bir kız. Bak, Maral, ne diyeceğim. Bence bir şeyler içmeliyiz!" Hızla uzaklaştı ve elinde iki rakı kadehiyle döndü.

"Genats!" kadehimi kaldırdım.

"Viva la France!" diyerek kadeh kaldırdı ve içkisini bir dikişte bitirdi.

Ben de onu örnek alarak bardağımı boşalttım. Rakı boğazımdan aşağı inerken yaktı ve içeride küçük bir yangın başlattı. Derimin altında, başımdan ayaklarıma kadar peşpeşe gezinen alevleri hissediyordum. Bir anda hayat tertemiz, aydınlık ve hafif göründü.

"Ee, ne düşünüyorsun?" diye sordu.

"Ne hakkında ne düşünüyorum?" diye sordum, anlamamış numarası yaparak.

Coşkuyla, "Öpücük! Ne olacaktı?" dedi.

Burada Paris'in kurtuluğu için el vermiş cesur bir Amerikalı asker vardı. Yakında bir başka savaşı gidecekti ve başına her şey gelebilirdi. Zihnimde annemin dehşete düşmüş yüz ifadesi titreşiyor olsa bile nasıl hayır diyebilirdim? Annemi bir kenara attım ama hemen ardından Zaven geldi, kendisine büyük gelen bir kazağın içinde minik, kimse-siz bir halde. Ancak o sırada içimde acıma duygusu yoktu.

Başımı kaldırıp, Zeytun dağlarından gelen uzun boylu delikanlıya baktım ve "Neden olmasın?" dedim.

Girintiye biraz daha sokulduk, böylece bizi kimse göremezdi. Hızla eğildi ve dudaklarını benimkine dayadı. Hayat dolu bir kutlama öpücüğü gibiydi, ne romantik ne de tutkulu. Birbirimizden uzaklaştığımızda ikimiz birden kahkahalar atmaya başladık.

"Paris'te bir kızı öptüğünü söyleyebilirsin artık," dedim.

"Tekrar etmemizin bir mahzuru var mı peki?"

"Ah hayır, kesinlikle yok," diye cevap verdim gülümseyerek.

Kollarını doladı bana ve beni öptü. Ancak bu kez karanlık bir suyun girdabına çekildim. Gözlerimi kapattım ve nerede olduğumuzu sildim aklımdan. Başım öyle dönüyordu ki ayrıldığımızda sersemlemiş bir halde, soluksuz kaldım.

"Wow!"

Tam o anda ağabeyim yanımda belirdi. "Maral, sen ne yaptığını sanıyorsun?"

"Harry, bu ağabeyim Misak," dedim. "Misak, bu da Harry. New York'tan. Daha doğrusu Bronx'tan, değil mi, Harry?"

Misak kolumdan tutarak çekti. "Bu kadarı yeter Maral. İzinle Harry, biz şimdi eve gidiyoruz."

Misak beni uzaklaştırırken, arkamı dönüp baktım, “İyi şanslar, Harry! Zafer bizim olsun!”

“Acaba şu kısa kesilmiş saçların yüzünden mi böyle aptalca hareketler yapıyorsun?” dedi Misak.

“Ah, bu kadar eski kafalı olma,” dedim. “Rakı yüzünden...”

Paris'in kurtuluşunu takip eden haftalarda işbirlikçiler ve işbirlikçi olduğundan şüphelenilenler tutuklandı. Alman askerlerle "yatay işbirliği" denilen şekilde ilişki kuran kadınların halkın önünde saçları sırıya vuruldu. Yemek hâlâ karneye bağlıydı ve temin etmesi zordu. İşgal sona ermişti ancak savaş değil.

Ekim ayında Sorbonne'daki derslerime ve İngilizce kütüphanesindeki yarı zamanlı işime başladım. Üniversiteyi seviyordum. Dersleri, not tutmayı, ve hatta benden önce burada okuyan binlerce öğrencinin adımlarıyla aşınmış mermer ve ahşap merdiven basamaklarını bile.

Diğer kızların birçoğunun çeşit çeşit tatlı elbiseleri ve bunlarla uyum içinde kombinledikleri kazakları ve renkli kaşkolları vardı. Kıyafetlerimin eski püskülüğünü gizleyen Victor Hugo'da giydiğimiz eşitleyici önlükleri özlüyordum. Diğer kızların kazaklarını dikkatle inceledikten sonra kendime bunların neredeyse kopyası diyebileceğim bir kazak ördüm. Anneme, düzgün görünen sadece üç elbisem olduğunu söyleyince o da bana bitpazarından alınma masa örtülerinden iki beyaz bluz, patronunun verdiği parça kumaşlardan mavi bir yün etek ve ucuz pamuklu kumaştan bir parça kahverengi elbise dikti. Yeni kıyafetlerim o kadar modası geçmiş şeylerdi ki, neredeyse umutsuz vakaydım, ama anneme teşekkür edip zeka sahibi olmanın stil sahibi olmaktan daha önemli olduğuna kendimi ikna ettim.

Misak eve geri döndü ve matbaada uzun saatler çalışmasına rağmen Jacqueline'le daha fazla vakit geçirmeye başladık. Annemle babam daha memnun olamazlardı, Jacqueli-

ne’i ikinci kızları gibi görüyorlardı. Bana gelince, kıskançlık sancılarım daha seyrek ve daha acısız bir hal almıştı.

“Sence hava hoş mu yani?” diye sordu bir akşam Jacqueline beraber bulaşıkları yıkarken.

“Fikre bir kez alıştıktan sonra dengi dengine bir ilişki olduğunu düşünmeye başladım. Sen her zaman ailemizin bir parçası oldun. Son zamanlarda seni daha da sık görüyorum. Sence evlenecek misiniz?”

Kederle gülümsedi. “Daha teklif etmedi.”

“Endişelenme, yakında teklif eder. Annem bu konuda başının etini yiyor. Sürekli torunlardan bahsedip duruyor. Misak yakın bir zamanda teklif etmezse, annem onun adına gerekeni yapar.”

Jacqueline güldü. “Ah, bu iş annene kalmadan Misak’ın ağzından evlilik teklifini söküp almam lazım.”

Yakıtın karneye bağlandığı ve bulmanın halen oldukça zor olduğu bir başka kış daha başladı. Pencerelerin çevresindeki çatlakları eski bez parçalarıyla kapattım ve naftalin kokusundan arınsınlar diye annemle birlikte yıkayacağımız yünlüleri çıkardım. Bu ritüeller bana Şake teyzemi hatırlatıyordu.

Havabur tüylerini dökmeye başladı. Bu tavuğun tüy değiştirdiği ve ona şans verirsek yumurtlamaya devam edeceği anlamına geliyordu. Ancak babamın güzel bir tavuk yahnisi önerisine karşı çıkmadım. Savaş bittiğinde, ki o gün artık ufukta görünmeye başlamıştı, yeni tavuklarımız ve yeni yumurtalarımız olacaktı. Ayrıca çikolata, et ve bol miktarda peynir bulabileceğimizi umuyordum. Bol sıcak suya, güzel kokulu bir sabuna, ipek çoraplara ve tomar tomar güzel kâğıda özlem duyuyordum. Ama bir yandan da Almanya’da halen on binlerce savaş esiri ve Avrupa’nın

dört bir yanında savaşıyan yüz binlerce asker varken lüks şeyler istemek sersemce geliyordu.

Pazar günü öğleden sonra masada, kenarları kırık beyaz kâselerdeki dumanı tüten tavuk çorbasının etrafında bir araya gelince, savaşta kaybettiğimiz insanları düşünmeden edemedim. Şake teyzem Père-Lachaise'deydi. Peki ya komşularımız Lipskiler ve sonra Denise ile Henri Rozenbaum? Kim bilir neredeydiler. Zaven'le Barkev ise Almanya'nın bir yerlerinde bir kamptaydılar ve hiç kimse onlardan bir haber alamamıştı. Bazen Zavig'in yokluğu beni dermanı olmayan bir hastalık gibi vuruyordu.

Yemekten sonra tabakları mutfığa götürürken annem, "Zaven'i düşünüyorsun, değil mi?" diye sordu.

"Nereden anladın?" diye sordum.

"Yüzünde o acıklı ifade vardı."

"Aynı ifadeyi ben de senin yüzünde görmüştüm."

"O kadar kayıp, o kadar dönmeyen var ki... Zaven geri geldiğinde değişmiş olabilir, kızım. Savaşta gördüklerinin bıraktığı izler asla silinmez."

"Bazen geri dönmeyecek diye korkuyorum. Onlara doğru düzgün yiyecek vermediklerinden endişeleniyorum ve yaptırdıkları işin çok ağır olduğundan eminim. Onu son gördüğümde çok zayıflamıştı. Şimdi Almanya'daki savaş ve bombaları düşününce..."

"Gelecek hafta kiliseye gidip, ruhu şad olsun, bir Şake teyzen, bir de eve sağ salim dönsünler diye Zaven ve Barkev için mum yakarız."

Gelecek pazar annemle kiliseye vardığımızda, *badarak* çoktan başlamıştı. Mabedin arka tarafında üç tane mum yakıp haç çıkardık ve boş bir sıra bulup yerleştik. Ayin, mihrabın etrafında, neflere doğru gidip gelen rahip ve

diyakoz tarafından yönetiliyordu. Altın buhurdanlık bir yandan diğer yana sallanırken tütsü dumanı havayı kaplıyordu. Diyakozlar bir yandan kutsal ilahiler okuyordu.

Ayin devam ederken kiliseye gelmiş diğer insanlara baktım. Çoğu, başlarını siyah dantelalarla kapatmış yaşlı dul kadınlardı, okul çağında çocukları olan birkaç aile de vardı. Karşımızdaki sırada tanıdık görünen genç bir adam vardı ama onu daha önce nerede gördüğümü çıkartamadım. Ona baktığımı fark etmiş olmalı ki döndü ve beni tanıdığını belli eden gözlerle doğrudan bana baktı. Gülmseyip başıyla selam verince Alman askeri üniformasını hatırladım. Neydi ismi? Andon. Andon Şirvanyan. Şu halk dansları konserinin olduğu gece Jacqueline'le birlikte tanıştığımız genç.

Ayin bitince yanımıza geldi.

“Oryort Pegoryan?” diye sordu. “Cüretimi bağışlayın. Beni hatırladınız mı?”

“Elbette,” diye cevapladım. “Mayrig, bu Andon Şirvanyan.”

“Sizinle tanıştığımıza çok memnun oldum, Digin Pegoryan.” Başını eğdi. “Yaklaşık bir sene önce bir kültür etkinliğinde kızınızla tanışma şerefine nail olmuşum. İsmimi hatırladığına şaşırdım doğrusu.”

“Sovyet Ermenistanı'ndan mısınız?” diye sordu annem.

“Gümrü'de doğdum. Ama ailem aslen Muşlu.”

“Eşimin ailesi de oradan,” dedi annem çıkışa doğru yürürken.

Kilisenin avlusunda Şake teyzemin cenazesinden bu yana görmediği insanlar annemin çevresini sardı. Ben Andon'la birlikte annemin yakınlarında duruyordum. Kar taneleri yavaş yavaş düşmeye başlamıştı.

“Saçlarınızı kesmişsiniz,” dedi. “Çok yakışmış.”

“Teşekkür ederim.”

“İsmimi hatırlamış olmanız gururumu okşadı,” dedi.

“Siz de benim ismimi hatırladınız.”

“Ama bu başka. Ben Alman üniforması giyen bir yabancıydım ve siz yine de bana karşı kibardınız.”

“O kadar da dostane sayılmazdım,” dedim, yeniden buluşma önerisini nasıl geri çevirdiğimi hatırlayarak. “Burada ne yapıyorsunuz?”

“Annem için bir mum yakmaya geldim,” dedi.

“Hasta mı?”

“Ben savaşa gittikten birkaç ay sonra öldü. Bu üçüncü yıldönümü.”

“Başınız sağolsun.”

“Savaş zamanında yakınını kaybetmeyen kimse yok. Ancak siz ve ben hayatta kalmayı başardık, öyle değil mi?”

“Öyle görünüyor,” diye cevap verdim. “Ama aslında Paris’te ne yaptığınızı sormak istemiştim.”

“Bu, böyle soğuk bir kilise avlusunda dikilirken anlatacak hikâye değil, biraz uzun. Geçen seferkine göre daha dostane davranacak mısınız şimdi bana? Mesela başka bir zaman görüşmeye ne dersiniz?”

“Artık üzerinizde Alman üniforması olmadığına göre bu mümkün görünüyor.”

“Beni evinize davet edecek misiniz?” diye sordu alaycı bir gülümsemeyle. “Veya belki de bir yerlerde bir kahve içeriz? Sanırım böylesi daha az resmi olur.”

Bana öyle gülümseyince önce içim bir hoş olsa da hemen arkasından büyük bir utanç hissettim. Sert bakışlarımı ellerime doğrulttum. Daha demin Zaven’in güven içinde eve dönmesi için bir mum yakmıştım ve şimdi başka bir

adamin davetiyle heyecanlanıyordum. Andon'un yüzüne baktım, bakışları içten ve biraz arzuluydu, hayır demek üzere olduğumu hissetmiş gibiydi.

Ertesi hafta kütüphanedeki öğle vardiyamdan sonra Sorbonne'dan çok uzak olmayan bir kafede buluşmak üzere plan yaptık.

Eve dönerken metroda annem, "Şu Andon yakışıklı oğlan. Terbiyeli ve çok güzel Ermenice konuşuyor," dedi.

"Ve teftişe fırsat bulabildin mi bilmiyorum ama tertemiz tırnakları var," dedim. "Ama o Zaven değil."

Annem ciddileşti. "Evet, değil."

Panthéon yakınlarındaki kafeye yaklaşırken, Andon'u pencere kenarındaki bir masaya oturmuş gördüm. O da beni fark ettiğinde yüzüne kocaman bir gülümseme yayıldı ve bana doğru el salladı. Masaya geldiğimde ayağa kalkıp sandalyemi tuttu.

"Sizi gördüğüme çok sevindim, Oryort Pegoryan," dedi. "Geleceğinizden emin değildim."

"Beni pek tanıımıyorsunuz," diye cevap verdim.

"Bu doğru. Birbirimizi pek tanımıyoruz. Fakat sizi daha yakından tanımayı isterim."

Gülümsemesi, sanki bir merdivenin basamaklarından kayıyormuşum gibi hissettirdi. Düşmemek için tırabzarlardan tutunmalıyım.

Kendimden beklemediğim şekilde aniden, "Dinleyin, Andon," deyiverdim, "Bilmeniz gereken bir şey var, erkek arkadaşım sürgün edildi ve o döndüğünde evleneceğiz."

"Nişanlı mısınız?" diye sordu.

"Resmiyete dökülmüş bir şey yok ama söz verdik."

"Ne sebeple sürgüne gönderildi?"

“Direniş broşürlerini dağıtırken yakalandı.”

“Hiç haber aldınız mı?”

Başımı hayır anlamında salladım. “Kimse haber alamadı.”

“Peki, ne zamandır yok?”

“Mayıstan beri.” Zaven’i son görüşümden bu yana ne-redeyse bir yıl geçtiğini söylemedim.

Yavaşça başını eğdi. “Anlıyorum.”

“Ama arkadaş olabiliriz,” dedim.

“Arkadaşınız olmayı çok isterim, Oryort Pegoryan.”

“Lütfen bana Maral de.”

“Maral.”

“Şu an burada ne işin olduğunu anlatacağına söz ver-miştin,” dedim, konuyu değiştirmek için can atarak.

“Babamın kuzeninin yanında çalışıyorum. Bu civarlar-da bir halı dükkânı var. Ailemin bildiği işlerden biri de halı ticareti. Küçük yaşta halı tamirini öğrenmiştim, şimdi de onlara değer biçmeyi öğreniyorum.”

“Ne zamandır Paris’tesin?”

“Eylül sonundan beri.”

“Peki daha önce ne yapıyordun?”

“Bu epey uzun bir hikâye...”

Barın üzerindeki saate baktım. “En az bir saatim var.”

“Bu kadarı hikâyemi anlatmaya yeter de artar bile. Seninle tanıştıktan kısa süre sonra bizi Atlantik sahiline, oradaki duvarın inşaatında çalıştırmaya götürdüler. Ama elbette Müttefikler başka bir yerden karaya çıktı ve inşa edilen duvarlar bir işe yaramadı. Sonra bizi Almanya’ya giden trenlere bindirdiler. Silah fabrikasında çalışacağımız söylendi. Öyle bir iş bizi Müttefik bombardımanlarının öncelikli hedefi yapardı. Ama oraya asla ulaşamadık.

“Trenimiz Belçika sınırını geçerken Amerikalılar trenin önüne bomba atıp rayları harap ettiler. Arkadaşlarımla birlikte trenin arkasından atlayıp ormana sığındık. Birkaç gün boyunca dolandık durduk, ta ki bir Direniş birliği buluncaya kadar. Birliğe, onlara katılabilir miyiz, diye sorduk. Bizi tutuklayıp, liderlerinin vereceği talimatı beklediler. Gelen haberlere göre Müttefikler Stalin’le anlaşma yapmışlardı. Yani, üzülerek Direniş’e katılamayacağımızı söylediler. Bütün Sovyet savaş esirleri, Sovyetler Birliği’ne olası bir iade için tutuklu olarak bekletileceklerdi.”

“Sonra ne oldu?”

“Önünde sonunda Sovyetler Birliği’ne geri gönderileceğini bilen bir savaş esiri olarak beklemekle firar edip Fransa’da kalmanın bir yolunu bulmak arasında bir tercih yapmaktan başka yol yoktu yani. Karşında duruyor olmam itibarıyla neye karar verdiğimi tahmin edebilirsin. Oradan tek başıma ayrıldım. Arkadaşlarım, savaş biter bitmez doğuya giden trenlere bindirilecekler zannediyorum.”

“Evine gitmek istemedin mi? Peki ya ailen?”

“Ailemi uzun bir süre göremeyeceğim için üzgünüm ama şöyle söyleyeyim, biz askerlerden vatanımızı savunurken ölmemiz beklenir. Bundan daha düşük bir şey yapmamıza, örneğin esir düşmemize, hoşgörüyü yaklaşmaz. Sonra bir de Alman üniforması meselesi var.”

“Alman ordusuna neden katıldın?”

“General Dro savaş esirleri kampına geldi... Onun kim olduğunu biliyor musun?”

Başımı hayır anlamında salladım.

“Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Kafkas Ordusu’nda kahraman olmuş, Tehcir sırasında da birçok Ermeni’nin hayatını kurtarmış. Ermenistan Cumhuriyeti’nin ilk sa-

vunma bakanı ve Taşnak Partisi'nin lideri. O kamptayken bize, 'Adamlarım, bu savaşın nasıl sona ereceğini bilmiyoruz ama sona erdiğinde *Hayasdan*'ın size ihtiyacı olacak. O yüzden şu Alman üniformalarını giyin.' demişti. Almanlar, Sovyet Rusya'nın yenilmesi halinde bağımsız bir Ermenistan sözü vermişlerdi. General Dro da dahil olmak üzere kimi Taşnak liderleri en iyi şanslarının bu olduğunu düşündüler. Yanlış ata oynadıkları artık ortada.

Kampta verdikleri yemekler seni hemen oracıkta öldürmüyordu. Hesaplarıma göre bir adam ağır işlerden kaçmanın bir yolunu bulur ve bünyesi daha zayıf olanların yığınlar halinde ölmesine neden olan hastalıklardan uzak durmayı başarabilirse, kendisine verilen karnelerle yaklaşık iki yıl yaşayabiliyordu. Ben halihazırda on altı aydır kamptaydım, bu yüzden Alman üniformasını üstüme geçirdim. Ancak sanıyorum ki bu Stalin'in asla tahammül edemeyeceği türden bir yaklaşım."

"Babam Stalin'in katil olduğunu söylüyor."

"Evet, neyse, Stalin hakkında daha fazla konuşmayalım ama bir gün babanla tanışmak isterim. Mesleği ne?"

"Lübnan'daki yetimhane atölyelerinden birinde ayakkabıcı olarak yetiştirilmiş. Şimdi bir ayakkabı tamir dükkanı var."

"Kardeşin var mı?"

"Bir ağabeyim var. Misak. Bir matbaada çalışıyor. Direniş için sahte belge düzenliyordu."

"Bu ağabeyle de tanışmalıyım," dedi Andon. "Annen hayranlık uyandıran bir kadın. Ve sen..." Burada durdu.

"Evet."

"Bir arkadaşla söylemek için uygun bir ifade mi, emin değilim," dedi.

Biliyorum yapmamalıydım ama söylesin istedim. “Bırak onun kararını da ben vereyim.”

“Özgün bir şey değil. Eski bir Ermeni sözü. Muhtemelen daha önce duymuşsundur: O kadar güzelsin ki karanlık duvarları ışığınla aydınlatıyorsun.”

“Evet, bir arkadaşına söylemek için uygun olmadığını düşünüyorum, yine de bana bugüne kadar söylenen en şairane söz herhalde.”

“Beni bağışlayacak mısın?” diye sordu gülümseyerek.

Andon'la buluşmak için plan yapmadığım müddetçe tesadüfen karşılaşmamızda yanlış bir şey olmadığına kendimi ikna ettim. Her pazar katedrale gitme kararımın onunla bir ilgisi olmadığına dair mantıklı açıklamalar geliştirdim. Hele ki pazar sabahları ayna karşısında, bana en çok yakışanını bulana kadar saçlarımı altı farklı şekilde tarayarak harcadığım onca vaktin onunla hiç mi hiç alakası yoktu.

Babam bir sabah, "Benim gibi bir ateistin nasıl her hafta kiliseye giden bir çocuğu olur? Yoksa kızım fanatik bir dinciye mi dönüşüyor?" diye sordu.

"Kendine ateist deme," diye çıkıştı annem.

"Sence neyim ben?" diye sordu babam.

"Valla nedin bilemem ama kendini böyle tanımlama. Bundan hayır gelmez," diye cevap verdi annem. "Ayrıca kızın fanatik dinci değil. Küçük bir kızken Şake'yle birlikte sürekli kiliseye giderlerdi, hem Şake de fanatik değildi."

Misak, "Rahibi etkilemek için mi saçlarını bu şekle soktun?" diye sordu.

"Ben çıkıyorum," dedim. "Tartışmanıza bensiz devam edebilirsiniz."

"Öğle yemeğine döner misin?" diye sordu annem. "Kaçaryanlar geliyor, Şuşan teyzen *kadayıf* getirecek."

Katedrale girdim ve heyecanla etrafa bakındım. Nefin ortalarında bir yerde Andon'un başını gördüm arkadan. Pazar günleri giydiği siyah takımından, gıcır gıcır beyaz yakasından ve ensesinin tam ortasından birazcık aşağıya doğru uzanan düz saçlarından tanıdım onu. Oturduğu sıranın karşısındaki sıraya doğru yürüyüp koridor tarafına geçtim.

Bana bakıp gülümsedi ve sonra tekrar önüne döndü. Ayının geri kalanında ikimiz de önümüze baksak da zaman zaman göz ucuyla birbirimize baktığımız da oldu.

Sonrasında kilisenin buz gibi avlusunda ayakta sohbet ettik, ta ki ben titremeye başlayana kadar.

“Üşüyorsun, gidelim,” dedi Andon.

Gönülsüzce onayladım başımla.

“Sana eve kadar eşlik edebilir miyim?” diye sordu.

“Ah, kusura bakma. Evde misafirler var bugün.”

“Umarım kendimi evinize davet ettirmeye çalıştığımı düşünmemişsinizdir. Seni kapıya kadar götürmeyi kastetmiştim sadece.”

“Boş yere yolunu o kadar uzatma,” dedim. Kaçaryanların ya da bazı meraklı komşularımızın bizi görebileceğinden endişe ediyordum.

“Mutluluk duyarım,” diye yanıtladı. “En azından seninle metroya kadar yürüyebilir miyim?”

Soğuğa rağmen ağır ağır en yakın metro istasyonuna doğru yürümeye başladık.

“Bu hafta dersler nasıldı?” diye sordu.

“İyi idi. En çok İngiliz romanı üzerine olan seminer dersini seviyorum ama kitapları çok kalın ve her hafta bir kitap okumamız gerekiyor. Çoğu gece geç saatlere kadar bir şeyler okuyorum. Senin işler nasıl?”

“Kuzenim iyi adam, müşterilere halı göstermekten de keyif alıyorum ama itiraf etmeliyim ki gün geçmek bilmiyor. Dükkânda yalnızsam, tamirat işleri de bittiyse Fransızca dilbilgisi çalışıyorum. Birkaç cümle yazdım, zahmet olacak ama belki bir bakar yanlışlarımı düzeltirsin diye umuyordum. Ama zor olacaksa veya zamanın yoksa, anlarım.”

“Hiç zor olmaz,” dedim.

Paltosunun cebinden katlanmış bir kâğıt çıkarıp uzattı. Tam kâğıdı açacakken, beni durdurdu. “Ah, şimdi olmaz. Sonra. Elinde bir kalemle bir masaya geçtiğinde yaparsın. Ciddiyim. Yanlışlarımı düzelt ki ben de böylece bir şeyler öğreneyim.”

Tren geldi ve ben bir istasyondan diğerine ilerlerken Andon’un yazdığı paragrafı okudum. *Benim adım André Shirvanian, diye yazmıştı Fransızca. Kendine şimdiden bir Fransızca isim vermişti. Gümrü, Ermenistan’da doğdum. Bir kız kardeşim ve bir erkek kardeşim var. Gözlerim kahverengi ve saçlarım siyah. Kuzenimle Ivry’de yaşıyorum. Bugün hava bulutlu. Hepsi kısa, bildirme cümlesi formundaydı. El yazısı çok titizdi, sanki matbu harfleri kopyalamış gibi. Artikellerde, aksan işaretlerinde ve zamirlerde ufak tefek hatalar vardı ve bunları, tavsiye ettiği gibi elimde bir kalemle düzeltecektim.*

Evde Kaçaryanlar, Misak ve Jacqueline de dahil olmak üzere herkes salondaki masaya çoktan oturmuştu.

“Nerede kaldın?” diye sordu annem koridorda duraklayıp. Elinde, kurulama beziyle tuttuğu buharı tüten pirinç pilavı tenceresi vardı.

“Seni bekliyorduk.”

“Geciktiğim için özür dilerim,” diye cevap verdim.

Masaya doğru annemi takip ettim ve Kaçaryanlara baktığımda, babasının yüzünde Zaven’in siyah gözlerini gördüm ve vicdan azabı bir sancı gibi saplandı vücuduma. Suçluluk duymak için bir sebep olmadığına hızlıca inandırdım kendimi. Andon Şirvanyan yalnızca arkadaşımdı.

Kış, erkenci bir bahara döndü ve pazar ritüelim aynı şekilde devam etti. Tek fark, artık en yakın metro istasyonu

yerine dolana dolana Concorde Maydanı'ndaki istasyona kadar yürüyorduk. Andon bana düzeltmem için her hafta yeni bir paragraf veriyordu ve ben de bu şekilde onun hakkında yeni şeyler öğreniyordum: en sevdiği renk yoktu, kız kardeşinin adı Anna'ydı, erkek kardeşinin adı Samvel'di, sakalları çok hızlı uzadığı için çoğu zaman günde iki kez tıraş oluyordu. Fransızcası geliştikçe şimdiki zaman dışındaki kipleri de kullanmaya başladı ve çocukluğu hakkında bazen dokunaklı, genelde eğlenceli kısa parçalar yazmaya başladı. Yazdığı her hikâyeye karşılık kendim hakkında bir anekdot anlatmamı istedi benden. Çınar ve kestane ağaçları yapraklanırken ben de her hafta Champs-Élysées'deki pazar gezintilerimizi iple çeker oldum.

Sonra yine bir pazar günü katedrale gittiğimde Andon'u göremedim. Sırada oturup, geç gelenler kiliseye girdikçe fark ettirmeden dönüp bakıyordum. Ayinin başlamasının üzerinden yirmi dakika geçmesine rağmen Andon hâlâ ortalıkta yoktu, içim karardı ve monoton bir tonda devam eden ilahi o kadar sıkıcıydı ki ağlamak istedim. Başına bir şey gelmiş olabilir miydi? Belki de bir kaza. Belki de pazar günlerini benimle birlikte boşa harcamaktan sıkılmıştı.

Andon'a ne kadar bağlandığımı fark ettim. Ağzımdan çıkan her kelime bir vahiymiş gibi tüm dikkatiyle beni dinlemesi hoşuma gidiyordu. Kurallara uygun bir biçimde, hassas ifadelerle konuşmasını ve insanlar, fikirler ve kitaplar hakkında söylediklerini dinlemekten zevk alıyordum. Fransızcası geliştikçe La Fontaine masalları ve yalın dille yazılmış başka klasikleri okumaya başlamıştı.

Sıraların arasından gelen ayak seslerini duyunca döndüm ve yan tarafımdaki sıraya ilişiveren Andon'u gördüm. Özür dileyen bir bakışla gülümsedi bana.

Onu gördüğümü ifade eder bir şekilde başımı eğdik-
ten sonra duyduğum rahatsızlıktan dolayı sert bir ifadeyle
önüme döndüm. Ancak kimden rahatsız olmuştum? Geç
kaldığı için ona kızmış mıydım? Hayır, kendime kızgındım
ben. Yalnızca arkadaşmışız gibi davranmaya devam ede-
mezdim. Ona karşı hislerim arkadaşça olmaktan öteydi ve
bu hislerin karşılıklı olduğunu biliyordum. Pazar günleri
kiliseye gidip bu katedralde Andon Şirvanyan dışında bir
şeyle ilgileniyormuş gibi yapmayı bırakmalıydım.

Ayinden sonra onunla yürümeyi kabul ettim ama yal-
nızca en yakın metro istasyonuna kadar.

“Geciktiğim için üzgünüm. Gece geç saatlere kadar oku-
duğum için sabah uyuyakalmışım, gelirken de trende so-
run çıktı. Seni hayal kırıklığına uğrattıysam özür dilerim.”

“Seninle ilgili bir şey değil. Sorun benim.”

“Sen ne yapmış olabilirsin ki?” diye sordu.

“Dürüst olacağım, ben hata ettim. Arkadaş olabiliriz
sandım ama şimdi bunun imkânsız olduğunu görüyorum.”

“Neden arkadaş olamayacakmışız?”

“Söyletme işte. Savaş her an sona erebilir. Zaven’in
dönmesini bekleyeceğim. Ve sana karşı böyle hisler taşı-
mam, buna izin vermem doğru değil. Bu hem Zaven’e hem
sana haksızlık.”

“Peki ya dönmezse, Maral? O zaman ne olacak?”

“Bu şekilde düşünemem.”

Metronun girişine varmıştık.

“Gitmeliyim,” dedim.

“Gelecek pazar gelmeyecek misin yani?” diye sordu.

“Olmayacağım,” dedim ona.

“Bugün zamanında gelmiş olsaydım, bunlar muhteme-
len yaşanmayacaktı öyleyse?”

“Bugün değilse de çok yakında, başka bir pazar günü yaşanacaktı.”

Kaşlarını çattı. “Biliyorsun, böyle karmaşık hisler taşıyıp aynı zamanda arkadaş kalmak mümkün, Maral. Her zaman senin arkadaşın kalacağım. Eğer herhangi bir şeye ihtiyaç duyarsan beni kuzenimin dükkânında bulabilirsin. Yazdığım hikâyeyi verebilir miyim gene de?” Katlanmış bir kâğıt uzattı.

Metro istasyonundaki bankta oturup Andon’un son hikâyesini okudum.

Nefret ettiğim bir üniforma içinde Paris’e ulaştığımda, bana kibar davranan tatlı bir kızla tanıştım. Deniz kıyısında olduğum tüm o süre boyunca bu kıızı düşündüm. Muhtemelen o, kendimi yalnız hissetmemek için hayal ettiğim birisiydi yalnızca. Ancak savaş benim için sona erdiğinde onunla tekrar karşılaşmayı umut ettim. Onu katedralde buldum ve aynen hatırladığım gibi güzeldi. Zaman geçtikçe yalnızca güzel bir kız olmakla kalmadı, aynı zamanda arkadaşım da oldu. Yabancı bir ülkede, yeni bir lisanda benim yoldaşım oldu.

Trenlerin biri gelip diğeri giderken istasyondaki bankta oturmaya devam ettim. En sonunda eve gitmek üzere bir tanesine bindim.

Ertesi pazar kahvaltıdan sonra beni hâlâ sabahlıkla oturur gören babam, “Ne o? Dini duygularını kayıp mı ettin? Tanrınla ve onun kukuletalı yardakçılarıyla hasbıhal etmeye gitmiyor musun?” diye sordu.

Annem araya girdi. “Lütfen benim yanımda dine küfür etme.”

“Çok dersim var,” dedim sadece. Ve bir kez daha kendimi kitaplarıma kapattım.

Köşedeki gazete bayiinin çevresinde toplanan kalabalığı gördüğümde Belleville Caddesi'nden eve doğru yürüyordum. Karşıya geçip bayiye yöneldim ve orada, insanların toplanmasına neden olan gazeteyi gördüm. Birinci sayfasında bir dikenli telin ardında ayakta duran ve üzerinde tek tip çizgili kıyafetler olan iskelete dönmüş adamların, zeminden tavana kadar çok kısa aralıklarla sıralanmış tah-taların üzerinde yatan bir deri bir kemik kalmış adamların, odun yığını gibi istiflenmiş yarı çıplak bedenlerin ve insan fırınları denilen bir yerin içinde kömüre dönmüş kemiklerin fotoğrafları vardı. Görüntüleri zihnimden atmaya çalıştım hızla, gerçek olamayacak kadar korkunçtular. Titreyen ellerimle bir bozukluk uzattım, aldığım gazeteyi katlayıp omuz çantama tıktırdım.

Eve girdiğimde annem yüzüme bakar bakmaz, "Yavrum," dedi. "Ne oldu? Bir sorun mu var?"

Gazeteyi uzattım. "Buchenwald."

Annem fotoğraflara baktı, bir elini yanağına götürüp fısıltıyla yalnızca "Aman," diyebildi.

Masaya oturup önüme serdiğim gazetedeki, hayatta kalan sıksa, perişan insanların siyah beyaz yüzlerini inceledim. Zaven ve Barkev'in tanınabilir halde olduklarından bile emin değildim. Annem yanıma oturdu, bir yandan başını sallıyor bir yandan inliyordu. "Ah, ah, ah. Vay, vay, vay. Şu resimlere bakmayı bırak, Maral. Sinirlerin bozulacak."

Gazeteyi yere fırlattım. "Haklısın. Mide bulandırıcı."

Annem, "Tanrı başımıza ateş yağdırıp hepimizi yok edecek," dedi.

O akşam babamla Misak işten döndüğünde ikisinin de suratları asıktı. Babam, bir annemin tükenmiş yüz ifadesine bir de benim kızarmış gözlerime baktı. Ağır ağır iç çekti ama ağzından bir söz çıkmadı.

Akşam yemeğinden sonra ise, “Ben Kaçaryanlara gidiyorum,” dedi.

“Ben de seninle geliyorum,” dedi Misak.

“Benim de gelmem gerekir mi?” diye sordum. Açıkçası, Zaven’in annesini, kadıncağızın o fotoğrafları gördüğü gün ziyaret etmek en son isteyeceğim şeydi.

Babam hayır anlamında salladı başını, “Sen annenle kal.”

Erkenden yatıp, Misak’ın halen duvarda asılı olan çizimindeki çocuklara bakarak yatakta öylece uzandım. Gözlerimi kapattığımda gazetede ki fotoğrafların göz kapaklarımda işlenmiş olduklarını anladım.

Uykuya daldım ve rüyamda Zaven’in bir dikenli telin dibinde, çamurun içindeki yırtık bir battaniyenin üzerinde yattığını gördüm. Kocaman, düşünceli gözlerini üzerime dikmişti. O kadar zayıflamıştı ki, göğüs kafesinin üzerinde kalbinin atışını görebiliyordum. Öyle incelmışti ki pazuları bileğimden inceydi. Yaralanmış bir çocuk gibi usulca kaldırdım onu. “Çok geç kaldın,” diye fısıldadı. Zaven kollarımda, dik yamacı çıkmaya başladım. Ve ben yürüdükçe o küçüldü. En sonunda kullanılmayan bir çorap tekinden yapılmış bir bebek kadar kaldı.

Ertesi akşam annemle birlikte Kaçaryanları görmeye gittik. İçeri girince matem havasının evi bütün ağırlığıyla sardığını gördük. Annem, oturma odasındaki divanda inleyen Şuşan teyzeye katıldı. Bense bir sandalye çekip solgun ve ağırbaşlı Virginie’nin yanına oturdum. Savaş za-

manının karneyle yiyecek alınan ağır koşulları yüzünden Virginie'nin boyu uzamamıştı; minnacık ve zayıf kalmıştı ama neredeyse on beş yaşına gelmişti ve artık küçük bir kız çocuğu değildi.

“Geri dönecekler, Maral. Döneceklerini biliyorum.”

Birkaç hafta sonra, ilk sürgünlerin kamplardan dönme-ye başladığını duyduk. Misak, Kızıl Haç'ın geri dönenler için Lutetia Otelinde bir birim oluşturduğunu öğrendi, böylece Şuşan teyze oğullarına bakmak için birkaç günde bir oraya gider oldu. İki aile, onun bu yolu tek başına gitmesinin doğru olmadığına karar verdik, bunun üzerine annem, Virginie ve ben değişimli olarak ona eşlik etmeye başladık. Rutin belliydi. Listelerde Zaven ve Barkev'in isimlerini arıyor, sonra da yüzlere tek tek bakarak koridorlarda gidip geliyorduk. Ne ilk hafta ne de ikinci ve üçüncü hafta bulabildik onları. Dördüncü hafta geldiğinde, otelin koridorlarındaki zayıf ve bitap haldeki sağkalanların arasında Zaven'i görme umudumu yitirmeye başlamıştım.

Mayıs sonlarına doğru bir akşam Misak koşarak salona daldı. O sırada annemle ben akşam yemeği için masayı hazırlıyorduk. “Barkev döndü.”

“Tanrı'ya şükür,” dedi annem.

“Onu gördün mü?” diye sordum.

“Evet,” dedi. “Gördüm.”

“Ya Zaven?”

Başını salladı. Sonra Misak bir sandalyeye çöktü, elleriyle yüzünü kapattı.

Annem ah vah etmeye başladı, “Ah, ah, vay, vay, vay.” Ve ben, ağabeyimin arkasında, bir elim onun hıçkırıklarla inip kalkan omzunda, öylece durdum. Ne hissetmem ya da ne düşünmem gerektiğini bilemiyordum. Üçümüzü yuka-

rıdan bir yerden izledim, küçük bir apartman dairesindeki küçük insanlar, kederden belleri bükülmüş... Bu sahne, şehrin dört bir yanındaki, kıtanın dört bir yanındaki ve tüm dünyadaki apartman dairelerinde ve evlerde durmadan yaşanıyordu. Savaş, ızdırap üreten dev bir fabrikaydı ve bu fabrikada her şey insan eliyle şekillendiriliyordu.

“Onu görmem lazım,” dedim bir anda.

Birkaç dakika sonra, evlerinin kapısını açan Virgini’nin karşısındaydım. “İçeri gel,” dedi. “Oturma odasında.” Ailede bir hastalık olduğu zamanlardaki geleneğe uyarmış gibi sessiz bir tonda konuşuluyordu.

Odaya girdiğimde Barkev oturduğu yerden başını kaldırıp bana baktı; yüzü sanki sırf kemikti, gergin derisinin altında çene kasları fark ediliyordu, bir de avurtlarını gölgeleyen bir sakalı vardı. Gözlerinin altında kömür rengi halkalar vardı. Hiçbir şey söylemedi ama sandalyenin kollarına dayanarak yavaşça ayağa kalktı.

Orada olduklarını ancak o an fark ettiğim annesi ve babası odadan sessizce çıktılar.

“Ah, lütfen otur,” diyebildim. Gazetedeki fotoğrafları ve Lutetia’da geri dönen insanları görmüştüm, ancak gene de buna hazırlıklı değildim.

Hasta ve yaşlı bir adam gibi görünüyordu ve daha yirmi üç yaşında bile değildi.

“Çok üzgünüm Maral,” dedi, “Ağlama.”

Yüzündeki acıyı gördüm, bu yüzden bir maskenin ardında ifadesiz bir yüz takınmaya çalıştım.

“Saçlarını kesmişsin,” dedi, sandalyesine dikkatli bir şekilde otururken.

“Kestim,” diye yanıtladım, onun yanındaki kanepenin ucuna ilişirken.

“Hoş görünüyor.”

Saçlarım hakkındaki bu konuşma bayağı ve anlamsızdı ama söyleyecek bir şey bulamıyordum. Bir süre hiçbir şey konuşmadan oturduk, üzerimizdeki hava sorulmayan sorularla ağırlaşmıştı. Zaven hakkında soru sormanın henüz yeri olmadığını düşünüyordum ama o esnada tek düşünebildiğim şey de Zaven’di.

“Maral, Zaven geri dönemediği için çok üzgünüm,” dedi, zihnimi okurcasına.

“Ben de üzgünüm Barkev. İkimiz için de çok üzgünüm.”

Elimi kolunun üzerine koyduğumda başını öne eğdi ve elimin üzerine bir damla düştü.

Tam o sırada annesi, babası, kız kardeşi odaya girdi ve Barkev’in yüzünden okunan bitkinliği gördüm.

“Ben artık gideyim,” dedim.

“Lütfen, yarın yine gel,” dedi Barkev. “Daha çok konuşuruz, belki yürüyüş yaparız.”

Birkaç dakika sonra, bizim apartmanın avlusundaki bankta, dolunayın güçlü ışığı altında oturuyordum. Avlunun zemininde ve duvarlarında uzun gölgeler hareket ediyordu. Sessizliği, yalnızca çalılardaki birkaç çekirgenin ve arada bir yoldan geçen arabanın sesleri bozuyordu. Evdeki-lerin uyumuş olacağını düşünerek en sonunda apartmanın merdivenlerini çıktım. İçeri girdiğimde annem uzun saçlarını açmış, üzerinde geceliği, salonda oturuyordu.

“Beni beklemeseydin.”

İç çekti. “Uyuyamadım.”

“Pek konuşmak istemiyorum.”

“Sorun değil. Yatma vakti çoktan geçti,” diye cevap verdi bitkin bir halde.

Odama gidip kıyafetlerimi çıkarmadan yatağa uzandım. Kendi kendime sessizce tekrar ediyordum, *Zaven öldü, Zaven geri gelmeyecek, Zaven dönmemek üzere gitti.* Ama kelimeler kifayetsizdi. Bedenim kan, kemik, kas ve tüm duyularla dolu olsa da, bana içi boş bir kovukmuş gibi geliyordu.

Ertesi sabah beni kimse uyandırmadı, bu yüzden dersleri kaçırdım ve öğlene kadar kalkamadım. Annemin öğlen yemeği olarak önüme koyduğu yemek, yenmez bir şey gibi göründü gözüme.

Öğleden sonra Barkev'i görmeye gittim. Annesi bana oturma odasına kadar eşlik etti. Barkev orada, bir gün önce oturduğu sandalyede oturuyordu. Bu kez üzerinde temiz bir gömlek vardı ve tıraş olmuştu.

"Harika bir gün," dedim. "Buttes Chaumont'a gitmeye ne dersin?"

Annesi itiraz etti. "O kadar yolu yürüyemezsin Barkev."

"Yürüyemeyebilirim," dedi, özür dileyen gözlerle bana bakarak. "Belki de köşedeki parkın etrafında yürümek daha iyi olur."

Merdivenlerden yavaş yavaş indik. Barkev trabzanlardan tutunuyor, bir yandan da bastığı yerden emin değilmiş gibi her basamaktan dikkatlice iniyordu.

Belleville Caddesi'nin canlı akışına adım attığımızda durakladık ve Barkev, "Burada her şey aynı görünüyor. Benim dışımda," dedi.

"O eski, bildik Barkev'e dönersin yakında," dedim.

Şüpheyle baktı bana. "Belki."

Bu kadar kısa bir yürüyüşün bile onu ne kadar yorduğunu görünce, "Susadım. Şu köşedeki kafeye gitmeye ne dersin?" dedim.

Siparişimizi verip kaldırımdaki masalardan birine oturduk.

“Barkev,” diye söze girdim. “Neler yaşadığından bahsetmek senin için sorun olur mu?”

“Ne bilmek istiyorsun?” Sesi zayıf ve gergindi, sanki kendisini bir darbeye hazırlar gibiydi. Garson kahvelerimizi getirdi.

Zaven’e ne olduğunu bilmek istiyordum, nasıl ve ne zaman öldüğünü... Her ikisi için de kampın nasıl bir yer olduğunu ve kardeşi ölürken Barkev’in nasıl hayatta kaldığını bilmek istiyordum. Ama Barkev bunları cevaplamaya hazır değildi, bu yüzden ben de basit bir soruyla başlamaya karar verdim.

“Fresnes’den ayrıldıktan sonra, Buchenwald’a mı gittiniz?” diye sordum.

“Fresnes’den Compiègne’ye gittik ve oradan bizi Buchenwald’a giden bir trene bindirdiler. Buchenwald Almancada ne anlama geliyormuş biliyor musun?” diye sordu. Kayın ormanı. Böyle bir ismi olan yerde tatil yapmak istersin.”

Kahve fincanını alıp titreyen elleriyle dudaklarına götürüşünü izledim. Gözlerini kaldırıp gözlerime baktı.

Gazetelerden gördüğüm kelimelere sığmayacak kadar korkunç tüm o görüntüler zihnime üşüştü. “Zaven’e ne oldu?”

“Bunun bir kısa, bir de uzun bir cevabı var. Mart ayında tifüsten öldü.” Fincanını masaya koydu.

“Peki ya uzun cevap?”

“Onun için hazır değilim. Belki yarın,” dedi.

Fincanını yeniden tuttu ama eli o kadar titriyordu ki vazgeçip fincanı tabağına geri bıraktı. “Ellerimin bu du-

rumu bir tuhaf,” derken, sanki bir başkasına aitmiş gibi bakıyordu ellerine. “Çoğu zaman sorun yok. Ama bazen, şu an olduğu gibi, onları kontrol edemiyorum.”

“Sabırlı olmalısın,” dedim. “Biraz zaman alacak.”

“Peki ya düzelmezlerse, ne iş yaparım?”

“Sana söz veriyorum, düzelecekler.”

“Şimdi de falcı oldun,” dedi.

“Hayır,” dedim. “Ama sekiz yaşından beri ayakkabı yapıyorsun ve yine yapacaksın.”

Apartmanlarının girişine kadar ona eşlik ettim ama onunla birlikte merdivenleri çıkmamı istemedi. Sanırım, bunu yapmanın ona ne kadar zor geldiğini görmemden rahatsız olacaktı.

Ben ayrılmak için arkamı dönerken, “Yarın gelecek misin?” diye sordu.

“Derslerden sonra uğrarım.”

Ertesi gün öğleden sonra Belleville Parkı’na kadar yürüyüp gölgelikte bir banka oturduk.

Muhteşem bir bahar ikindisiydi. Birkaç küçük çocuk ellerinde kürekler ve bir kova, kum havuzunda oynuyor, anneleri de yakınlarına bir yere oturmuş muhabbet ediyordu. Yaşlı bir kadın kucağında boz bir kırma köpekle başka bir bankta oturuyordu.

Barkev, “Hikâyenin uzun versiyonunu anlatmak için hâlâ hazır değilim. Ama orta uzunluktaki versiyonunu anlatabilirim,” dedi.

Başımla onayladım.

Anlatmaya başladı. “Kampa vardığımızda daha önce hangi işte çalıştığımızı sordular. Ben ayakkabıcı dedim. Zaven de küçük alet tamiri yaptığını söyledi. O iş için yeni birine ihtiyaç duymamaları şanssızlık oldu. Beni subay

okulundaki ayakkabı tamir atölyesine, Zaven'i de taş taşıyan, toprak küreyen ve yollara tesfiye yapan ekibe koydular. Aylardır açtık zaten, orada da bize yemek diye bulashık suyu gibi bir şey verdiler, böyle olunca Zaven birkaç haftalık çalışmadan sonra çöp kadar kalmıştı. Benim işim atölyede olduğundan çok zorlanmıyordum ama dışarıdaki koşullar acımasızdı. Üç ay sonra bir şekilde Zaven'i ayakkabı tamirine aldırmayı başardım. Ama o zamana kadar çoktan gücü tükenmişti.

Havalar bozmaya başladığında herkese hastalık geldi. Savaşın Noel'e kadar sona ereceğini düşünmüştük ama öyle olmadı. Noel'den sonraki hafta onlarca adam hiç umut kalmadığını düşündüğü için öldü. Daha sonra Zaven tifüse yakalandı. Ateşi o kadar yüksekti ki iş yaptığı taburede bile oturamıyordu. Onu revir dedikleri yere gönderdiler. Bu da bir başka Alman şakasıydı. Revir, hastaları ya düzelir ya da ölür diyerek tahtaların üzerine bıraktıkları bir barakaydı.

Her akşam onu ziyaret ettim. Yemek yiyemiyordu. Birazcık su içebiliyordu yalnızca. Konuştuğu şeylerin yarısı hiçbir şey ifade etmiyordu. Son gece birden sakinleşti ve bana baktığında, gözlerinde o eski Zaven'i gördüm. Annem ve senin için eve döneceğime söz verdirdi bana.”

Barkev başını eğdi. Yumruğunu sıkıyordu.

“Bir ay sonra kamptakileri kurtardılar.”

Ayrılmak üzere eve doğru ağır ağır yürüyorduk. “Yarın tekrar gelecek misin?” diye sordu.

“Yarın olmaz,” dedim. “Dersim var, sonra da kütüphanede çalışmam lazım.”

“Ertesi gün?”

“Hafta sonuna kadar mümkün değil.”

Pazar günü öğleden sonra gittiğimde, Barkev'in biraz toparlandığını fark ettim. Annesi, annem ve mahalledeki birkaç Ermeni kadın daha, güzel bir yemeğin her türü hastalığa derman olacağı düşüncesiyle Barkev'e kilo aldirmek için hep birlikte çaba harcıyorlardı.

Buttes Chaumont'a gitmeyi önerdi.

"Çok uzak olmadığına emin misin?" diye sordum.

"Dün ve ondan önceki gün oraya kadar kendi başıma gidebildim," diyerek beni temin etti.

Böylece parka doğru ağır ağır yürümeye başladık ve girişin yakınlarındaki kocaman bir kestane ağacının altında bir banka oturduk.

"Zaven'in başına gelenleri anlatırken, hikâyenin bazı kısımlarını dışarıda bıraktım," diye söze girdi Barkev. Göğüs cebinden kararmış, kirli bir iplik parçası çıkarttı ve hafifçe titreyen eliyle bana uzattı. "Sana bunu vermem için bana söz verirdi."

İpliğe baktım. Bir zamanlar hangi renkte olduğunu söylemek imkânsızdı ve iyice yıpranmıştı.

"Önemli olduğunu biliyordum. Kampta bir şey saklamak hiç kolay değildi; kimsenin çalmak istemeyeceği kadar değersiz bir şeyi bile. Ama onu yüzüstü bırakıp bunu sana nasıl ulaştırmazdım. Kamptakileri kurtardıkları ana kadar insanlar ölmeye devam etti, hatta sonrasında bile..."

Konuşmaya devam ederken kendini toparladı. "Zaven öldükten sonra kaç gece rüyamda seni gördüm. Katedral-deydin, mum yakıyordun. Her seferinde iki mum, biri Zaven, diğeri benim için."

Bu noktada durdu, sorulmayan bir soru havada bir süre asılı kaldı. Sonra konuşmasına devam etti Barkev. "Hayatta kalmak neredeyse tamamıyla şans meselesiydi. Ama

şansın yaver gitse bile umut etmeye devam etmeni sağlayacak bir şey gerekirdi. Belki bir eş veya annen. Belki yalnızca Almanların yenileceği düşüncesi. Benim için o şey buydu.”

Gömleğinin cebine uzanıp artık hiç titremeyen eliyle bir kurşun kalemin minicik kalmış artığını çıkardı. Kalemin kurşunuyla silgisi çoktan gitmişti, sarı renkteki ahşap kısmıysa yontulmuş ve berelenmişti. Artık çok eskide kalan o pazar öğleden sonrasında bir mukavva parçasına bastığım ayağımın şeklini çıkardığı kalem di bu.

Sonra bakışlarını bana yöneltti. İnce yüzündeki gözleri koyu ve ateşliydi. Ona hayır demeyi hayal etmek bile imkânsızdı benim için.

Haziran ayında bir cuma günü, on dokuzuncu yaş günümün üzerinden henüz çok geçmemiştii ki bir akşam babam yemek masasında tabağımın kenarına bir zarf bıraktı. “Bugün dükkâna bir genç geldi. Tamir için bir çift ayakkabı getirdi ve bu zarfı da sana bıraktı.”

El yazısını hemen tanıdım.

“Açmayacak mısın?” diye sordu annem.

“Şimdi değil,” dedim.

“Kibar bir çocuktu,” dedi babam. “Ayakkabısının topukları aşınmıştı ama kaliteli ayakkabılardı.”

“Eğer kilisede tanıştığım şu Andon ise, hoş bir çocuğa benziyordu,” diye ekledi annem.

Misak, “Sen onunla tanışmış mıydın?” diye sordu.

“Elbette tanıştım,” diye yanıt verdi annem. “Ailesi Muşluymuş.”

“Ayakkabıların ne zaman hazır olacağını söyledin?” diye sordum.

“Pazartesi öğleden sonra,” diye cevap verdi babam.

“Yarına bitirebilir misin?”

Babam omuz silkti. “Eğer istiyorsan. Sana talip ya da onun gibi bir şey değil bu çocuk, değil mi?”

“Elbette değil,” dedi annem. “Maral nişanlı.”

“Kendisi arkadaşım,” dedim. “Ona Fransızca dersi vermiştim.”

“Şu Amerikan askerine verdiğin tarzda bir Fransızca dersi mi yoksa?” diye iğneledi Misak.

Kaşlarımı çattım. “O, Ermeni’ydi bir kere.”

“Hangi Amerikan askeri?” diye sordu annem.

Misak da ben de cevap vermedik.

Daha sonra odamda yalnız başımayken zarfı dikkatlice yırtıp içindeki katlanmış sayfayı açtım.

Sevgili Maral,

*Eğer herhangi bir sebeple benimle temas kurmak istersen, ku-
zenimin dükkânından bana ulaşabilirsin. Pazar günleri hariç
her gün iş saatlerinde orada oluyorum. Önümüzdeki üç hafta
katedrale Pazar ayinine gideceğim.*

Arkadaşın,

Andon

Mektup kâğıdının altında, Tapis Shirvan isimli dükkâ-
nın adresi ve telefon numarası basılıydı.

O pazar elimde kahverengi kâğıda sarılı bir paketle
kiliseye girdim. Sol taraftaki sıraların ortalarına doğru
oturmuş olan Andon'u gördüğümde heyecanlanıp durak-
ladım, bir taraftan da nereye oturacağıma karar vermeye
çalışıyordum. Öne doğru yavaşça yürüdüm ve Andon'un
birkaç sıra arkasında, sağ tarafa geçtim. Rahiplerin sırala-
rın arasındaki koridora girmesiyle cemaatin ayağa kalkma-
sının ardından arkasını dönüp gözleriyle kiliseyi tarayan
Andon'u izledim. Bakışları kalabalığı yardı ve beni fark
ettiğinde gülümsedi. Hiçbir şey hissetmeyeceğimi umut
etmiştim ama kalbim bir anda daha da hızlı çarpmaya baş-
ladı. İlahiler devam ederken ve cemaat üyeleri bir ayağa
kalkıp bir geri otururken ve buhurdanlık yanarken ve...
Sanki bütün bunlar saatlerdir sürüyordu.

En sonunda ayin sona erdi ve ben de katedralden so-
kağa dökülen kalabalığın arasına karıştım. Heyecan içinde
saçlarımı düzelterip gömleğimi çekistirerek avluda bekledim.
Sonra, gri takımlı bir grup erkeğin arasından Andon'un
yakışıklı yüzü belirdi.

“Babamın selamı var,” dedim paketi uzatarak.

Andon paketi aldı ve iplerini çözdü. Babamın yaptığı yeni topuğu incelemek üzere ayakkabının birini aldı. “Ama bunun parasını vermem gerek.”

“Ama babam senden para almaz.”

“İsrar ediyorum.”

“Hayır, asıl babam ısrar ediyor.”

Andon hafifçe eğdi başını. “Lütfen babana gösterdiği nezaket için teşekkür ettiğimi ve ustalıkla işçiliği için minnettar olduğumu ilet. Biraz yürümek ister misin? Harika bir gün.”

Açık, masmavi gökyüzünün ve göz kamaştırıcı güneşin altında Champs-Élysées boyunca yürüdük. Neredeyse yağmur yağmasını dileyecek durumdaydım. Eğer yağmur tüm gücüyle inerse Andon kocaman siyah bir şemsiye açardı. Taşmış olukların üzerinden atlamama yardım etmek için elimi tutardı.

“Evet, arkadaşım, uzun zaman oldu,” dedi.

“Çok uzun,” dedim.

“Erkeğin geri dönmedi ama ağabeyi döndü,” dedi.

“Nereden biliyorsun?”

“Kuşlar söyledi.”

“Nişanlandığımı da söylediler mi?”

“Açıkçası, haberim var. Fakat belki de, arkadaş olduğumuz için, gelip kendin söylemek istersin diye düşünmüştüm. Sana da o notu bunu söyleyebilmen için bir fırsat yaratmak adına yazdım.”

“Ağabeyimle en yakın arkadaşım Jacqueline nişanlandıklarını ilan ettiler. Ertesi gün de Barkev bana evlilik teklif etti.”

“Ve sen de kabul ettin.”

“Öyle görünüyor.”

“Öyle görünüyor,” diye tekrar etti.

“Ağabeyim kilise düğününe ayak diredi. Jacqueline de onu ikna edemedi. Barkev de kilise düğününü önemsemediği için *matriede* çifte nikâh yapacağız.”

“Ne zaman?”

Tereddüt ettim. “İki hafta sonra.”

“O kadar yakın mı?”

“Evet.”

“Ve istediğin şeyin bu olduğundan eminsin, öyle mi?”
Yüzünde gergin bir gülümseme vardı.

“Evet,” diye cevap verdim.

“Pekâlâ, ama olmasaydın sana başka bir alternatif sunabilirdim.” Gülümsemesi yok olmuştu.

Hiçbir şey söylemedim ve kaldırımın üzerinde hareket eden ayaklarımıza diktim gözlerimi.

“Bana en azından br şans vermeden, bir kardeşten diğerine geçtiğini öğrenmek, açıkça söylemeliyim, beni hayal kırıklığına uğrattı,” dedi Andon.

Sessizlik içinde yürümeye devam ettik.

Metronun girişine vardığımızda elimi sıktı ve mağrur bir şekilde baktı gözlerime. “Sana mutluluklar dilerim. Eğer ihtiyacın olursa bana nasıl ulaşabileceğini biliyorsun. Hoşça kal, arkadaşım.”

“Hoşça kal,” dedim.

Metronun merdivenlerinden koşar adım indikten sonra daha önce de yaptığım gibi trenler gelip giderken bankta oturdum. En sonunda eve giden trene bindiğimde gözlerimi pencereye, önce Andon’un, sonra Barkev’in ve sonra da Zaven’in yüzlerinin belirlediği uğuldayan karanlığa diktim. Üçünün yüzü de gitgide hızlanarak uçup gitti ve

en sonunda birleşip tek bir yüze dönüştü. Eskiden mutluluğun gerçek aşkı bulmak olduğuna inanırdım, okuduğum kitapların çoğunda böyleydi bu. Ama tren tünelin içinden hızla geçerken insanın aynı anda birden fazla kişiye âşık olabileceğini ve evliliğin aşkla ilgili bir şey olmadığını anladım. Evlilik aynı zamanda bir görev meselesiydi.

O gün öğleden sonra Barkev ve ailesini ziyarete gittiğimde, Barkev'e ilaç gibi geldiğini düşündüğüm o neşe dolu şakalaşmalara ayak uyduramadım. Dört telli bir gitar çalan sokak müzisyeniyle arka ayaklarının üzerinde dans eden minik beyaz bir köpek hakkında eğlenceli hikâyeler anlatacak modda değildim.

“İyi misin?” diye sordu Barkev.

“Biraz yorgunum sadece. Gece geç saatlere kadar ders çalıştım. Sen de yorgun görünüyorsun.”

“Çok iyi uyuyamıyorum.”

İçim şefkatle doldu, elimi kolunun üzerine koydum. “Belki birlikte uyumak ikimize de daha iyi gelir.”

Kendimi düğün hazırlıklarına kaptırdım. Annemle birlikte elimizden geldiğince benim odamı Misak ve Jacqueline'in yuvası yaptık. İki dar yatağı bir araya getirdik, çekmeceli dolabı temizledik ve çekmecelerin içine yeni çekmece örtüleri yerleştirdik. Yeri süpürüp silerken, pencereleri temizlerken ve perdeleri yıkarken, Kaçaryanların evinde de Şuşan teyzeyle Virginie'nin Barkev'le paylaşacağımız odada aşağı yukarı aynı şeyleri yaptıklarını düşündüm. Yeni hayatımın nasıl olacağını pek de hayal edemedim.

“Peh! İkisi de çok güzel görünüyor,” dedi Sophie Sahadyan, bizi süzmek için iki üç adım uzaklaşırken. “Harika bir iş başardın, Azniv. Elbiseler tam oturmuş üstlerine.”

“Bu gece kenarlarını çekmemiz lazım. Kızlarımızın evlenmesine yalnızca iki gün kaldı, inanabiliyor musun?” dedi annem.

“Minik bebeğimin evden taşınacağı fikrine henüz alışamadım.”

“Bebek mi? Endişelenme, sana arkadaşlık edecek bir sürü bebek gelecek, çok uzağa da gitmiyorum yani. Karşı apartmanında olacağım,” dedi Jacqueline. “Ayrıca, inan bana, yalnızca bir kişiyle yatak paylaşmayı da dört gözle bekliyorum. Çok uzun zamandır bir yatakta üç kız kardeş yatıyoruz. Küçükken sorun yoktu da artık diz ve dirsek yemekten her yanım yara bere içinde.”

“Bu kadar muhabbet yeter. Gidin çıkarın elbiseleri, kenarlarını çekmemiz lazım.” Annem bizi odadan kışkırladı.

Yatak odasında elbiselerimizi üzerimizden sıyrarak çıkarırken Jacqueline, “Düğün gecesine hazır mısın?” diye sordu.

Şöyle bir baktım ona. “Ya sen?”

Jacqueline kahkaha attı ve üzerinde beyaz dantelli kombinezonuyla yatağa attı kendini. “Bir süredir pratik yapıyoruz.”

Kendi beyaz kombinezonumun üzerine bir sabahlık giydim. “Bu konuyla ilgili herhangi bir şey duymak istemiyorum.”

“Peki ya sen ve Barkev...” diye soruya girdi Jacqueline. Durdurdum onu, “Seni ilgilendirmez,”

“Aa, bu kadar da iffet taslama,” dedi. “Sen artık evli bir kadın sayılırsın.”

“Hayır, aslına bakarsan, evli sayılmıyoruz.”

“Peki, eğer tavsiye istersen ben buradayım.”

Elbiselerin ikisini de yataktan topladım. “Ben akıllı başında bir Ermeni kızıyım ve bu konuda söyleceklerim bu kadar.”

Ertesi gün düğün sahibi üç ailenin kadınları Kaçaryanların mutfağında yemek yapmaya girişti. Yiyecekler hâlâ karneye bağlıydı ama Muhteşem Donabedian, kuzu incigin yanında düğün pilavı için hurma, kayısı ve badem yaratmıştı. Alfortville’deki kuzenlerimiz birkaç tavuk, bir düzine yumurta ve yarım kilo kadar tereyağı getirmişlerdi. Annem hamur işleri için yufka hamuru açıyor, Sophie Sahadyan bir tepsi hilal şeklindeki tereyağlı kurabiyenin üzerine pudra şekeri serpiyordu.

“Bir tane yiyebilir miyim?” diye sordu Jacqueline.

“Elbette hayır,” dedi annesi. “Sen bir tane yersen kız kardeşlerin de ister. Misafirlere kalmaz sonra.”

“Bir tanecik?” Jacqueline masanın üzerindeki tepsiye uzandı. “Kızların kurabiyeye ihtiyacı yok. Gelin olan benim ve açım.”

Annesi eline vurarak uzaklaştırdı onu. “Git bir ekmek parçası bul kendine.”

Güneşli sıcak bir temmuz günü, Misak’la Jacqueline ve Barkev’le ben Paris Yirminci Bölge *mairies*inde ailelerimizin katıldığı bir nikâh töreniyle evlendik. Sonrasında, Buttes Chaumont’daki gölün kıyısına serdiğimiz örtülerin üzerinde bir ziyafet sofrası kurduk. Sahadyanların, Kaçaryanların, Nazaryanların ve Mıgırdıçyanların hepsi oradaydı. Jacqueline’in avukat patronuyla eşi, Misak’ın patronuyla eşi ve bir sürü komşu da gelmişti. Agop yanında udunu ve iki müzisyen arkadaşını da getirmişti, bu sayede yemekten sonra dans edebilecektik.

Müzik başlayınca, “Dans etmek ister misin?” diye sordum Barkev’e. Çimlere serili bir örtünün üzerinde oturuyorduk. Takım elbisesinin ceketini çıkarmış, kravatını gevşetmişti.

Başını salladı. “Sen git.”

“Emin misin?”

“Hadi sen katıl onlara.” Dansa kalkanların oluşturduğu ve bir ucuna Misak’ın, diğer ucuna Jacqueline’in geçtiği sırayı işaret ederken parmağındaki altın alyans güneşte ışıldadı.

Kısa bir an için dansa katılmayı düşündüm ama dönüp Barkev’e tekrar bakınca, yüzüne düşen gölgeyi gördüm.

“Seninle oturmak istiyorum,” dedim.

“Burada olmaması çok korkunç, ama burada olsaydı...”
Cümlenin devamını getiremedi.

“Yapma,” dedim. “Bugün bizim günümüz.”

“Bana kırmızı iplikten bahsetti.” Yere baktı ve bir çim yaprağını kopardı.

“Öyle mi,” dedim. “Yani, biliyorsun.”

Tam o sırada, dans edenlerin oluşturduğu halkanın başındaki Jacqueline önümüzden geçiyordu. Boştaki elini bana doğru salladı.

“Hadi Maral!” diye seslendi.

“Sizi izliyorum ben!” diye karşılık verdim.

Barkev bana doğru eğildi, gözlerimin önüne düşen saçlarımı geriye doğru attı. “Böylesine ihtiyar bir adam olduğum için üzgünüm.”

“Ama artık benim ihtiyar adamımsın, öyle değil mi?”

O gece, yeni yatak odamızın kapısını kapattığımızda, annemle babamın bana düğün hediyesi olarak verdikleri kenarları yaldızlı tarak ve fırça setini şifoniyerin üzerine

güzelce yerleştirdim. Sırtım Barkev'e dönük şekilde, annemin diktiği uçları dantelli yaz geceliğimi üzerime geçirdim ve şifoniyerin aynasında Barkev'i gördüm. Onun da sırtı bana dönüktü ve çizgili pijamalarını giyyordu. Ailesiyle aynı evde yaşadığımızdan ve yaz sıcağında tüm komşuların pencereleri sonuna kadar açık olduğundan pek az mahremiyetimiz vardı. Ama artık sol elimin yüzük parmağında altın bir yüzük vardı, Barkev'in de öyle, dolayısıyla durumu tasvip etmeyecek hiç kimse olamazdı.

Örtüyü kaldırıp yatağa uzandım. Barkev de yanıma uzanıp parmaklarını yüzümün kenarında, yanaklarımda gezdirmeye başladı. Bir udla acemice çalınan bir ezgiye benziyordu, özlem ve arzu dolu. Öpüşmeye başladıığımızda Barkev'in gözlerinden bir damla yaşın yüzüme damladığını hissettim.

Bazı sabahlar uyandığımda, henüz rüyalarımın ve önümde uzanan günün arafındayken, halen ailemle yaşadığım evde, teyzemle paylaştığımız odada olduğumu düşünürdüm. Sonra açardım gözlerimi: Yanı başımdaki yastıkta yatan siyah saçlı adam kocamdı. Bir keresinde, Barkev'in sırtı bana dönükken onu bir anlığına kardeşi sanmış ama sonra hatırlamıştım. Tavanda, hemen yatağın üzerindeki su lekesinden ceviz ağacından yapılma şifoniyere ve üzerindeki aynaya, şifoniyerin yanındaki ahşap sandalyeden onun üzerine düzgünce katlanarak yerleştirilmiş Barkev'in iş pantolonuna kadar odaya göz gezdirmiştim. Elbise dolabının kapısı yarı açıktı, içinde benim elbiselerimin yanında Barkev'in pazarları giydiği gömlekler ve damatlığı asılıydı. Kendi kendime hatırlattım: *Benim adım Maral Kaçaryan. Evliyim ve kocamın ailesiyle yaşıyorum.*

Evli bir kadın olmanın beni bir gecede daha ciddi ve dirayetli bir insana dönüştüreceğini düşünmüştüm. Ama böyle bir dönüşüm yaşamadım. Olgun bir kadın gibi hissetmiyordum: Sanki kendi ailemin kızı olmaktan Barkev'in ailesinin kızı olmaya geçmiştim. Mutfağın iktidarını annesi, akşam yemeği masasının iktidarını da babası sürüyordu.

Kendimi bildim bileli Barkev'le birbirimizi tanıyor olsak da, onun, yani kocamın başka taraflarını da keşfediyordum. Yüz hatları her ne kadar benzer olsa da iki erkek kardeşin küçüğü ve daha kısa olanının, yani Zaven'in daha yakışıklı olduğunu düşünürdüm. Daha yakından baktıkça ikisinin arasındaki farkın Barkev'in yüzünün asimetric ol-

ması ve bu yüzden Barkev'in gülüşünün daha çarpık ve burun deliklerinden birinin de diğerine nazaran daha geniş görünmesi olduğunu fark ettim. Gözleri, kahverenginin daha açık bir tonundaydı ve ayrıca Barkev, Zaven'e göre daha sessiz, daha düşünceliydi. Bazen yürüyüşe çıktığımızda, ben henüz acıkmış olduğumu söylemeden o bunu fark eder, cebinde kâğıttan bir külahta taşıdığı leblebileri uzatırdı. Akşamları, yemekten sonra babasıyla tavla oynamayı severdi. Uykuları huzursuzdu ve sık sık gördüğü kâbuslar, geceleri ikimizi birden uyandırırıldı.

Evlendikten yaklaşık bir buçuk ay sonra bir sabah yatakta gözlerimi açtım, o sırada en çok istediğim şey tüm günü yatakta geçirmektir. Ve yorgunluğumu atamamış olmamın sebebi, geceleyin Barkev'in bir o yana bir bu yana dönmesi, sayıklaması ve dişlerini gıcırdatması değildi yalnızca. Kanım damarlarımda ağır ağır akıyordu, zihnim pusluydu ve midem bulanıyordu.

Yakında üniversitedeki ikinci yılıma başlayacaktım ama bahar aylarında doğum yapacaksam üniversiteye devam etmemin anlamı yoktu. İçimden bir ses üniversitede ne işim olduğunu soruyordu. Kitapları ve öğrenci olduğum için düzenlenen methiyeleri çok istemiştim yalnızca. Örgü şişlerini kaldırıldıkları yerden çıkarıp, yeniden çalışmak için teyzemin patronuna başvurmam gerektiğini hissettim.

İç çektim.

"Ne oldu?" diye sordu Barkev.

"Kusura bakma," dedim, ona dönerek. "Uyandırdım mı seni?"

"Hayır. Artık kalkma zamanı. Tavandaki şu lekede ne var? Sürekli ona bakıyorsun."

"Ancak ona bakarak düşünebiliyorum."

“Ne düşünüyorsun?”

“Bir bebek sahibi olacağımı,” diye cevapladım.

“Emin misin?”

“Doktora gidene kadar bir şey söylemeyelim.” Gözlerinin altındaki koyu halkalara baktım. “Mutlu oldun mu?”

“Bebek konusunda mutluyum. Bebeğin gözlerini açacağı dünya meselesi ise başka bir konu.”

Barkev kamp hakkında hiç konuşmamıştı ama orayı her hatırlayışında bunu fark ediyordum. Kampın ismi dahi aklıma geldiğinde, gazetede gördüğüm fotoğraflar bir nehrin yüzeyine çıkan şişmiş cesetler gibi zihnimi dolduruyordu. Barkev ise gördükleri ve yaşadıklarına dair neredeyse hiçbir şey bilmeyen bizlerin arasında çok yalnız hissediyor olmalıydı.

Şimdi Barkev’in gözleri bana kilitlenmişti ama beni görmüyordu.

“Ne düşünüyorsun?” diye sordum.

Gözleri yavaş yavaş bir noktada toplandı. “Eğer erkek olursa adını Zaven koyabiliriz.”

İrkildim. Bir bebek için fazla ağır bir yükü bu. Hem kendisi olmak hem de birilerinin, savaş esnasında kaybettikleri o çok sevilen kişi olmak... Çevremizde isimlerini Tehcir zamanında öldürülen babalar, anneler ve kardeşlerden alan çok çocuk vardı ama bu benim devam ettirmek istediğim bir gelenek değildi.

“Bu fikri sevmedin mi?” diye sordu.

“Pek değil,” diyerek itiraf ettim.

Sanki rahatlamış gibiydi.

Midem bir anda çalkalandı, yataktan zıpladığım gibi sabahlığımı üstüme geçirerek kat koridorundaki tuvalete koşturdum.

“İyi misin?” diye seslendi Barkev arkamdan.

Kayınvalidemin ve Virginie’nin şaşkın bakışları altında kendimi tuvalete attım. Porselen tuvalet çanağının önünde eğilirken çoğunlukla safra suyu ögürdüm. Ayağa kalkıp sifonu çektim, su boruların arasında gürültülü bir şekilde akıp giderken sersem gibi hissettim kendimi. Daha önce hiç bayılmamıştım ama bayılmadan hemen önceki anın o esnada hissettiğim şey olabileceğini düşündüm. Tüm ağırlığımı arkamdaki duvara verdim ve başımın dönmesi geçene kadar ağır ağır derin nefesler alıp verdim.

Mutfağa geçtiğimde herkes masaya oturmuş kahvaltı ediyordu. Kayınvalidem soran gözlerle bana bakıyordu.

Virgine, “İyi misin?” diye sordu.

Kayınpederim, “Hastalanıyor musun yoksa?” diye sordu.

Hayır anlamında salladım başımı. “Bir şeyim yok. Şimdi iyiyim.”

“Otur, tatlım,” dedi Şuşan imalı bir şekilde gülümseyerek. Masaya bir sandalye çekti. “Sana bir parça kızarmış ekmekle çay yapayım.”

Virginie okula, kocamla kayınpederim de işe gitmek için çıktıktan sonra kayınvalidem, “Bu hafta birlikte doktora gidelim mi?” diye sordu.

“Biraz olsun saklayabileceğimi düşünmüştüm.”

“Saklamak mı? Şuncacık evde?”

Doktor Odabaşyan şüphelerimizi doğruladığında bu sırrı annem ve Jacqueline’le de paylaştım. Annem başta çok sevindi ama sonra yüzünde bir şüphe titreşti.

“Peki ya üniversite?”

“Üniversiteyle işim bitti.”

“Emin misin?” diye sordu annem.

“Evet, eminim.” dedim.

Haftalar ilerlerken mide bulantıları hafifledi ve bebek doğduktan sonrasında ilgili rüyalar görmeye başladım. Minicik bir bebek görürdüm, hatta bazen avucuma sığacak kadar minik... Her gece bebeğin başına bir başka bela gelirdi. Bir rüyada kolsuz ve bacaksız olarak doğmuştu ve ben de onu saksıya bir çiçek soğanı gibi ekmiştim; sonra yanlışlıkla çarptığım saksı pencerenin pervazından aşağı düşmüş, aşağıda, avlunun ortasında parçalanmıştı. Kayınvalideme rüyalarından bahsetmiyordum, çünkü batıl inançları vardı.

Şuşan Kaçaryan çok iyi kahve falı bakmasıyla bilinirdi. Peder Avedis onaylamadığı için annem bu alışkanlığı hoş görmezdi ama cemaatteki diğer kadınlar *Digin* Şuşan için fincan kapatırdı. Kayınvalidem ayrıca rüyaların semboller ve kehanetler taşıdığına yürekten inanırdı. Rüyalarda görülen nesneleri, olayları ve bunların ne anlama geldiğini listeleyen yıpranmış bir kitabı vardı, ona başvururdu. Hastalıktan kurtulan bir insan gördüyseniz mesela, bu, o insanın öleceğine delaletti. Rüyanızda bir yüzük takmışsanız bu kötü talih demekti; tabii yüzük gümüşse bu iyiye işaretti. Kayınvalidemin, rüyalarındaki gibi dalgın ve ihmâlkâr bir anne olduğumdan şüphelenmesini istemezdim, zira bu rüyalar ancak kötüye alamet olabilirdi.

Yeniden örgü örmeye başladım. Öğleden sonraları annemle birlikte onların salonunda ördüğüm parça başı işlerin birçoğu yine teyzeciğimin patronu içindi. Eski zamanlardaki gibi ben örgü örüyordum, annem de dikiş makinesinin başında yelek daraltıyordu. Ara sıra sohbet etsek de genelde arkadaşça bir sessizlik içinde çalışırdık. Zihnimi işgal eden bir dünya şey vardı; kocam, yoldaki bebek ve hayalimde titreşen çocukluk ve okul yıllarıma dair bölük

pörçük anılar. Zaman zaman Andon'u düşünürdüm. Kuzeninin dükkânında, arka tarafta oturmuş kilim mi tamir ediyordu? Sonra taburesindeki Barkev'i düşünürdüm. Zarif bir kadının ayakkabısı üzerinde çalıştığını, ayakkabının topuklarını sağlamlaştırmak için hassas bir çekiçle minik çiviler çaktığını... Bazen ellerinin yine korkunç bir şekilde titrediğini ve bu yüzden işini yapamadığını anlatmıştı bana ama görünen oydu ki bu durumla daha nadir karşılaşır olmuştu.

Akşamüstüne doğru kayınvalidemin yemek hazırlamasına yardım etmek için eve dönerdim. Yemekten sonra Barkev, kayınpederim ve kayınvalidemle birlikte oturma odasında oturur radyo dinlerdik. İnce iğneler kullanarak, incecik beyaz yün yumaklarından bebek kıyafetleri ve patikleri örerdim. Patiğin tekini avcuma yerleştirip, onu giyecek minik ayağı hayal etmeye çalışırdım.

Kayınvalidem bir akşam, "Sabah bulantıların bu kadar kötü olduğuna göre bebek kesin erkek. Kız olsaydı neredeyse hiç miden bulanmazdı." demişti.

Kayınpederim ise karşı çıkmıştı. "Bırakın artık şu Eski Memleket'ten kalma batıl inançları. Bebek neyse o olacak ve kehanetlerinizin de hiçbir anlamı yok."

Şuşan cevap vermişti, "Hakikaten bak, aslında bunu anlamamanın en iyi yolu, bebeği nasıl taşıdığına bakmaktır. Karnı biraz daha büyüyene kadar bekle, çıkıntısı fazla olursa o zaman bebek kesin oğlan."

"Peki ya çıkıntılı olmazsa?" diye sormuştum.

"Yani, aşağıya doğru ve daha geniş olursa karnın, demek ki kız," diye cevap vermişti kayınvalidem.

Vahan başını sallamıştı. "Bu iddiaları kanıtlamanın tek yolu doğumdan sonra bebeğe şöyle iyice bir bakmak."

Bir gün öğleden sonra annemlerde çalışırken beklenmedik bir şekilde zil çaldı. Kapının deliğinden baktığımda sahanlıkta sekiz yaşlarında mavi paltolu sarışın bir kız çocuğuyla onun elinden tutmuş açık tenli, siyah saçlı bir kadın gördüm.

Kapıyı açtım. "Claire!"

Kız ürkekçe gülümsedi. Elinde, sarı iplikten yapılmış saçlarıyla iyiden iyiye yıpranmış bir bez bebek tutuyordu.

"Ve Charlotte! Geri gelmişsiniz. Ve sanıyorum bu da teyzen Myriam."

Kadın elini uzattı. "Myriam Galinski. Sizinle tanıştığımıza çok sevindim. Claire bana sizden ve ailenizden çok bahsetti."

Annem arkamdaydı. "Kızım, kapının önünde soğuktan üşüttün insanları," dedi Ermenice. Fransızca ekledi. "Lütfen, içeri buyurun."

"Madam Galinski..." diye söze girecek oldum.

"Lütfen bana Myriam deyin."

"Myriam, bu benim annem, Azniv Pegoryan."

"Size çay yapayım," dedi annem. "Maral, misafirlerin paltolarını al, ayaklarına terlik ver, salona geçin kızım."

"Gördüğüm kadarıyla hamilesiniz," dedi Myriam. "Doğum ne zaman?"

"Nisan ortasında," diye cevapladım.

"Baharda çocuk sahibi olmak ne güzel. Tüm yazı dışarıda geçirebilirsiniz. Benim ikizler mayısta doğmuştu."

"Kaç yaşındalar?" diye sordum onları içeriye buyur ederken.

“Yedi. Bir kız bir oğlan,” dedi Myriam. “Kocamla birlikte Nice’teler. Kuzenlerini özledin, değil mi Claire?”

Claire başını salladı, bez bebeğini yüzü dışarıya dönük bir biçimde, hemen kalbinin üstünde tutuyordu.

“Claire,” dedim. “Charlotte’un gözlerine ne oldu? Biri siyah biri gri. Bir gri düğme daha bulmaya çalışalım mı?”

Claire başıyla onayladı.

“Ya da istersen, hoşuna giden başka bir renkte iki düğme de seçebilirsin,” dedim. Annemim dikiş diktiği köşeye gidip içinde düğmelerin bulunduğu kurabiye kutusunu aldım. “Bunun içindekileri yatağın üzerine döküp renklerine şekillerine göre ayırırdık, hatırlıyor musun?”

Annesiyle babasını almaya geldiklerinde Claire’le birlikte odadan çıkmayıp düğmelerle oynuyormuş gibi yaptığımız o kasvetli yaz sabahını hatırladım. O günü ve daha sonrasını Claire’in ne kadar hatırladığını merak ettim.

Kutudan gri bir düğme çıkardım. “Bak, diğerinin aynı-sı. Bunu dikelim mi?”

“Bence Charlotte’un hoşuna gider bu,” dedi.

Annem, üzerinde çay, bir sürahi süt, ev yapımı kurabiyeler ve dört tabağın olduğu bir tepsiyle odaya girdi.

“Miniğim,” dedi annem, “Daha önce bizim yanımızda kalırken, sana kızarmış ekmekten başka verecek bir şeyimiz olmazdı. Hatırlıyor musun? Ne süt, ne başka bir şey. Hâlâ karneye bağlıyız ama artık ihtiyacın olan şeyleri bulmak mümkün.” Tepsiyi masaya bırakıp devam etti. “Bak, senin için neyimiz var, tatlım.” Kurabiye tabağını çocuğa doğru uzattı, “Ne kadar istersen alabilirsin.”

Claire teyzesine baktı, teyzesi de sessizce başını salladı.

Claire tabağına iki tane kurabiye koydu. “Çok teşekkür ederim, madam,” dedi.

“Ne kadar terbiyeli bir çocuksun sen öyle, Claire,” dedi annem, bir yandan da çocuğun tabağına üç kurabiye daha koyuyordu. “Ayrıca buklelerin ne kadar uzamış öyle. Akşamları bu saçları fırçalamak teyzen için epey bir iş olsa gerek. Maral’ın da saçları senin yaşlarındayken beline kadardı, ben de her gece pırıl pırıl olana kadar saçlarını fırçalar, durmadan fırçalardım.”

Annem çayları doldurduktan sonra rahatsız edici bir sessizlik doldurdu odayı. Claire’in önünde annesiyle babasına neler olduğunu konuşmalı mıydık? Yoksa konuşmamalı mıydık? Siyah düğmeyi bebeğin yüzünde tutan ipliği kestim. Onun yerine gri düğmeyi dikmeye başladım.

En sonunda annem, “Özgür Bölge de işgal edildikten sonra Claire’e ne olduğunu hep merak etmiştik.”

“İtalyanlar gidene kadar çok kötü değildi durum. Sonrasında, en iyisinin şehirden taşınmak olduğuna karar verdik. Claire, kocam ve ikizlerle Nice’in kuzeyindeki dağlarda yer alan küçük bir köye gittik. Zor zamanlardı,” dedi Myriam. “Buraya Claire’i sakladığınız ve sonra bize gönderdiğiniz için teşekkür etmeye geldim. Kolay olmadığını biliyorum. Bir de, kardeşim ve kocası hakkında neler öğrenebileceğimizi anlamak için de gelmem gerekti. Gönderildikleri konvoyun numarasını ve kampın ismini öğrendik ama şimdilik daha fazla bilgi yok.”

Çocuğa döndüm ve bebeğini uzattım. “Al bakalım. İki gri göz, tıpkı seninkiler gibi. Ama Charlotte’un saçları biraz birbirine girmiş, sence de öyle değil mi?”

Claire yıpranmış sarı ipleri düzeltti.

“İplik torbasına bakmak ister misin? Yeni bir renk seçebilirsin ama istersen sarı olanından hâlâ biraz var sanırım.”

Claire'le birlikte farklı renklerdeki küçük ip yumaklarını çıkardık ve masanın üzerine dizdik: parlak sarı, siyah, ihtimal dışı bir mor ve kahverenginin çeşitli tonları.

Teyzesi, "Biraz zaman alacak, sanıyorum," dedi. "Ama gerekli soruşturmaları yaptık."

"Bunu sevdim," dedi Claire, açık taba rengi olanı seçerek. "Benim saçlarım da bunun gibi bir renk artık."

Birkaç usta makas hareketiyle Charlotte'u kelleştirdim ve sonra yeni saç öbeğini huzlaca diktim.

"Biz de şok olduk, o hamile haliyle Sara'yı almaları hepimizi şok etti. Ayrıca küçük çocukları da topluyorlardı. Utanç vericiydi. Sara'yla Joseph'e, Claire'i bize bırakmalarını söyledik," dedi annem.

Myriam, "Yaptıklarınız için size her zaman minnettar olacağız," dedi.

"Charlotte'un üzerinde hâlâ annemin tren yolculuğunuz için diktiği elbise var," dedim.

"Charlotte'la elbiselerimiz birbirine uyumluydu," dedi Claire. "Ama artık benimki üstüme olmuyor."

"Paris'te ne kadar kalacaksınız?" diye sordu annem.

"Birkaç gün," diye cevap verdi Myriam. "Claire daha fazla devamsızlık yapamaz, hem ikizlerim de bekliyor."

"İçimden Charlotte'la sana birbirine uyumlu kazaklar örmek geldi. Omuzlarını ve kollarını ölçeyim. Kazağı daha sonra postayla gönderirim," dedim.

Claire dudağını ısırdı ve bana ciddiyetle baktı. Aklından neler geçtiğini anladım.

"Şake teyze hastalandı ve cennete gitti," dedim.

Claire başını salladı. "Evet. Galiba annemle babam ve bebeğimiz de oraya gitti."

Myriam ve Claire'in ardından kapıyı kapattığımızda annem "Vah, vah," diye fısıldadı Ermenice, "Bu utanç hepimizin. Bu çocuğu kurtarmamış olsaydık ruhlarımızda nasıl bir leke taşırdık, düşünsene."

Jacqueline merdivenleri koşarak çıktığı için soluk soluğa eve daldığında annemle birlikte tabakları topluyorduk. Yanakları soğuktan al al olmuştu ve gözleri parlıyordu.

"Kar başladı. Ayrıca tahmin et bakalım ne oldu?" diye sordu Jacqueline, bir yandan da ayakkabılarını çıkarıp atıyor, ayağına deri terlikleri geçiriyordu.

"Ne oldu?" diye sordum.

"Hamileyim!"

"Meğla!" dedi annem. "Sen de mi? Bir ev dolusu bebeğimiz olacak."

"Ne kadarlık hamilesin?" diye sordum.

"İki ayı biraz geçmiş. Doktor, bebeğin ağustos sonunda doğacağını söylüyor."

"Misak'ın haberi var mı?"

"Doktorun muayenehanesinden arayıp haber verdim. Ah Maral, sence de çok eğlenmeyecek miyiz? Kuzenlerin arasında yalnızca dört ay olacak."

O akşam buz tutmuş kaldırımlardan eve doğru yürürken, kar taneleri sokak lambalarının altında parlıyordu. Eski evimden yenisine giden yol ancak birkaç adımdı ama buzda kayıp karnımın üzerine düşerim de bebeği ezerim diye korkuyordum. Bebek doğduktan sonra onu korumam gereken başka birçok tehlikenin olacağını düşündüm, paslı çiviler ve çocuk hırsızları gibi. Binaya girince rahat bir nefes aldım.

O gece Barkev'le yatağa girdiğimizde ona Claire ve teyzesinin ziyaretinden bahsettim. Oda soğuktu, bu yüzden

battaniyeleri çenemize kadar çekmiştik ve ağzımızdan çıkan sözcükler havada küçük bulutlar oluşturunca.

“Sence Claire’in annesiyle babasının başına ne geldiğini öğrenebilecekler mi?” diye sordum.

“Almanlar insanların ölümü de dahil olmak üzere her şeyin kaydını tutuyorlardı.”

“Bazen Denise Rozenbaum’u, annesini, babasını merak ediyorum. Ve Henri’yi.”

“Biz kampa vardıkdan yaklaşık bir ay sonra Henri de geldi,” dedi Barkev.

“Bana bundan hiç söz etmedin.”

“Sen de hiç sormadın.”

“Peki ya Denise?”

Omuzlarını kaldırdı. “Drancy’den Auschwitz’e gönderilmişler, Henri de sadece bu kadarını biliyordu.”

Yüzü benimkinden birkaç santimetre ötede öylece yattıkça, arkasındaki komodinin üzerindeki lambadan vuran yumuşak ışığın altında kocama diktim gözlerimi. Henri’nin başına neler geldiğini sormak istiyordum ona, ama yüzündeki ifadeden onun öldüğünü anlamıştım. Nasıl öldüklerinin bir önemi var mıydı ki? Bu yüzden Lipskilerin hangi kampa gönderildiğini Myriam’a sormamıştım. Onların hangi gün ve hangi yöntemle öldürüldüğünü bilmek Claire’in veya teyzesi Myriam’ın ne işine yarardı?

Bebek karnımda döndü. Önce küçük bir hareket ve sonra bir hareket daha. Durdu, kıpırdadı, durdu, kıpırdadı, durdu ve sonra yine kıpırdadı.

“Şuna bak,” dedim Barkev’in elini karnıma koyarken.

“Ne oldu?”

“Doktor, bebeği hıçkırık tuttuğunda böyle olduğunu söyledi.”

“Rahatsızlık veriyor mu?”

“Çok uzun sürerse evet. Bir müddet yerimden hiç kalkmadıysam bebek genellikle huzursuzlanıyor ve hareket etmeye başlıyor ama kalkıp biraz yürürsem hemen uyuyor. Her zaman birlikteyiz ama onun hâlâ neye benzediğini ve hatta kız mı oğlan mı olduğunu bile bilmiyorum. Bazen bebeği sevmeyeceğimden korkuyorum. Sanırım seveceğim, çünkü annelerin bebeklerini sevmesi gerekir ama ya öyle olmazsa. Çok korkunç olmaz mı? Onu seviyormuşum gibi yapmam gerekir, çünkü aksi halde bu çok canavarca olur. Annenin ne düşüneceğini hayal edebiliyor musun?”

Barkev kaşlarını kaldırdı. “İyi bir anne olacaksın ve bebeğini seveceksin. Annem konusunda da endişelenme.”

Elbette anlayamazdı. Jacqueline de öyle. Zihnimin neden sürekli böyle karanlık yerlere gittiğini veya rüyalarımın neden bu kadar canlı ve rahatsız edici olduğunu bilmiyordum. Barkev kendininkileri hatırlamadığını söylüyordu, bağırarak uyandığında bile gördüğü rüyayı hatırlamıyor olurdu.

“Bazen yorgun olduğumda çok kaygılanıyorum ve çok konuşuyorum. İyi geceler, Barkev.”

Diğer yana döndüm, elimi yastığın altına sokup gözlerimi kapattım ve bebeğin hıçkırıklarının dinmesini bekledim. Claire’in ailesini, Henri ve Zaven’i, lime lime kıyafetler içinde, uzattıkları boş teneke kutuların her birine gömlek düğmeleri attığım, açlıktan kıvranan o adamların olduğu kampları görmek istemiyordum rüyalarımnda. Bir yaz günü, öğleden sonra, Claire ve bebekle birlikte parka gidişimizi görmek istiyordum. Claire’in parlak renklere boyanmış bir atın üstünde oturduğu ve atlıkarınca dönerken kendisini izleyen bana ve bebeğe el salladığı bir rüya.

“Ermeni ismi istemiyor musun yani?” diye sordu babam.

“Pierre ismini seviyorum,” dedim. Bebeği dokuz aydır karnında taşıyan bendim. Bebek dünyaya doğru omuz ata ata ilerlerken, giderek artan o acının pençesinde kıvranan da bendim. İsmi neden ben seçemeyecektim? Ve bebeğin ismi neden Fransız ismi olmasındı? Barkev itiraz etmemişti.

Annem, “Belki de ismini Zaven koymak istersiniz diye düşünmüştük,” dedi.

Başımı çevirdim ve kollarımda yatan o minik yavruya baktım. “Bu kadar küçük bir bebek için fazla büyük bir isim.”

Kayınpederim Barkev’e baktı. “Sen ne düşünüyorsun, oğlum?”

Barkev, “Pierre isminin benim için bir sakıncası yok. Ama bir Ermeni ismini de sorun etmem.”

Kayınvalidem araya girdi. “Seçilecek bir sürü güzel Ermeni ismi var. Nazar’a ne dersin mesela? Hoş değil mi? Ya da belki Dikran?” Cüzdandan bir kâğıt parçası çıkarıp bayrak gibi salladı. “Virginie’yle beraber küçük bir liste hazırladık.”

Virginie gergin bir kahkaha attı. “O senin listen, benim değil.”

Bebeğin yüzü bir anda buruştu, minik kırmızı ağzı kızgın bir feryatla aralandı.

“Bu konuyu daha sonra konuşabilir miyiz? Bebek acıktı,” dedim.

En nihayetinde bebek hastaneden eve geldiğinde hâlâ bir ismi yoktu. Hepimiz ona *Bızdı* diyorduk, yani Bızdık. Gergin geçen birkaç günün sonunda Bedros Pierre Kaçaryan ismine razı geldim.

O benim Pierre'im, varsın onlar Bedros desin, diye düşündüm.

Bebek daha bir haftalık bile olmamışken pazar günü öğleden sonra Kaçaryanların oturma odasında iki aile toplandık. Minik Pierre tepeden tırnağa el örgüsü beyazlar içindeydi: Alt tarafından bağlanan hoş beyaz bir tulum, beyaz bir başlık, beyaz bir kazak, beyaz bir battaniyeyle de kundağa sarılmıştı.

Al al suratı, tüm kafasını kaplayan siyah saçları ve ışık saçan lacivert gözleriyle Pierre'in elden ele dolaştırılışını izledim. Barkev bile, bebek minik pembe parmaklarıyla onun baş parmağını tutarken gülümsüyordu.

"Kuvvetli," dedi Barkev.

Jacqueline, artık iyice şişmiş karnıyla iç çekti. "Bizim bebeğimiz de artık doğsun diye sabırsızlanıyorum. Peki vaftizi ne zaman olacak?"

Misak, Barkev'e dönüp, "Vaftiz mi? Böyle bir şey yapmayacaksınız, değil mi?" diye sordu.

Barkev, "Benim için iki türlü de fark etmez," dedi.

"Fark etmez de ne demek?" diye sordum. "Elbette, katedralde bir vaftiz ve isim verme töreni olacak."

"Zaman ve para kaybından başka bir şey değil," dedi Misak.

Annem itiraz etti. "Nasıl iki çocuğum da Ermeni kilisesinde vaftiz edildiyse torunlarım da öyle vaftiz edilecek."

Barkev'in annesi, "Vaftiz annesiyle babası kim olacak, karar verdiniz mi?" diye sordu.

“Misak’la Jacqueline olur diye düşünmüştük ama madem ağabeyim katedrale gitmek istemiyor...”

“Gitmem demedim. Zaman kaybı olduğunu söyledim sadece ama istediğiniz buysa bana laf düşmez. Vaftiz babası olmaktan ancak mutluluk duyarım.”

Jacqueline, “Zamanı geldiğinde bizim bebeğimizi de vaftiz ettirmeyi planladığımı biliyorsundur umarım,” dedi.

“Karımın benimle nasıl konuştuğunu duyuyorsunuz hepiniz, değil mi?” diye sordu Misak.

Babam başını salladı. “Biz ne yapalım? Kavga etmek kolay değil, beyler. Şimdiden vazgeçin bence.”

Yatağın benden taraftaki yanına koyduğumuz sandalyenin üzerindeki sepette uyuyan bebeğin tiz ağlama sesleriyle uykum sürekli bölündüğünden gecelerim artık uzun, zorlu bir yolculuk gibiydi. Bebek ağlamaya başladığında, uyku sersemi, onu yatağa alıp emzirirdim. Nasıl başarırdı bilmiyorum ama Barkev tüm bu ağlamalara, emzirmelere, bez değiştirmelere rağmen uyumaya devam ederdi. Bebeği en sonunda sepete koyup tam uykuya dalacakken Barkev dişlerini gıcırdatmaya ve uykusunda mırıldanmaya başladı. Yastığı suratımın üzerine çekip gözlerimi sımsıkı kapatırdım ama gördüğü kâbustan zıplayarak uyanana dek Barkev’in iniltileri giderek artardı. Kalkıp, komodinin üzerinde tuttuğum mendille alnındaki teri siler, “Hadi dön uykuna,” diye fısıldardım sonra.

Barkev, yatağa geri yığılmadan önce, yarı uyanık bir halde, vahşi gözlerle bana bakar, sonra onu bekleyen o canavarlar her neyse onlara dönerdi. Onun ardından ben de, bir gölün dibine vuran kaya gibi düşerdim uykunun pençesine. Ancak bana ayrılan süre kısa olurdu, az sonra bebeğin feryatları beni gene yüzeye çekerdi.

Sabahları, yorgunluktan sinirim tepemde olurdu. Kayınpederimle kocam atölyelerine doğru yola çıkmadan önce hep beraber kahvaltı ederdik. Virginie kitaplarını ve defterlerini yerleştirdiği omuz çantasını takıp giderken onu izler, kıskanırdım. Beynim bir ceviz kadar kaldı, diye düşünürdüm. Ya da daha beteri, bir inek gibi hissederdim kendimi. Beni, kollarımda tuttuğum o çaresiz, minik hayvana bağlayan sütün ve bölünen uykuların, puslu ve sözcüksüz varoluşuna hapsolmuş bir inek gibi.

Kayınvalidem, “Bedros’u emzirdikten sonra bana ver,” derdi. “Biraz uyuman gerek. Bezleri dert etme. Ben yıkarım. Öğleden sonraları o uyurken sen de uyumalısın. Bu sonsuza kadar sürmeyecek, biliyorsun. Birkaç haftada, bilemedin bir ayda geceleri durulacak. Sonra dişleri çıkmaya başlayıncaya kadar rahat geçecek.”

Sersem bir halde yatağa dönerken solgun yüzüme bakmak için aynanın karşısında duraklardım. “Sen artık annesin,” diye çıkışırdım kendi kendime. “Sen annesin.”

Bir sonraki pazar, hepimiz katedrale gittik. Çıplak Bedros Pierre beyaz vaftiz battaniyesine sarılıydı. Peder Avedis bebeği sırtından ve ayaklarından tutarak kaldırdı ve vaftiz suyuna batırdı. Bebek büyük yaygara kopardı, bacaklarını sağa sola attı ancak peder bebeğin minik burnunu ve dudaklarını kutsal müron yağıyla mesh edip beş duyusu için Tanrı’ya hayır duası edince bağırmayı kesti ve uysallıkla gözlerini, pederin ve etrafında toplanan bizlerin yüzlerinde gezdirdi. Peder Avedis yağı bebeğin alına, ellerine ve ayaklarına sürdü.

Metroyla eve dönerken ağabeyime, “Vaftiz babası olarak sorumlulukların konusunda Peder Avedis’in açıklamalarını dinliyordun umarım,” dedim.

Misak somurttu. “Kiliseye devam ettiğinden emin olmak için gerekeni yapmamdan bahsettiği kısmı diyorsun herhalde.”

“Hayır. Üç gün sonra onu yıkaman ve yıkadığın suyu bir ağacın altına dökmen gerektiğiyle ilgili kısmı diyorum.”

“Ciddi misin sen?” diye sordu.

Bebegi kucağında tutmakta olan annem, “Elbette ciddi. Kutsal müronun ziyan olmasına göz yumamazsın. Leğeni alıp apartmanın avlusuna inersin. Oradaki ufak çalılık yeter. Kimse sana parka kadar git demiyor.”

Virginie araya girdi, “Bir fincan suyla kuş banyosu yaptırabilirsin.”

Jacqueline ekledi, “Ya da süngerle yıkar, çalılığa da kutsal sünger gömersin.”

Kayınvalidem çıkıştı. “Dalga geçmeyin kızlar. Biraz saygınız olsun.”

Konuşulanları hiç duymamış gibi öylece duran Barkev’e baktım. Karanlık tünelin yanımızdan geçip giden duvarlarına dikmişti gözlerini.

Birkaç hafta sonra kayınvalidemin öngördüğü gibi Pierre daha iyi uyumaya başladı. Gündelik hayat daha idare edilebilir olmaya başladı. Barkev geceleri kâbuslar görmeye devam ediyordu ve gündüzleri de uzak ve akli başka yerde gibiydi ancak bebek eğlenceli olmaya başlıyordu. Teni kayısı gibi yumuşacıktı ve bana tanıyan gözlerle bakıyordu artık.

Ben de ona gülümsüyordum. “Aynen öyle Pierre, ben senin annenim.”

Sonra bir gün, Pierre gülümsedi. Kucağımdaydı ve çocuksu bir sesle anlamsız şeyler söylüyordum ona, ki daha birkaç ay öncesine kadar böyle şeyleri saçma buluyordum.

Gülümsemesi acayıptı ve pembe diş etlerinden ibaretti ama yine de heyecan vericiydi ve uykusuz gecelerimi ve çatlamış ellerimin acısını telafi etmişti.

O gün öğleden sonra Jacqueline eve uğrayıp, "Sana aşağıda bir sürprizim var," dedi.

"Neden aşağıda bıraktın?" diye sordum.

"Çünkü yukarıya taşıyamayacağım kadar büyük."

"Neymiş bu? Çamaşır makinesi mi? İhtiyacım olduğunu nereden anladın?"

"Gel benimle," dedi Jacqueline, "Ve bebeği de getir."

"Bebeği mi?"

"Evet, hadisene. Çok güzel bir gün ve ikinizin de biraz temiz havaya ihtiyacı var. Şu eve tıkıldın kaldın."

Aşağı indiğimizde siyah ve krom renklerinde bir çocuk arabasının posta kutularının yanında durduğunu gördüm.

"Ay!" diyebildim, nefesim kesilmişti. "Çok güzel. Böyle bir şey alacak parayı nereden buldun?"

Jacqueline bebeği elimden alıp arabaya yerleştirdi. "Bit-pazarında buldum. Annen içini kumaşla yeniden kapladı ve birkaç yeni örtü dikti. Yaptığı şu minik tatlı yorgana baksana. Misak dışını boyadı ve krom kısımları cilaladı. Baban yeni yaylar ve tekerlekler taktı. Buyursunlar bakalım! Paşanın hizmetine hazır ve nazır."

Çocuk arabasını itekleyerek kaldırıma çıktık. "Buttes Chaumont'a mı?"

"Hadi gidelim," dedi Jacqueline.

Parka doğru ağır ağır yürürken, bebeğime duydukları hayranlığı göstermek için gözlerini pusete diken beğeni dolu yüzleri fark ettim. Altından geçtiğimiz ağaçların dallarını izleyen Pierre cıvıldıyor, agu yapıyor, miyavlıyor ve meliyordu.

“Dinlesene şunu!” dedi Jacqueline.

“Bazen bir çiftlikten gelen bütün sesleri çıkarıyor.”

Parka vardık, gölün yakınlarında güneşli bir banka oturduk. Pusetin gölgeliğini indirdim ki uyuyan bebeğin yüzüne güneş gelsin.

“Mükemmel bir şey,” dedim, çocuk arabasını işaret ederek. “Senin bebeğin doğduktan sonra da değişmeli kullanırız.”

Jacqueline derin bir iç çekti. “Muhtemelen kullanamayacağız.”

“Nedenmiş?”

“Gelecek ay Alfortville’e taşınıyoruz,” diye cevap verdi.

“Ne? Neden?”

“Misak oradaki bir matbaada iş buldu. Matbaanın sahibi yaşlı bir adam, en fazla birkaç yıl daha çalışmak istiyor-muş ve işletmesini bırakacak kimsesi de yokmuş. Adam emekli olduğunda Misak orayı devralabileceğini düşünüyor.”

“Nerede yaşayacaksınız?”

“Tavuk kralı bize evlerinden birini kiraya verecek. Matbaadan yalnızca birkaç blok ötede. Kiliseye on dakika yürüme mesafesinde. Vaftiz törenini de katedral yerine orada yapacağız.”

“Annemle babamın haberi var mı bundan?” diye sordum.

“Onlara bu akşam anlatacağız. Başta üzüleceklerdir, özellikle de annen. Ama Maral, bizimkisi gibi ev üstüne ev kurup yaşamak çok zor. Ev idare etme konusunda annenin kendi yöntemleri var ve her şey kendi istediği şekilde olsun istiyor. Bardaklar tabaklardan önce yıkanmalı, kirli çamaşırlar katlanmalı ki gömleklerin önü kırılsın ve hatta

evi süpürmek için bile özel yöntemleri var. Sürekli diken üstündeyim. Bebek doğduktan sonra bunun nasıl bir şeye dönüşeceğini hayal edebiliyor musun?”

“Benim kayınvalidem nasıl zannediyorsun?”

“Ama sen buna alışıksın. Annenle kayınvaliden birbirlerine benziyor. Bizim evde ayak altında dolaşan bir sürü çocuk vardı, dolayısıyla annem her şey yerli yerinde mi değil mi, hiç umursamazdı. Anneni seviyorum ama beni çileden çıkarıyor.”

O gece bebek uykuya daldıktan sonra, Barkev’le karanlık odada, yatakta yan yana uzanırken ona haberi patlattım.

“Ağabeyin bana söyledi,” dedi.

“Ne düşünüyorsun?”

“Onlar için güzel bir plan.”

“Peki ya biz?”

“Şimdi olmaz,” diye cevap verdi Barkev.

“Ama belki sonra?”

“Belki. Bilmiyorum.”

“Para yüzünden mi? Kuzen Karnig bize yardımcı olacaktır.”

“Para kesinlikle bir sebep. Ama sadece o da değil.”

“Ne gibi?”

“Başka şeyler işte.”

“Peki, anlat bana. Ben senin karınım.”

Sert bir şekilde, “İşte sorunlar yaşıyorum,” dedi.

“Nasıl sorunlar?”

“Artık sorun sadece ellerim değil. Bazen deriyi önüme koyuyorum ve parçaları nasıl birleştireceğimi hatırlayamıyorum.”

“O zaman ne yapıyorsun?” diye sordum.

“Geçene kadar dışarı çıkıp yirmi dakika dolaşmam gerekiyor. Geri döndüğümde ellerimin titremesi durmuş oluyor ve gözü kapalı ayakkabı yapabilecek duruma geliyorum. Ama bunun ne zaman olacağını kestiremiyorum.”

“Patronunun haberi var mı?”

“Evet,” dedi. “Sorun çıkarmadı. Ama bu şekilde devam edemez. Zor geçen günlerde, normalde yapmam gerekenin yarısı kadar iş çıkarabiliyorum.”

Ne söyleyeceğimi bilemiyordum. O an, bebekle ona yük olduğumuzu fark ettim. “Keşke senin için yapabileceğim bir şey olsa.”

“Yapabileceğin hiçbir şey yok.”

“Rüyalarında kampı görüyor musun?” diye sordum.

“Rüyalarımı hatırlamadığımı söylemiştim,” dedi.

“Geri dönenler arasında görüştüğün birileri var mı?”

“Yok.”

Sanki başka türlü imkânsızmış gibi sarf etti bu tek sözcüğü.

Ardından gelen sessizlikte bebeğin uykusunda iç çektiğini duydum. Sonra, komodinin üstündeki saatin tik takları... Odanın içindeki karanlık gökyüzü gibi sardı her yanı. Yıldızlar yoktu, ay yoktu bu gökyüzünde, bir parça olsun ışık yoktu hiçbir yerinde.

Misak'la Jacqueline'in bebeklerinin doğumunu takip eden pazar günü, babam Alfortville'e gidebilmemiz için bir yerden araba buldu. Babamla annem önde oturdular, ben de kucağında Pierre ve yanımda Barkev'le arkada. Sıcak bir ağustos günüydü ve bebeğin terli saçlarını geriye doğru yatırmıştım. Araba şehrin sınırını aşıp hızlanmaya başlayınca pencerelerden içeri giren rüzgâr, boğucu sıcaktan biraz olsun kurtarmıştı bizi. Sıralı ağaçların olduğu bir sokaktaki, altın rengi panjurlu gri evin garaj girişine çıktık arabayı. Jacqueline'in annesi sokak kapısından el etti bize.

"Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz," dedi Sophie Sahad-yan bizi içeri buyur ederek. "Misak ekmek almaya fırına gitti, birazdan gelir."

Jacqueline, üzerinde bir sabahlık ve ayağında terliklerle kanepeye oturmuş, yeni doğan bebeği kucağında tutuyordu. "Şu minik canavara da bak sen. Sürekli yiyor, canımı çıkardı." Bebeği annesine uzattı. "Gazını aliver, olur mu? Maral'a evi göstermek istiyorum."

Yeni doğan bebeğin yanında kocaman kalan ve daha çok ses çıkaran Pierre'i anneme verdim.

Jacqueline önde ben arkada ikinci kata çıktık. "Emzirmeye başladığında senin de canın acıyor muydu? Sanki bebeğin dişleri var gibi. Ağlayasım geliyor."

"İlk başlarda ağrılarım vardı. Ama o henüz minicik!"

"Şaka mı ediyorsun? Kocaman. Doğumda neler çektim neler."

"Alexandre hoş bir isim. Kısaca Alex diyebilirsin. Vaf-tiz ismi var mı?"

“Annenle babanı, bir de pederi memnun edelim diye Avedis ismini seçtik. Burası bebeğin yatak odası,” İkinci katın sahanlığına çıkmıştık,, güneşli bir çocuk odasını gösterdi. İçeride meşe ağacından bir beşik vardı, ayak tarafına neşeyle koşturan kuzular oyulmuştu.

“Ne kadar güzel bir beşik!”

“Kuzen Karnig yaptı,” dedi Jacqueline, bebek odasının kapısını kapatarak. “Banyo burada, tam ortada. Şu kocaman küvete baksana! Çinko leğenlere elveda.”

“Orada öylece suyun içinde mi oturuyorsun?”

Jacqueline banyo kapısını kapattı. “Vakit kalmıyor ki. Bizim oda da bu tarafta. Ben giyinirken gel de bak.”

“Çok aydınlık ve yemyeşil,” dedim yatak odasının penceresinden arka bahçeye bakarken. Jacqueline üzerine bir etekle bluz geçiriyordu.

“Gel diğer odalara da bakalım.”

Mutfakta ufak bir masayla dört sandalye ve duvar boyunca uzanan beyaz bir tezgâh vardı. Setüstü ocağın dört gözü vardı ve fırın iki tepsi galetayı bir kerede pişirecek kadar büyüktü. Jacqueline duvardaki bir elektrik düğmesini kaldırıp arkasında bodruma inen merdivenlerin olduğu kapıyı açtı. Bu alçak tavanlı kilerde, iki yandaki boruların arasına gerilmiş bir ipten ıslak bebek bezleri asılıydı. Bir köşede, pervaneli ve merdaneli yeni bir çamaşır makinesi duruyordu. Jacqueline çamaşır yıkama tahtalarına da elveda demişti. Çatlak, pütür pütür ellerime baktım.

“Kızlar,” diye seslendi Sophie Sahadyan merdivenin başından. “Yemek zamanı.”

Sofra arka bahçedeki piknik masasına kurulmuştu. Pierre’i çimlere serdiğim battaniyenin üzerine yatırdım, Alexandre da hemen yanında, pusetinde uyuyordu.

Babam Misak'ın sırtına vurdu. "Ailesinin ismini taşıyacak bir oğlan ha!"

"Hastanedeki en büyük bebektir," dedi Misak.

Jacqueline, "Sesin pek gururlu çıkıyor, sanki seninle bir alakası varmış gibi," dedi.

"Yok canım," dedi Misak, "Hepsi senin eserin, *anuşig*."

"Bu laflar da nereden çıktı? Ne yaptın bu çocuğa Jacqueline?" diye sordum.

"Bebek doğduktan sonra aptala döndü," dedi Jacqueline.

O gece eve döndüğümüzde, dairemiz her zamankinden daha basık göründü gözüme. Yatak odamız da öyle; bebek, sepetten beşiğe terfi etmişti ve beşik, yatağımızın bir tarafına geçişi engelliyordu. Geceliğimi giydikten sonra bebeği, altını değiştirmek için şifoniyerin üzerine yatırdım. Barkev ayakkabılarını çıkarırken yatağın kenarına oturdu.

"Benimle evlendiğine pişman mısın?" diye sordu.

"Nereden çıkardın bunu?"

"Jacqueline'in evini gördüğünde, keşke başka biriyle evlenmiş olsaydım demedin mi?"

"Hayır, demedim."

"Bazen, bana acıdığın için benimle evlenmişsin gibi hissediyorum."

"Barkev, bu doğru değil."

"Peki öyleyse, neden evlendin benimle?"

"Çünkü bana teklif ettin, çünkü seni önemsiyordum."

"Ya da kardeşime âşıktın ama geri dönen ben oldum?"

Bu arada Pierre'e pijamalarını giydirmiştim bile. Köşedeki küçük koltuğa oturup onu emzirmeye başladım.

"Ruh halin perişan," dedim. "Ve benimle konuşma biçimin hiç hoşuma gitmiyor."

Odadaki tek ses, bebeğin meme emerken burnundan soluk alıp veriş ve saatin tik taklarıydı. Birkaç dakika sonra Pierre'i beşiğine yatırdım. Uyurken giydiğim geceliği üzerime geçirdikten sonra Barkev'in bacaklarının üstünden aşp kendi tarafıma geçtim.

Barkev komodinin üstündeki lambayı kapattı.

"Benden konuşmamı istiyorsun ve konuştuğumda da konuşma biçimimi beğenmediğini söylüyorsun," dedi karanlıkta.

"Son zamanlarda çok mutsuzsun. Benden kaynaklı bir şey mi bu?"

"Seninle alakası yok."

"Neyle alakalı peki?"

"Artık oğlum ailemizin ismini taşıyacağına göre, görevimi tamamlamış oldum."

"Barkev, ben sensiz ne yaparım? Peki ya oğlun ne yapar sensiz?"

"Seni mutlu edecek birilerini bulabilirsin."

"Çektiğin acılar seni kırıcı bir insana dönüştürüyor."

"Üzgünüm." Karanlıkta bana doğru uzandı.

Birkaç hafta sonra, kayınvalidemle mutfakta çörek hamuru açarken Paul Sahadyan evin kapsını çaldı.

Yağlı ellerimi önlüğüme silerken, "Ne oldu?" diye sordum. "Ne oldu? Babama bir şey mi oldu?"

"Dükkânı aradılar. Bir kaza olmuş."

Midem bulandı, kalbim deli gibi çarpmaya başladı.

"Ne olmuş?" diye sordu arkamdan koridora çıkan kayınvalidem.

"Barkev," dedi Paul. "Bir kaza olmuş."

Şuşan Kaçaryan ellerini kalbine bastırdı. "Tanrım bizi koru."

“Ne olmuş?” diye sordum bir kez daha.

Paul en sonunda cevap verdi, “Kamyon çarpmış.”

“Ama iyi olacak, değil mi?” diye sordum.

Paul’ün suratındaki ifade sertti. “Ambulans olay yerine ulaşana kadar... Üzgünüm.”

Kayınvalidem bir inilti kopardı ve gözleri kaydı. Yere düşmeden yakaladık onu ve oturma odasındaki kanepeye taşıdık. O sırada beşiğinde uyuyan bebek uyandı ve ağlamaya başladı.

“Paul, ikisiyle birden baş edebileceğimi sanmıyorum. Lütfen gidip annemi getirebilir misin?”

“Baban ilk ona haber vermeye gitti, annen birazdan burada olur. Baban oradan da hastaneye, Bay Kaçaryan’ın yanına gidecekti. Onlar gelene kadar ben kayınvalidenin yanında kalırım.”

Yatak odasına gidip Pierre’i kucakladım. Altını değiştirmek üzere yatağa yatırdım. Ben temiz bezi iğneyle tutturmaya çalışırken, o da ayaklarını ve kollarını sallayarak bana baktı. Aklımın köşesinde bir yerlerde Barkev’in artık olmadığını, geri dönülemez bir şekilde gittiğini anlayabiliyordum ama bu, gerçek gibi gelmiyordu yine de. İşte paylaştığımız yatak, işte daha bu gece başını koyduğu yastık, hepsi buradaydı. Çocuğumuz, pırıltı saçan siyah gözleri babasının gözlerine benzeyen çocuğumuz buradaydı işte.

Zavallı şey, diye düşündüm Pierre’i yataktan kaldırırken, daha beş aylık bile değil ama babasız kaldı. Barkev’i hatırlamayacak. Bizim anlattığımız hikâyelerden başka onun hakkında hiçbir şey bilemeyecek.

Babam ve kayınpederim eve ulaştığında Paul, annem, kayınvalidem ve bebekle birlikte ön taraftaki odadaydık. Şuşan Kaçaryan’ın gözleri kızarmıştı ve yanaklarında ıpı-

lak bir mendil tutuyordu. Babam kimin nereye gideceği ve ne yapacağına dair emirler verdi. Benim görevim be-
bekle ilgilenmekti. Paul, Virginie'yi bulmak üzere okula
yollanmıştı. Kayınpederim cenaze levazımatçısı bulmaya
gitmişti ve babam da yeni bağlattığı telefonda pederi ara-
mak üzere dükkâna dönmüştü. Erkekler gidince annem ve
kayınvalidem birbirlerine sarılıp ağladılar. Biraz sonra ge-
len Virginie, Sophie ve Alice Sahadyan da onlarla birlikte
hıçkırıklara boğuldu.

Akşam olduğunda oturma odasını akraba ve dostlar
doldurmuştu. Vahan Kaçaryan Barkev'in başına gelenle-
ri, her yeni gelen için tekrar tekrar anlatmak durumunda
kaldı. Olay şöyle gerçekleşmişti: Barkev'in kendini iyi his-
setmediği günlerden biriydi yine, ayakkabıların dış yüzle-
rini bir araya getiremiyordu. Patronu da onu mahalledeki
tüccardan deri almak gibi ayak işlerine göndermeye karar
vermişti. Barkev atölyeden çıkmış ve yoldan geçenlerin an-
lattığına göre, dükkândan birkaç blok ötedeyken, bir sevki-
yat kamyonunun yokuş aşağı hızla geldiği sırada karşıdan
karşıya geçmek için yola adımını atmıştı.

"Ah oğullarım, ah oğullarım," diyerek gözyaşı dökü-
yordu kayınvalidem. "Nasıl oldu da Tanrı ikisini de aldı
elimden? Neden? Neden? Neden?"

Hikâye her anlatıldığında insanlar bir posta daha ağı-
lıyordu ama benim gözlerimden damla yaş düşmüyordu. Bir
köşede kucağımda bebekle oturmıştım. Pierre'in iyiliği
için içgüdüsel bir şekilde sert, koruyucu bir duvar örmüş-
tüm etrafıma. Pierre gergin ve huysuzdu, bu yüzden onu
bir aşağı bir yukarı hoplatıp duruyordum. Akşam yerini
geceye bırakırken bebeği tüm bu kargaşadan uzağa, yatak
odasına götürdüm, altını değiştirdim, emzirdim ve beşiğe

yatırdım. O uykuya dalana dek beşğin kenarlıklarından uzanıp dairesel hareketlerle sırtını sıvazladım.

En sonunda Misak ve Jacqueline, minik Alex'i da yanlarına alıp Nazaryanların arabasıyla geldiler. Jacqueline bebeği ağabeyime verip bana sarılınca kendimi bıraktım.

"Ah Tanrım," dedi Jacqueline kulağıma fısıldayarak, "Tatlım, çok üzgünüm."

"Sanırım kalbim paramparça ama emin de değilim çünkü hiçbir şey hissedemiyorum." Ve işte o vakit ağlamaya başladım.

En sonunda insanlar dağıldıklarında yorgunluktan yıkılacak haldeydim. Yatak odasına gidip geceliğimi giydim ve çarşafı Barkev kokan yatağa girdim. Kendi tarafıma döndüm. Elimi yastığın altına koyduğum anda, değdim ona – o kalem. Buchenwald'a gidip geri dönen, Barkev'in her daim cebinde taşıdığı kalem. Bu sabah evden çıkmadan önce yastığın altına yerleştirmiş olmalıydı. Alfortville'de geçirdiğimiz günden sonra herhangi bir problem yaşadığından bahsetmemişti ve ben de durumunun iyiye gittiğini umut etmişim. Yükünü son ana kadar tek başına sırtlamıştı. Elveda mesajında sözcükler yoktu ve sadece bana bırakılmıştı. İkimizin arasındaki son bir sır.

Ertesi gün Peder Avedis evdeki töreni yönetmeye geldi. Barkev'in annesi, yalnızca Barkev için değil, gerektiği şekilde son yolculuğuna uğurlanamadığını düşündüğü Zaven için de üç yerde tören yapılması konusunda ısrarcı oldu: evde, kilisede ve mezarlıkta. Bana kalırsa Barkev bunların yapılmasını istemezdi ama muhtemelen omuz silker ve annesinin isteğine razı gelirdi. Ayrıca babamın da söylediği gibi cenazeler ölümler için değil yaşayanlar içindi. Kapağı açık tabut salondaydı. Bana söylendiği kadarıyla,

sağ yanağındaki ufak bere dışında Barkev'in vücudundaki bütün yaralar gövdesindeydi ki o kısımlar da görünmüyordu. Yüzü huzur içindeydi ve uzun zamandır bu kadar genç göstermemiştir. Tüm endişeleri yok olmuş, tüm hatıraları silinip gitmişti. Artık kâbuslar yoktu. Titreyen eller yoktu. Barkev'in savaşı sona ermişti.

Katedraldeki ayinden sonra Père-Lachaise Mezarlığı'na doğru yürüyüşe geçtik. Güneş acımasızdı ve mezarlığa çıkan yokuşta soluk soluğa, ter içinde kalmıştım. Barkev'in mezarı Şake teyzeminkinden çok uzakta değildi. Sade mezar taşına isimler ve tarihler kazınmıştı:

Barkev Kaçaryan, d. 1922 – ö. 1946

Zaven Kaçaryan, d. 1924 – ö. 1945

Siyahlara bürünmüş kırk kadar insan mezarın bulunduğu yere ulaştıktan sonra Peder Avedis duayı okumaya başladı.

Lütuf dolu şefkatin üzerime olsun. Hayat pınarının suyuyla temizle tüm günahlarımı. Sen bilge Hekim ve Mimar, Umutumuz ve Kurtarıcımız, ruhumun hastalığına şifa ver.

Şake teyzemin cenazesindeki o soğuk ve karlı güne gitti aklım ve merdivenlerden kaydığım Zaven'in beni kolumdan nasıl yakaladığını hatırladım. Başımı döndüren bir keder dalgası sardı her yanıma ve gözlerimi kapadım.

Kaçaryanların evindeki yas dönemi karanlık, havasız bir dolaba kapatılmak gibiydi. Sabahleyin mutfığa gitmeden önce siyah bir kıyafetle siyah çoraplar giydim. Kayınvalidem mutfakta çoktan gözyaşı dökmeye başlamıştı. Virginie annesine çay koyup bir tabak kızarmış ekmek uzattı ama annesi yiyeceğe dokunmadı. Şuşan Kaçaryan'ın

kederi yoluna çıkan her şeyi içine katan bir sel gibiydi, o günün büyük bir kısmını, elimden geldiğince yatak odasında geçirdim. Gelen gidenlerin ve boğuk ağlamaların sesleri odaya kadar geliyordu. Güveç, yahni ve başka yemekler getiren komşuların biri gidip biri geliyor, ev bir dolup bir boşalıyordu. Bense mucizevi bir şekilde neşeli olan bebekle oynuyordum ve o uyuduğunda, Paul Sahadyan'ın benim için belediye kütüphanesinden ödünç aldığı kitapların arasından birini çekip her ne kadar pek başarılı olamasam da okumaya çalışıyordum.

Yemek vaktinde odadan çıkıyor, tatsız yemeklerden bir lokma olsun yemeye çalışıyordum, zira Pierre için ayakta kalmam önemliydi. Zavallı bebek, diye geçirdim içimden. Tüm bu ağlayan kadınların arasında eve hapsedi. Eylülün sonuydu, sonbahar kapıdaydı ve yas dönemine uygun düşmese de onu alıp parka yürüyüşe çıkmak keyifli olabilirdi.

Bir gün öğleden sonra, anneleri ziyaret etmek için bebek arabasıyla köşebaşına kadar gitme cesareti gösterdim.

“Ah, tatlım,” dedi annem, “Pek iyi görünmüyorsun.”

“İyi olacağım.”

“Bilemiyorum,” dedi annem şüpheyle. “Yemek yemen lazım. Güneş görmem lazım. Böyle âdetler senin gibi genç bir kız için ya da bebeğin için hiç iyi değil.”

“Bugün otuz beşinci gün. Sadece beş gün kaldı.”

Ertesi gün öğleden sonra yine puseti alıp çıktım, babamın dükkânına uğradım. Şansıma babam dükkânda yalnızdı, müşteri yoktu, Paul de ayak işlerini halletmek için dışarı çıkmıştı.

“Şuşan bugün nasıl?” diye sordu.

“Gözyaşları asla durmuyor. Yas tutmak tam zamanlı bir işe dönüştü.” Sesimdeki sert tınıya ben bile şaşırmıştım.

Babam beni süzdü. “Her şey yolunda mı, kızım?”

“Sanki diri diri beni de gömmüşler gibi. Onun duyguları her yanı kapladığından benimkilere hiç yer kalmıyor. Bana hiçbir şey için ihtiyaç duymuyor; Virginie var, Tanrı’ya şükür. Artık Barkev de gittiğine göre onlara yük olmaktan başka hiçbir şey değilim. Ayrıca bebek için de endişeleniyorum. Kayınvalidem ona her baktığında ağlamaya başlıyor. Bence benden nefret ediyor.”

“Senden neden nefret etsin ki?”

“Oğullarının ölmesi benim suçum. Belki de aşkım lanetlidir. Ya da belki de onlar toprağın altındayken benim yaşıyor olmam gücüne gidiyordur.”

“Ben onlarla konuşurum. Senin evine dönmen gerek.”

“Sence izin verirler mi? İnsanlar ne der? İnsanlar ne der korkusuyla parka gitmemi bile istemiyor. Sanki kapkara bir perdenin ardındayım ve hiçbir şey hissedemiyorum.”

“Ben de böyle bir perdenin ardında yaşadım. O günler üzerine konuşmuyorum ama bilmenin belki sana bir faydası olur. Katliamlar sırasında Türkler Muş’u yakıp küle çevirdiler, öldürebildikleri herkesi, işkenceyle, kılıçla, yakarak öldürdüler. Sağkalanlar da sürüldüler. Babam öldürülmüştü, büyükannemle büyükbabam ve amcamın tüm ailesi de. Böylece annem beni, erkek kardeşim Misak’ı ve iki küçük kız kardeşimi alarak kasabadan sürülen diğer insanlarla yola çıktı. Kız kardeşlerim herhalde iki ve dört yaşlarındaydılar. Gördüğüm şeyleri sana anlatamam, anlatmayacağım da. O görüntüler benim zihnimi alev alev yakmışken, ağzımdan çıkacak sözlerle de olsa bunların senin zihninde yaşamasını istemem. Yürüdük, yürüdük ve yiyecek hemen hemen hiçbir şeyimiz yoktu. İki haftanın sonunda bir nehir kenarına ulaşmıştık ve uzaklarda bir köy

görünüyordu. Anneme, Misak'la oraya gidip biraz yemek bulmaya çalışacağımızı söyledim. Dilenmek, çalmak, her ne şekilde olursa olsun. Böylece onu kucagında iki küçük kız çocuğuyla nehrin kenarındaki bir kayanın üstünde otururken bıraktık. Birinin ismi Arpi, diğerininki Nazeni'ydi. Belki bir buçuk - iki saat yol yürüdük. Mucize eseri köydeki fırıncıyı bize yarım somun ekmek vermesi için ikna edip elimizde ekmekle döndüğümüzde onları bıraktığımız kayanın üstünde kimse yoktu. İnsanlara annemin ve kızların nereye gittiğini sordum ama kimsenin haberi yok gibiydi. Kürtler mi kaçırmıştı onları? Öldürülmüşler miydi? Annem kendisini nehre mi atmıştı, hem de bebeklerle beraber? Günlerce aradık onları. Geçtiğimiz her yerde onları aradık sorduk. Ama hiçbir zaman bulamadık.”

“Ah, baba,” diyebildim.

“Ağlama kızım. İstedığın kadar yaş akıt, yine de onları geri getiremezsin. Şahit olduğum şeylerden sonra Tanrı'ya inanmayı bıraktım. Ve şimdi, yine bir savaş daha, yine onca acı. Gazetedeki o resimleri görünce, olur da bu oğlanlar geri dönerse, o hatıraları da yanlarında getirecekler, diye düşündüm. Cennet de cehennem de bu dünya üzerinde.

“Şimdi, eşini kaybettin ama güzel bir çocuğun var. Parçalanmış bir halde evine dönen zavallı Barkev'i düşünüp duracaksın. Bir zamanlar güçlü ve hayat dolu olan Zaven'i de hatırlayacaksın. Ama sonra hayatına devam edeceksin. Çünkü Bedros var, çünkü yirmi yaşındasın ve önünde upuzun bir hayat var. Çünkü aynı zamanda sen benim kızsın sen ve biz hiçbir şey değilsek bile, kızım, güçlüyüz, *carbigiz*.”

“İyi bir fikir olsun olmasın, evime dönmek istiyorum Babig,” dedim.

Noel'de, Jacqueline bana sarman bir kedi yavrusu verdi. Kabarık tüylü minik şeyin pembe bir burnu ve fındık gözleri vardı. Şubat gibi Jacqueline'le Alex bir pazar günü ziyarete geldiklerinde kedi, önceki halinin iki katına çıkmıştı, tüyleriyse ipek gibi ve pırıl pırıldı. Kediciğe yeşil bir yün yumağı fırlattım ve o da kucağımdaki Pierre'in heyecanlı bakışları altında halının üzerinde yumağı bir o yana bir bu yana yuvarladı.

"Ne isim koymayı düşünüyorsun?" diye sordu Jacqueline. Kucağında, sürekli akan salyası üstünü batırmasın diye boynuna mama önlüğü bağlanmış Alex vardı.

"Safran dedik."

"Tatlıymış. Bebeği bıraksan da yerde onunla oynasa biraz."

"Kuyruğunu yakalamaya çalışıyor. Nasıl hızlı emeklediğini gördün mü? Böcek gibi."

"Kedi kendi başının çaresine bakar," dedi Jacqueline, "Bak şimdi."

Pierre'i yere bırakınca doğruca kedinin üzerine atıldı, kedi de babamın koltuğunun altına giriverdi. Pierre karnının üzerine yatıp yetişemeyeceği yerdeki kediye uzanmaya çalışıyordu.

Daha sonra hayal kırıklığıyla tiz bir çığlık attı. Ben de ona metal ölçü kaşıklarıyla tahta bir çingirak uzattım. Bir eline kaşıkları aldı, diğerine çingırağı.

"Ben de bunun emeklemeye başlaması için sabırsızlanıyorum," dedi Jacqueline, Alex'i dizinin üstünde bir aşağı bir yukarı hoplatıyordu. "Oturmaya daha yeni başladı ama

sürekli düşüp kafasını yere çarpıyor. Etrafına battaniyeler koyuyorum ama nerede battaniye yoksa gidip orada düşüyor.”

“Bahar geldiğinde muhtemelen emekliyor olur, sen de yaramazlık yapacak diye şikâyet etmeye başlarsın. O zamana kadar Pierre de ayaklanır diye tahmin ediyorum, artık ben de arkasından koşturuyor olurum. Baksana şuna.”

Pierre oyuncakları bıraktı ve koltuğun ön tarafından tutunup kendini çekerek ayağa kalktı. Onu izliyor muyum diye bakmak için arkasını döndü ve sırtıarak yeni dişini gösterdi.

“Bahar demişken, siyahlar giyinmeye daha ne kadar devam edeceksin? Kilisedeki şu yaşlı dullara benziyorsun. En azından biraz ruj sürsen.”

“Dulların süs püsle işi olmaz,” dedim.

“Kim demiş? Kayınvaliden mi? Ona bakarsan hayatının geri kalanında karalar giyinmen lazım. Neredeyse altı ay oldu. Yetmez mi artık?”

“Pierre’in büyüdüğünü görmüyor olsam zamanın ilerlediğini asla anlayamazdım. Haftalar birbiri üstüne devriliyor. Örgü ör, kazakları atölyeye götür, biraz daha yün getir. Anneye temizlik ve yemekte yardım et. Pierre’in bezlerini çitile.”

“Bu eve hapsolup saçlarının ağarmasını bekleyemezsin. Bizimkilerin dans gecesine ne dersin? Ya da, bilmem ki, en azından bir arkadaşla sinemaya gitsen.”

“Gidecek kimsem yok ki. Eski okul arkadaşlarımın hepsiyle teması kestim.”

“Peki ya Virginie?”

“Okuldan ve ders çalışmaktan arta kalan bütün vaktini annesinin başında bekleyerek geçiriyor. Sanırım kayınva-

lidem kızcağıza kendi düğününde zorla siyah bir gelinlik giydirecek, tabii o da evlenmesine izin verirse. Bu kadar uzakta yaşıyor olmasaydın keşke.”

“Sorma. Bugün Kuzen Karnig arabayla bu tarafa geliyordu, onu yakaladığım için şanslıyım. Ağabeyin pazarları çok tembel oluyor, tek istediği evin etrafında ufak tefek işlerle oylanmak. Her zaman tamir edecek bir şeyler buluyor. Bazen bebeği onun yanına bırakıp son dedikoduları kaçırmayayım diye kiliseye gidiyorum. Her zaman başımızın üstünde yerin var. Ama belki de bebeği annene bırakıp katedrale gitmelisin. Kayınvaliden kiliseye gidiyorsun diye de laf edecek değil ya.”

“Taşındık diye söylenmeyi daha yeni bıraktı. Ama şimdi de birileri Pierre’e nazar değdirecek diye korkuyor. Pierre’in başlığına bir mavi boncuk dikti ve çocuğa onu giydireyim istiyor. Ama Pierre başlığı her seferinde çıkarıp atıyor. Sonra bir de sarımsak ve mavi kurdeleyle çocuğun peşinden koşması var.”

Kaşıkları emerek yerde oturan Pierre birden elindeki-
lere olan ilgisini yitirdi ve onları fırlatarak yüksek sesle bir terane tutturdurdu, “Ba, ba, ba, ba.”

“Evet,” dedim, “Biz de senden bahsediyorduk. Yemek vaktin geldi.”

O gece yatağımda uzanırken Jacqueline’in söylediklerini düşündüm. Kayınvalidemin hayata bakışı yüzünden karanlığa gömülmüştüm. Mutlu olmak, gülmek, gündelik ev işlerinin dışındaki herhangi bir şeye ilgi göstermek Barkev’in hatırasına ihanet etmektir. Ama doğru değildi bu. Barkev ne benim ne de Pierre’in dünyadan elini eteğini çekip yas tuttuğu bir hayat sürmesini isterdi.

Barkev'in kırkından bu yana katedrale gitmemiştim. Üzerime en güzel siyah kıyafetimi geçirip havam değişsin diye bir pazar oraya gidebilirdim. Tek masrafım metro ücreti ve adak için bırakacağım bozukluklar olurdu.

Birkaç gün sonra bir sabah, önceki günden beri burnu akan Pierre yanakları al al ve hafif bir ateş içerisinde uyandı. Geceleyin birçok kez uyanmış ve kucaklayayım diye sızlanmıştı. Üçüncü uyanışında, böylesi ikimiz için de daha rahat olur diye düşünerek onu benim yatağıma yatırmıştım ki Pierre bunun üzerine inlemeye başlamış, dönüp durmuş, beni tekmeleyip uykumu sürekli bölmüştü. Sabahleyin emzirirken sürekli burnunu çekip homurdandı, pek aç da görünmüyordu. Onu, annemin kahvaltılık sofrasını kurduğu salona götürdüm.

Annem alnına dokundu. "Ateşi var."

"Üşüttü." Pierre'i mama sandalyesine oturttum ve biraz kahvaltılık gevrek yedirmeye çalıştım ama başını çevirerek kaşığı eliyle itti. Sonra da ağlamaya başladı.

Babam odaya girerken kazara kedinin kuyruğuna bastı. Kedi yüksek sesle miyavlamaya başladı, bebek uluyarak ağlamaya devam etti ve babam bağırdı, "Nedir bu kızılca kıyamet? Bu kedi neden hep ayak altında? Bebek neden ağlıyor? İnsana huzur yok mu bu evde?"

Babamın bağırırları Pierre'i daha fazla ağlatmaktan başka bir işe yaramadı. Şimdi iki kulağını birden çekiştirirken bir yandan da sümüğü akıyordu. Onu mama sandalyesinden kaldırdım, nemli bir elbeziyle yüzünü sildim.

Annem çocuğun ağlamasını bastıracak şekilde yüksek sesle, "Sanırım kulağında iltihap var. Belki de iki kulağında birden. Biraz yağ ısıtmaya gidiyorum."

"Aman be kadın, ne bağıırıyorsun?" diye gürlledi babam.

“Eğer kulak iltihabı varsa doktora götürmemiz gerekmez mi?” diye sordum Pierre’in ağlamaları şiddetini artırırken.

Önemsemez bir el işaretiyle bu fikri savuşturdu annem. “En iyi ilaç, sıcak zeytinyağıyla bir parça pamuk.”

“Ben dükkâna gidiyorum,” diye duyurdu babam ve kahvaltısını yapmadan çıktı gitti.

Annem Pierre’in kulaklarına zeytinyağı damlatıp pamukla tıkadıktan sonra ben de onu yatak odasına götürdüm. Ailemin Noel’de hediye ettiği sallanan ahşap sandalyeye oturduk. Sandalyenin ayakları yer döşemesinin üzerinde gıcırdarken ve bebek kucağında biraz olsun rahatlarırken ben de o sızana kadar bir ninni söyledim.

Sallanmaya ve ninniye mırıldanmaya devam ettim. Hafıza köşkünün birçok odası vardı: Biri Barkev’e adanmıştı, bir diğeri Zaven’e ve bir diğeri de Şake teyzeciğime. Her bir odayı ayrıntılarıyla hayal ettim: sandalyeler, masa, halı ve o kişinin hayatından, duvarlara asılmış kareler. Her bir odadaki masanın üzerinde duran vazolara çiçekler yerleştirdim: Şake teyzeciğime kırmızı laleler, Zaven için leylaklar ve zavallı Barkev’im için Noel gülleri. Bir süre sonra gözlerimin ağırlaştığını, beni rüyaların içine doğru çektiğini hissettim. Lütfen güzel rüyalar olsun, diye düşündüm, aksi halde hatırlamayayım onları.

Ertesi gün öğleden sonra babamın dükkânına uğradığımda Paul yalnızdı. Çekiçle ayakkabıyı tezgâha fırlatıp beni karşılamak üzere ileri atıldı.

“Baban on beş dakika içinde dönmüş olur. Beklemek ister misin?”

“Sorun yok. Evde görüşürüz dediğimi iletirsin.”

“Maral, gitmeden, sana sormak istediğim...”

Cümlelerin ortasında durdu. İki kulp gibi başından ay-
rık duran kulaklarının kızardığını fark ettim.

“Evet?” dedim.

“Şey, cumartesi günü dans var.”

“Teşekkürler, Paul. Çok tatlısın. Ablan da insanların
arasına karışmam gerektiğini söylüyor ama henüz hazır de-
ğilim.”

Dükkândan çıkarken, dümensiz bir gemi gibi yanlış li-
mana sürükleneceğim düşüncesi belirdi zihnimde.

Katedrale ilahi başladıktan birkaç dakika sonra girdim
ve kutuya bozukluk atmak ve üç tane mum yakmak için
durakladım. Sonra sıraların arasındaki koridor boyunca
önüme bakarak yürüdüm. Siyah başörtümün üzerindeki
kadife noktalar, yanından geçtiğim sıralardaki insanlara
göz ucuyla bakarken önümde sallanıyordu. Ayağa kalk-
mam gerektiğinde ayağa kalktım ve cemaat oturduğunda
ben de oturdum ama dikkatimi veremiyordum.

Zamanı geldiğinde duayı cemaatle uyum içinde oku-
dum. Bu sözleri çok seviyordum: “Tanrıların Tanrısı, ışık-
ların ışığı, Tanrının kendisi, Babanın evladı ve yaratılma-
mış olan; cennette ve yeryüzünde, görünür ve görünmez
olan her şeyi yaratan Babanın özünden gelen...”

Şake teyzemle kilisedeyken bu sözlerin tekrar tekrar
söylenmesi beni çok heyecanlandırırdı. Babanın evladı ve
yaratılmamış olan ne demekti? Şake teyzeme sorduğumda
sanki hiç sormamam gerektiğini bilmeliymişim gibi bir ifa-
deyle bunun bir gizem olduğunu söylemişti. Kiliseyle ilgili
gizemli olan çok şey vardı: ayinin orta yerinde rahipler per-
denin arkasında ne yapıyorlardı, uzun cübbelerinin altına

ne giyiyorlardı ve komünüyondaki ekmek nasıl oluyordu da İsa'nın bedenine dönüşüyordu? Tanrının yarattığı görünmez şeylere dokunabilmeyi istiyordum. Kilisenin kubbesinden görünürde boş olan gökyüzüne bakar ve melekleri hayal ederdim. Eğer rahip buhurdanlığı onların bulunduğu yere doğru sallarsa dumanların arasından meleklerin silüetini görmek mümkün olabilir miydi? Kanatlarının hışırtısını duyabilir miydim? Melekler cennet gibi mi kokardı?

Çocukken bu tip sorular kendimi özel ama yalnız hissetmeme neden olurdu. Artık, diye düşündüm, özel değilim, sadece yalnızım.

Ayin bittikten sonra girişte gördüğüm birkaç tanıdık simayla sohbet ettim. Yaşlı kadınlardan bazıları annemi sordu. Selamlarını iletceğime söz verdim. Jacqueline haklıydı. Dışarıdaki dünyaya çıkmak, çoğunlukla havadan sudan şeyler de olsa insanlarla sohbet etmek bana iyi gelmişti.

Selam vermek için Peder Avedis'in yanına uğradığımda, cesaretimi toplamayı başarıp ona Andon'u sordum.

"Şirvanyan mı?" diye sordu. "Sanırım, bir ay kadar önce annesi için mum yakmaya gelmişti."

"Bir cenaze, düğün ya da vaftiz için geldi mi peki?"

Peder Avedis beni süzdü. "Bildiğim kadarıyla bir düğün olmadı, genç hanım."

Eve dönünce mektuplarımı karıştırıp, Tapis Shirvan'ın adresinin yazılı olduğu notu bulup paltomun cebine koydum. Kor bir kömür parçası gibiydi cebimdeki kâğıt.

Mart sonlarında güzel, güneşli bir öğleden sonra patronumun atölyesine haftalık ziyaretimi gerçekleştirdim. Saksılarda ve bahçelerde belirmeye başlayan erkenci otlar baharın gelişini müjdeliyordu. Siyah kışlık ceketimin düğmelerini çözdüm. İşim bittiğinde hemen eve gitmek iste-

medim; böylece yolumu Sorbonne'daki İngiliz edebiyatı kütüphanesine çevirdim.

Kütüphane görevlisi, "Maral!" dedi sevinçle, "Seni gördüğüme sevindim. Hangi rüzgâr attı seni buraya?"

"Bu civarda bir işim vardı, ben de selam vermek için bir uğrayayım dedim. Kayıtlı değilim biliyorum ama kitap ödünç alabilir miyim diye merak etmiştim."

"Senin için bir istisna yapabiliriz. Gidip istediğin kitabı alabilirsin."

Bir buçuk saat sonra, bir omzumda içi yün dolu bir çanta ve diğer kolumun altında Charlotte Brontë'nin *Villette* romanıyla kütüphanenin bulunduğu sokağın köşesinde cebimdeki kâğıt parçasını çıkardım. Adresi ezbere biliyordum ama Andon'un mükemmel el yazısına bakmak istemiştim. On beş dakikalık yürüme mesafesindeydi. Saati baktım. Annem muhtemelen fazladan bir yarım saati fark etmezdi ve bebek de ikinci uykusunda olmalıydı.

Altın rengi harflerle TAPIS SHIRVAN yazan vitrinin önünde gergin bir şekilde dikiliyordum. İçeride duvarlara asılı renk renk kilimler ve yerde üst üste yerleştirilmiş halılar vardı. Satış salonunun ortasındaki bir masada orta yaşlı, kelleşmeye başlamış bir adam oturuyordu; Andon'un kuzeni olmalıydı. Ama ondan başka kimse yoktu dükkânda. Arka tarafta kilimlerin tamir edildiği bir oda kesin vardı ve eğer Andon şu anda dükkândaysa orada olmalıydı.

Eşikten adımımı atınca kapının üstündeki zil çingırdadı. Masada oturan adam başını kaldırdı.

"Nasıl yardımcı olabilirim?" dedi ağır aksanlı bir Fransızcayla.

Fransızca yanıt verdim, "Ah, evet, teşekkürler. Andon Şirvanyan'a bakmıştım."

“Kısa süreliğine dışarı çıktı. Önce yemeğe, oradan da postaneye gidecekti. Kendisine mesaj bırakmak ister misiniz?”

“Olur, teşekkürler. Kullanabileceğim bir kâğıt verebilir misiniz?”

Masanın üzerinden bana doğru bir kâğıt destesiyle kalem uzattı.

Bir saniyeliğine durakladım. Kalem, kâğıdın üzerinde hareketsiz kaldı. Sonra Ermenice, *Bu civardan geçiyordum. Seni kaçırdığıma üzüldüm. Pazar günü kilisede olacağım. Maral. yazdım.*

Kâğıdı adama geri uzattım.

Yazdığım şeye baktı, sonra yüzüne geniş bir gülümseme yayıldı. Elimi sıkmak için elini uzattı ve Ermenice, “Maral! Ben Andon’un kuzeni Hrayr Şirvanyan,” dedi. “Andon senden çok bahsetti. Seninle tanıştığıma çok sevindim. Ona Fransızca öğrenmesi için yardım eden kişisin sen. Şimdi Fransızcası çok güzel. Tüm mektuplarımı o yazıyor. Geceleri de İngilizce dersleri alıyor. Onu beklemek ister misin? Hadi otur, ben de bize çay yapayım.”

“Ah, hayır, teşekkür ederim ancak ne yazık ki kalamam. Evden bekliyorlar.”

Bulvara doğru hızla çıktım ve en yakın metro istasyonuna koşturdum. Yanaklarım utançtan al aldı. Kayınvalidem için bu bir skandaldı. Soluklanmak için durdum ve bir dükkânın vitrininde hızlıca yansımana baktım. Saçlarımı kulaklarımın arkasına attım, ceketimin yakasını düzelttim. Pazar gününü beklemek dışında yapabileceğim bir şey yoktu artık.

“Bu hafta gene kiliseye gidiyor. Yakında Protestanlarla da arkadaşlık etmeye başladığını görürsen, bil ki kızımız fanatik olmuş çıkmış,” dedi babam.

Annem, “Maral,” dedi, “Lütfen Peder Avedis’e selamlarımı ilet.”

Kahvaltısını çoktan bitiren Pierre kanepeye tutunmuş, ayakta duruyordu. “Anne,” dedi.

“Şuna da bak sen,” diye onu gösterdi annem.

Pierre kanepeye tutunmayı bırakıp bir adım attı. Birkaç saniyeliğine destek almadan yüzünde tarifsiz bir şaşkınlıkla ayakta durdu.

Kahkaha attım, “Aferin sana Pierre!”

“Aman!” diyerek ellerini çırpıttı annem. “Yürüyor.”

“Tabii ki yürüyor. Ne sandın? Bebekler de nihayetinde yürür, konuşur, tuvaleti kullanır, insanlar ne yapıyorsa onu yapar...” dedi babam.

“Aman ne huysuz bir ihtiyarsın. Torunum şurada ilk adımını atmış, tabii ki heyecanlanacağım,” diye karşılık verdi annem.

Bebek dengesini yitirdi ve poposunun üstüne pat diye düştü. Sonra döndü, kanepeye tutunup kendini çekerek yeniden ayağa kalktı. Seyirci kitlesine gülümsedi ve bir adım daha attı.

Katedrale erkenden vardım ve beyaz dantelli mendilimi kıvrarak sıralardan birine oturdum. Elimdeki mendille bakıp kumaşın tamamıyla kırıışmış olduğunu görünce, dizimin üzerinde düzleştirdim, katlayıp küçük çantama yerleştirdim. Kiliseye girenlerin ayak seslerini duydukça

boynumu sağı sola çevirip bakınmamak için kendimi zor tuttum. Ama en sonunda dayanamayıp omzumun üstünden arkama baktığımda onu gördüm. Üzerinde siyah takım elbisesi vardı ve kolalı beyaz gömleğini giymiş, kırmızı bir kravat takmıştı. Gülümseyerek başıyla selamladı, karşı taraftaki sıralardan birine geçti. Gülümsemesine karşılık verirken yüzümün kızardığını hissettim. Sonra yüzümde halen aynı gülümsemeyle önüme döndüm.

Ayin sona erince heyecanlı kalabalığa karışıp kapıya doğru yöneldik.

“Marbeuf’teki kafe?” dedi Andon.

Başımla onayladım. Yakınlarda bir yer seçmişti ama birileri tarafından fark edilmeyeceğimiz kadar da uzaktaydı. İşgüdüsel olarak, cemaatten hanımlara dedikodu malzemesi vermek istemiyorduk.

Kilisenin avlusuna dağılan cemaat üyelerinin biraz sonra tekrar yan yana gelişleri bir anaforu andırıyordu. Andon’la kısaca bakıştıktan sonra o sokağa çıktı, ben de annemin arkadaşlarından biriyle sohbet etmek üzere orada kaldım. Beş dakikanın yeterli olduğuna kanaat getirmiştim, bu yüzden Bedros’un tam olarak kaç dışının çıktığı ve Jacqueline’le Misak’ın Alfortville’deki yaşamları üzerine acayip sıkıcı bir muhabbete girdim. Tam kendimi kurtaracakken Peder Avedis yaklaştı.

“Şu Şirvanyan bugün buradaydı,” dedi.

“Evet. Onu ben de gördüm,” dedim. Yüzüm kızarmıştı. Yani Peder fark etmişti. Bu, diğerlerinin de fark ettiği anlamına geliyordu. Bu köyde, yaşamlarımız evin önündeki iplere asılan çamaşırlar gibiydi.

Peder Avedis gülümsedi. “Çok hoş bir öğle vakti. İyi günler, çocuğum.”

“Sağ olun, *Der Hayr*,” Başımlla selam verdim.

Peder Avedis başka taraftaki bir aileye doğru yönelince ben de avludan çıktım, sokağın köşesini dönünce birden aceleyle yürümeye başladım. Andon’ın beni beklediği kafeye ulaştığımda nefes nefeseydim.

Ben masaya yaklaşıırken Andon ayağa kalktı ve elimi sıkmak için uzandı.

“Ah, Andon, lütfen bu kadar resmi olmayalım.” Hızlıca önce bir yanağımı uzattım, sonra diğerini.

“Sana limonlu çay sipariş ettim. Umarım yanılmamışındır.”

“Hatırlıyor olman çok hoş.”

“İki yıl unutmak için kısa bir süre.”

“İki yıl oldu mu?”

“Tam değil. Haziranda iki yıl olacak.”

“Bu arada neler yaptın peki?”

“Pek bir şey yaptığım söylenemez. Aynı yerde yaşıyorum. Aynı işi yapıyorum. İngilizce öğreniyorum.”

“Kuzenin bahsetti. Harika bir şey.”

“Ya sen?”

“Yani, biliyorsun, evlendim. Sonra üniversiteyi bıraktım. Bebeğim oldu. Barkev öldükten sonra ailemin yanına taşındım ve eski işime geri döndüm.”

“Başınız sağ olsun. Savaştan sağ çıkıp öyle bir kazada ölmek, tam bir trajedi...”

“Haberin vardı yani?”

“Evet,” dedi. “Peki, bebek nasıl?”

“Bebek iyi, mutlu, sağlıklı, yakında bir yaşına basacak.”

“Bedros Pierre güzel isim,” dedi.

“Peder Avedis’ten mi alıyorsun havadisleri?”

“Kilise bülteni vaftiz törenlerinden bahsediyor.”

“Maral Pegoryan Kaçaryan’ın çorabı kaçmış haberini de bültene koyarlar mı acaba?”

“Değişmişsin,” dedi.

“İyi yönde mi kötü yönde mi?”

“Emin değilim. Sanırım biraz gözümü korkuttun.”

Kahkaha attım. “Bu iyi bir şey.”

“Eskiden çok ihtiyatlıydın,” dedi. “Şimdi seni daha iyi tanıyabileceğim.”

Benim için kalkma vakti geldiğinde metroya birlikte yürüdük. Neredeyse sıradan bir şeymiş gibi Andon’un koluna giriverdim. İkimiz de önümüze bakıyorduk ama damarlarımdaki kanın hızlandığını hissedebiliyordum.

“Bir daha ne zaman buluşabiliriz?” diye sordu.

“Gelecek pazar,” diye cevap verdim.

“Katedralde mi?”

“Havalar güzelleşiyor, tüm sabahı kapalı bir mekânda geçirmek zamanı boşa harcamak gibi. Kafede buluşmaya ne dersin?”

O akşam yemekten sonra Pierre’in doğum günü partisi için annemle ayarlamaları yaptık. Parti iki hafta sonra Misak’la Jacqueline’in evinde olacaktı. Kaçaryanlar ve Sahadyanlar da gelecekti. Annem bebeğe yeni bir kıyafet dikiyordu. Beyaz ceket ve beyaz şort biraz kullanışsız görünüyordu ama ısrar etmişti. Jacqueline pastayı yapacaktı. Vahan Kaçaryan, Pierre’in ilk ayakkabısını yapmak için ayak ölçülerini almıştı.

Biz annemle konuşurken, yeni banyo yaptıırıp pijamalarını giydirdiğimiz Pierre tek adımlık yürüyüşünden iki adıma terfi etmeye çalışıyordu. Projesi üzerinde ısrarla çalışıyor, her seferinde sert bir şekilde poposunun üzeri-

ne düştükten sonra tutunmak için emekleyerek kanepeye dönüyordu. Kanepenin sırtına güzelce yerleşen kedi de bebeğin hareketlerini izlerken uykuya dalmıştı. Bir dizi girişimin ardından Pierre nihayet pes edip yere oturdu, bir yandan da minik yumruklarıyla gözlerini ovuşturuyordu.

Beşiğine yatırdığım Pierre hemen uykuya daldı. Ben de geceliğimi giyip Brontë'nin romanıyla yatağa uzandım. Fakat o gece okumak yerine kitabı göğsümün üstüne açık bir şekilde koydum ve odanın tavanını seyrettim. Pazartesi, salı, çarşamba, perşembe... Andon'u tekrar görmeme daha epey bir zaman vardı.

Ertesi pazar hava sıcak ve güneşliydi. Böyle bir günde baştan aşağı matem kıyafetleri içinde olmak hiç içimden gelmedi. Gene de bir görev duygusuyla siyah, pamuklu bir etek giydim, üstüme de beyaz bir bluz geçirip, zümrüt yeşili bir eşarpıla kıyafetimi tamamladım.

Babam gazetesinin üzerinden beni şöyle bir süzdü, sonra da homurdandı. "Siyahlardan kurtulmanın zamanı gelmişti."

Annem başıyla onayladı. "Hoş görünüyorsun."

"Lütfen kayıinvalideme bir şey söylemeyin," dedim.

"Ona laf mı düşer?" dedi babam.

Pierre'i kucağında tutan annem karşılık verdi. "Zavallı kadıncağız diğer insanların mutluluğuna hâlâ katlanmıyor."

"Bugün biraz geç gelebilirim," dedim. "Sizin için de sorun değilse, biraz yürüyüş yapmak istiyorum."

"Sorun yok," dedi annem. "Birazdan Pierre'i alıp Şuşan'la Virginie'yi ziyarete gideceğim. Merak etme, bir şey söylemem. Öğle yemeğinden sonra miniğimi uyuturum."

Sahanlıkta duraklayıp çantamdan çıkardığım cep ay-

nasında dudaklarıma ruj sürdüm. Sonra merdivenlerden aşağı koşturup avludan geçerek aydınlık sokağa attım kendimi. Büzgülü bol eteğimin hışırtısının ve topuklularımın kaldırımında tıkırdayışının tadını çıkardım.

Kafeye yaklaşırken Andon'un geçen haftaki masada oturduğunu, endişeyle sokağını taradığını gördüm. Beni henüz görmemişti. Gözleri benimkilerle buluşunca el edip gülümsedi.

"Geciktim mi?" Sandalyeme yerleşirken duvardaki saate bir göz attım. "Sadece üç dakika. Geç kalmış sayılmam, değil mi?"

Başını salladı. "Siparişleri vereyim. Çay?"

Onayladım. Andon garsona işaret etti.

"Nasıl geçti haftan?" diye sordum.

"Uzun. Seninki nasıldı?"

"Çok uzun," dedim, "Tedirgin görünüyorsun."

"Tedirgin değilim. Çok erken geldim ve sen gelmeyeceksin diye endişe ederek burada oturdum öylece."

"Neden böyle düşündün ki?"

"Çünkü seni görmeyi çok istiyordum."

"Ben de bütün hafta bunu iple çektim."

"Maral, bilmeni isterim ki, benim haysiyetsiz bir niyetim yok," dedi Andon.

"Öyle bir niyetin olduğunu hiç düşünmedim ki zaten."

"Ben bayağı ciddiyim. Babanla konuşmak istiyorum," diye karşılık verdi.

"Ah, Andon. Ben de oldukça ciddiyim ama henüz yeterli kadar zaman geçmedi."

"Eşinin başına gelenleri duyduğumda, benimle temas kurmanı bekledim. Birbirimizi ne kadardır tanıdığımızı düşünürsen, bence çok uzun zamandır bekliyorum."

“Henüz çok erken.”

“Bunun zamanlamayla ilgili olduğundan emin misin? Belki de başka bir şey var.”

“Mesela?”

“Polonya’dan hangi koşullarda ayrıldığım ve seninle tanıştığımızda üzerimde olan üniforma. Yaptığım şeylerden utanç duymuyorum ama gurur da duymuyorum. Belki de en iyisi bu hikâyeden uzun yıllar bahsetmemek. General Dro, yakın zamanda partisinden ihraç edildi. Birlikte olduğum adamlar Erivan’a geri dönmediler; doğrudan Sibirya’daki kamplara gönderildiler.”

“Ah, Andon. Arkadaşların için çok üzüldüm. Ama mesele bu değil. Yalnızca biraz daha zamana ihtiyacım var.”

“Şimdiye kadar fark etmişsindir, ben sabırlı bir adamım.”

Açık, mavi göğün altında nehir boyunca bir yürüyüşe çıktık. Bir köprüden Sol Yaka’ya geçip biraz yürüdükten sonra Île Saint-Louis’den tekrar Sağ Yaka’ya döndük. Lisemden birkaç blok ötedeki Vosges Meydanı’nda yürüyüşümüzü sonlandırdık. Akşamüstü olmak üzereydi ve Belleville’e dönme vaktim gelmişti. Metro istasyonuna doğru yürümeye başladığımız sırada Andon’un beni öpmesinden daha fazla arzuladığım bir şey yoktu ama o böyle bir şey yapmaya kalkışmayacak kadar kibar biriydi.

“Ayrılmadan önce sana göstermek istediğim bir şey var,” dedim.

“Nedir o?” dedi.

“Beni takip et.” Onu dar geçide doğru çektim. Victor Hugo’daki son sınıfların sevgilileriyle gittikleri tarzda küçük bir ara sokak.

“Bu mu?” diye sordu çevresine bakınarak.

“Tam olarak değil,” dedim.

Onu öptüğümde, sanki bir duble rakıyı bir dikişte içip dünyayı ateşe vermişim gibi hissettim.

Yanağımı yanağına dayadım ve o, “Karanlık duvarları aydınlatıyorsun,” diye fısıldadı.

Daha sonra metronun girişine kadar el ele yürüdük. Girişte durunca, “Önümüzdeki pazar?” diye sordu.

Ahlandım. “Önümüzdeki pazar Pierre’in doğum günü için Alfortville’e gideceğiz.”

“İki hafta görüşemeyecek miyiz?”

“Çok uzun bir süre. Buttes Chaumont’da buluşalım. Belki Pierre’i de getiririm.”

Eve vardığımda Misak, Jacqueline ve Alex bizdeydi. Pazar yemeğini kaçırmıştım ama annem benim için bir tabak ayırmıştı. Babamla ağabeyim salonda tavla oynuyor, annem de bebekleri yatak odasında uyutmaya çalışıyordu. Jacqueline bulaşıkları yıkarken ben de mutfakta, elimde yemeğimle ayakta duruyordum.

“Mutlu görünüyorsun,” dedi. “Ayinden sonra kulağına iyi dedikodular geldi mi?”

“Havadisler bende. Kimseye bir şey söyleme. Andon’la yürüyüşe çıktık.”

“Onun Gümrü’de olması gerekmiyor muydu?”

“Geri dönmedi. Sol Yaka’da, bir kilim dükkânında çalışıyor.”

“Paul hayal kırıklığına uğrayacak. Ama zaten hiçbir zaman pek de şansı olmamıştı.”

“Virginie’yi kayınvalidemden kurtarmaya çalışsa daha iyi olur. Hem yaşı da yaşına daha uygun.”

O gece rüyamda Zaven’i gördüm. Bizim apartmanın merdivenlerindeydik. Soğuk, zifiri karanlık bir geceydi ve

uzaklardan uçakların uğultusu geliyordu. Zaven kolunu bana dolamıştı, ben de başımı onun omzuna yaslamıştım.

“Seni asla bırakmamalıydım,” diye fısıldadı.

Sonra birdenbire yok oldu ve avluda tek başıma kalmadım.

Ayak seslerinin yaklaştığını duydum ve Henri’yle Denise, gölgelerin arasından çıkıp geldi, onların ardından Lipskiler çıkıverdi, sonra da sıska bedenine çuval gibi gelen siyah bir elbise giymiş Şake teyzem. Arkadan bir insan kalabalığı onlara katılmak üzere ilerledi ve onlarca yüzün arasından Latince ve Yunanca öğretmenim Matmazel Lévy’yi, lisedeki iki Yahudi sınıf arkadaşımı ve Misak Manuşyan’ı tanıdım. Hepsi ciddi yüz ifadeleri takınmış, sessizce duruyorlardı avluda. En sonunda Barkev geldi. Topallayarak yürüyordu ve kalabalığı yarararak bana doğru yaklaşıyordu. Yanağındaki morarmış bereye dokundum. “Sensiz çok yalnızım, Marocan,” dedi.

Bir ağacın gölgesindeki bankta kayınvalidem ve Jacqueline'in annesiyle beraber oturan annem bana el etti. "Maral, bu bebek üstünü başını mahvedecek. Baksana, şortu daha şimdiden çimen lekesi olmuş."

Mangalın etrafında toplanmış erkeklerin hemen yanında yere çömelip kollarını açan kayınpederime doğru yalpalayarak yürüyen Pierre'i izlerken, "Öyleyse çamaşır suyu kullanırım ben de," diye karşılık verdim. "Bugün onun doğum günü."

Jacqueline, elinde buharı tüten bir güveçle yanımdan geçti. "Şişler ateşin üstünde, hadi pilav soğumadan masaya gelin."

Yemeğimizi yedikten sonra Agop Mıgırdıçyan udunu çaldı ve karısı Alice de şarkı söyledi. Misak erkeklerin bardaklarına rakı doldurarak masanın etrafını dolaştı.

Kayınperderim bardağını kaldırdı. "Torunum Bedros'un sağlığına."

"Genats!" diye ekledi babam.

"Vaftiz oğlum Bedros Pierre'e!" dedi Misak ve rakıyı kafasına dikti.

Pierre'i kucakladım, boynundan öptüm. "Doğum günü çocuğu!"

Kayınvalidem boğuk bir inilti çıkardı. Dudakları titriyordu, gözyaşları yüzünden süzölmeye başladı.

Annem onun elini tutup, "Ağlama, tatlım. Oğlun cennetten bizi izliyor."

Şuşan gözyaşları arasında figan etti. "Bu çocuk, babasını hiç tanıyamayacak."

Virginie annesinin yanına koşturdu. "Tamam, anneciğim. Hadi içeri girelim."

Virginie onu içeri götürürken Şuşan hıçkırıklara boğulmuştu. "Neden Tanrım? Böyle bir acıyı hak edecek ne yaptım ben?"

Kapı arkalarından kapandığında Jacqueline kulağına eğilip mırıltıyla, "Bir partiyi nasıl mahvedeceğini iyi biliyor," dedi.

"Belki kimsenin hiçbir şey söylememesinden iyidir," diye karşılık verdim.

"Onları kaybeden sadece kendisi değil. Seni hiç düşünmüyor, ayrıca Misak da halen atlatabilmiş değil..."

"Bu atlatılacak bir şey mi, yoksa bir yara izini taşır gibi içinde taşıyacağın bir şey mi bilemiyorum."

"Böyle konuşma. Yeniden mutlu olacaksın. Olacağını biliyorum," dedi.

"Hadi yürüyüşe çıkalım," dedim. "Kimse duymadan sana bir şey anlatmak istiyorum."

Alex ile Pierre'i pusetlere yerleştirdik ve henüz köşeyi bile dönmeden ikisi de uyuyakaldı. Diğer köşeye yaklaşıırken, Jacqueline'e Andon'un bana evlenme teklif ettiğini anlattım.

"Ama yaptığı şeylerden sonra onunla nasıl evlenebilirsin ki?" diye sordu.

"Ne demek istiyorsun?"

"Ne demek istediğimi gayet iyi biliyorsun. Üzerindeki üniformayı gördün."

"Ama Jacqueline, o zaman üniformayı umursamamıştın. Hatta onu savunmuştun. Hatırlıyor musun?"

"Şimdi durum farklı. Savaş bitti. Ve ben Misak'la evliyim."

“Misak ne dedi ki?”

“Andon’la aranızda geçenleri anlattım, o da bu fikirden hiç hoşlanmadı. Misak, Direniş esnasında hayatını riske attı. Ayrıca Zaven’le Barkev’in başına gelenlerden sonra bu bana doğru gelmiyor.”

“Misak Andon’la hiç tanışmadı, üstelik Andon da Nazi değildi. Ölmekle üzerine Alman üniforması geçirmek arasında bir seçim yapmaya zorlanan, Ermeni bir savaş esiriydi. Kıyıdaki şu işe yaramaz duvarın yapımında çalıştı.”

Omuz silkti. “Bana anlatma. O senin ağabeyin. Sen konuş onunla.”

Ama onunla konuşmak istemiyordum. Konuşmanın nereye gideceğini hayal edebiliyordum. Öne süreceğim şeyler onun aptalca önyargılarında daha da fazla ısrar etmesine sebep olmaktan başka bir işe yaramayacaktı.

O gece Belleville’deki evimize döndüğümüzde Andon’u ve ağabeyimi düşünerek dar yatağında uzandım. Ağabeyimin itirazlarına rağmen Andon’la evlenirsem ailemiz yıllarca paramparça bir halde mi olacaktı? Annem konusunda endişelenmiyordum ama babamla, Misak’tan önce ben konuşmalıyım.

İki eş kaybetmiştim ve üçüncüsüne varmayı planlıyordum. Onları kaybetmiş olmak benim suçum muydu? Kollarımı Zaven’in boynuna dolasaydım ve gitme diye ısrar etseydim, kalır mıydı? İlkini daha az ve ikincisini daha fazla sevmiş olsaydım bir şey değişir miydi? O son sabah Barkev’in acısını hafifletmek için söyleyebileceğim bir şey var mıydı?

Sorumluluk duygum, bir anda katlanılmaz bir yük gibi geldi. Bir anlığına bir valiz hazırladığımı ve belki Amerika

kadar uzak bir yere Andon'la kaçtığımı hayal ettim. Ama bunun imkânsız olduğunu biliyordum. Kaçamayacağım tek görev, oğluma karşı sorumluluğumdu ve bu küçük hayat, yuları boynuma takmış, beni sınırlandırıyordu.

En sonunda uykuya daldım ama sonra uyanıp yatakta döndüm durdum, ara ara ışığı açıp bir kağıdı gibi ilerleyen saate baktım.

Rüyamda karanlık bir sokakta yürüyordum. Ay ışığı parke taşlarının üzerine uzun gölgeler düşürüyordu. İlerideki bir binanın girişinde Zaven'i gördüm. Ona doğru yürürken o içeri daldı. "Zaven, bekle!" dedim, ona ulaşmak için adımlarımı hızlandırdım. Ancak binanın girişine ulaştığımda içerisi zifiri karanlıktı. Birisi bir kibrit çaktı. Kibritin alevi yüzünü aydınlattı ve onun Bronx'lu Harry olduğunu gördüm. Dudaklarının arasındaki sigarayı yaktı. "Bu kahrolası savaş hâlâ bitmedi," dedi. Ardımda parke taşlarını döven postal sesleri geldi. Kalbim gümbürdeyerek uyandım.

O hafta ilk azı dişleri çıkan Pierre huysuzdu. Annem çocuğun diş etlerine nane yağı sürüyordu ama Pierre kısa süre sonra tekrar salya akıtmaya, mızımızlanmaya başlıyordu. Hiçbir şeye tahammülüm yoktu. Yemeklerde babamın ne kadar yüksek sesle ağzını şapırdattığına inanamıyor, anneminse yemeği hiç çiğnemedi lüp diye yutmasından aynı oranda dehşete kapılıyordum. Örgü örmediğim, bulaşıkları yıkamadığım ya da bebekle ilgilenmediğim zamanlarda kitap okumaya çalışıyor ama kendimi aynı paragrafı ne yazdığını anlamadan tekrar tekrar okurken buluyordum. Hafta ortasında bir öğleden sonra mahalleye çıktım ama dışarıda olmak lunaparklardaki, kendini değersiz veya

değerli hissettirecek şekilde yüzünün biçimini bozan o güldüren aynalara bakmak gibiydi. Ertesi gün, sokakta yanlarından geçtiğim insanlar sanki her an gözyaşlarına boğulacak gibiydiler.

O haftanın ilerleyen günlerinde babamın dükkânına gittim. Dükkâna vardığımda babamla Paul makineleri kapatıyor ve yerleri süpürüyorlardı. Paul çıktıktan sonra babama Andon'la ilgili her şeyi anlattım: savaş esirleri kampı, General Dro, Alman üniforması, Ermenilerin partisi, Atlantik kıyısındaki duvar, benimle evlenmek istemesi ve ağabeyimin itirazları.

Babam, "İnsan, benim şahit olduklarıma bir kez şahit olduktan sonra," diye girdi söze, "sonu hayat memat meselesi olan iki seçenek arasında seçim yapmak zorunda kaldıysa eğer, başkalarının yaptığı insani şeyler karşısında daha anlayışlı oluyor. Yanlış anlama. Zalimlik başka şey. O Nazi kuklası kurşuna dizilmeyi hak etti. Delattre ise hak ettiğinden azını buldu. Ağabeyinin hislerini anlayabiliyorum ama senin şu genç adamı da anlıyorum."

"Sence ne yapmalıyım *Babig*?"

"Kulağa ne kadar tuhaf gelse de sana ne yapacağını ben söyleyemem. Ağabeyin yola gelir mi bilmiyorum. Andon'un nasıl bir koca ve baba olacağına da sen kendin karar vermelisin."

Yani sorumluluk tamamıyla bana aitti. Misak öfkelenebilirdi ve Kaçaryanlar, özellikle de kayınvalidem, Alman üniforması meselesini duymasa bile her halükarda gücenirdi. Ailesi dünyanın öte ucunda olduğu için Andon'u kıskanıyordum.

En sonunda pazar sabahı geldiğinde Pierre'i parka götürmemeye karar verdim. Yabaniliğimi tüm hafta boyunca üzerimden atamadığımdan Andon'la buluşmak konusunda kaygılıydım ve de mızımlanması imkân dahilinde olan bebek yüzünden dikkatimin ayrıca dağılmasını da istemiyordum. Son görüşmemizden bu yana upuzun iki hafta geçmişti ve onu gördüğümde ne hissedeceğime dair hiçbir fikrim yoktu.

Kahvaltıda annem, "Elbisen hoş görünüyor," dedi. "Kiliseye mi gidiyorsun?"

"Parka gidiyorum," diye cevap verdim. "Bebeğe bakar mısın?"

"Onu götürmediğin iyi oldu. Yağmur yağacak gibi."

"Umarım yağmaz," dedim.

"Olur da yağarsa o oğlanı öğlen yemeğine eve getirebilirsin."

"Hangi oğlanı?"

"O kadar da aptal olmadığımı bunca zamandır sahiden de anlamadın mı?"

Parka vardığımda Andon pazar günleri giydiği takım elbisesi üzerinde, parkın girişinde bekliyordu. Beni görünce gülümseyip elindeki uzun siyah şemsiyeyi salladı. Diğer kolunun altında kahverengi kâğıda sarılmış büyük, tuhaf şekilli bir paket taşıyordu.

İki yanağımdan öptü beni. "Hava yüzünden gelmeyebilirsin diye korktum."

"Bebeği getirmedi."

"Getirilir mi hiç, yağmur indi inecek. Doğum günü için bir şey aldım." Paketi bana uzattı. "Lütfen aç."

Kâğıdı yırttım, paketin içinde dört teker üzerinde duran siyah bir tahta at vardı.

“Çok güzel. Sen mi yaptın?” Oyunağı elimde çevirdim. Yünden yapılmış yelesinden renkli eyerine kadar her detay ince çalışılmıştı.

Andon başıyla onayladı. “Eyeri eski bir kilim parçasından yaptım.”

“Harika olmuş. Pierre buna bayılacak.”

“Sanırım yağmur yağmadan kısa da olsa vaktimiz var. Hadi biraz yürüyelim. Buraya daha önce hiç gelmemiştim ama sen eminim çok iyi biliyor olmalısın.”

“Küçüklüğümden beri gelirim buraya.” Aslında, diye geçirdim içimden, şuradaki ağacın gövdesinde Zaven’le isimlerimizin baş harfleri kazılı, Barkev’le düğün kutlamamızı da gölün kıyısındaki çimenlikte yaptık. “Yılın bu zamanları her gün bir başka çiçek açar burada.”

“Her pazar gelmeliyiz buraya. Biliyor musun, hafta boyunca bir şeyler okurken aklımdan hep acaba bu konuda Maral ne düşünürdü sorusu geçiyor,” dedi Andon ve cebinden küçük bir not defteri çıkardı. “Sana sormak istediğim şeyleri yazdığım bir defterim bile var.”

Dünyada bir sürü erkek vardı ve o sabah Andon’a yüz çevirmiş olsaydım muhtemelen bir başka adamla tanışır ve evlenirdim. Ama bunu yapmadım ve bundan hayatım boyunca bir gün bile pişman olmadım.

“Neden ağlıyorsun?” diye sordu.

Başımı salladım ve omuz silktim.

Bana mendilini uzattı.

Koluma, koca bir yağmur damlası düştü. Başımı kaldırıp, fırtına bulutları bir araya gelirken gittikçe koyulaşan ve daha da uğursuz görünen gökyüzüne baktım. Ağaçların üstündeki yapraklar birbirine karışıyordu. Birkaç yağmur damlası daha düşüp ayaklarımıza çarptı. Damlalar daha

hızlı düşmeye başlarken Andon büyük şemsiyesini açtı ve üzerimizde tuttu.

“Şimdi ne yapalım dersin?” diye sordu.

“Babamla konuşmak istersin diye düşünmüştüm.”

Daha sonra yağmur bardaktan boşanırcasına yağmaya başladı ve bir şimşek gökyüzünde titreşti. Rüzgâra karşı şemsiyeyi sabit tutmaya çabalayarak eve koştuk.

Sözlük

- amot*: Erm. ayıp
anuşig: Erm. tatlım
bızdıg: Erm. ufaklık
babig: Erm. babacık
badarak: Erm. mas ayini
baron: Erm bay
carbig: Erm. becerikli
chértle: Fr. canım, tatlım
çar ağçig: Erm. yaramaz kız
digin: Erm. bayan
Der Hayr: Erm. ("Efendi Baba")
 papazlara hitap sözü
Der Voğormya: Erm. ("Rab
 merhamet et") bir dua
école normale: Fr. Fransa'nın en üst
 düzey üniversitelerine verilen ad
genats: Erm. şerefe
havabur: Erm. tavuk çorbası
Hayasdan: Erm. Ermenistan
hokehankisd: Erm. Ölmüşler için
 okunan dua
Les Boches: Fr. Fransızların
 Almanlar için kullandıkları
 aşağılayıcı bir ifade.
mayrig: Erm. anne
meğa: Erm. tövbe
métèque: Fr. yabancı
mort pour la France!: Fr. Fransa için
 ölüm!
oryort: Erm. genç kadın
parev: Erm. selam
Service du travail obligatoire: Fr.
 Fransızların Alman ordusundaki
 zorunlu hizmeti.
vardtg: Erm. külot
Vive la France!: Fr. Yaşasın Fransa!

Ըշնք հեկի օրատայտը

Işık Hep Oradaydı

Լոյսը միշտ հոն էր

All The Light There Was

Նենսի Գրիգորեան

Nancy Kricorian

վեպ

novel

Թրքերէն

Turkish

(Անգլերէնէ) թարգմանեց

translator (from English)

Չէյնել ճան Կիւնտողտու

Zeynel Can Gündoğdu

Հոկտեմբեր 2019, Ստանպուլ

October 2019, Istanbul

Babamın karanlık bir ruh haline büründüğü zamanlarda söylediği Ermeni özdeyişi geldi aklıma: Şehre iki sepet bok gönderseler, birinin adresi bizim evdir. İşgal şehre gelen bok sepetleriydi, orası kesin, ama en büyük sepet Yahudilere gönderilmişti.

Okulda Denise gibi sarı yıldız takan başkaları da vardı. Kızlardan biri uzun saçlarını aşağıya doğru bırakmış, böylece yıldızın büyük kısmını kapatmıştı. Bir diğeri ceketinin klapasını kıvrarak yıldızı saklamıştı.

Matematik öğretmenimiz Madam Bourdet katı ve zor beğenen bir kadındı ama o sabah telaşlı bir hali vardı. Birçok kez elindeki tebeşiri düşürmüştü ve ikide bir terleyen yüzünü silmek için kazağının manşetine tıktırdığı mendilini çıkarıyordu. Ders bitimine yakın o resmi tavrıyla sınıfa bir duyuru yaptı. “Sevgili kızlarım, şimdi söyleyeceklerimin cebirle bir ilgisi yok ancak Fransa Cumhuriyeti’nin değerlerine yapılan bu son hakarete şahit olmaktan dolayı bu sabah yaşadığım derin teessürü sizlerle paylaşmaktan kendimi alamıyorum. Ve bu onur kırıcı davranışa maruz kalanlarınız için yapabileceğim tek şey, Fransız halkının büyük çoğunluğu adına en samimi özürlerimi sunmaktır. Ders bitmiştir.” Tüm sınıf büyük bir ciddiyetle sınıftan çıkarken Madam Bourdet gözlerini kuruluyordu. Denise kolumu tutup fısıldadı, “Ödev vermeyi unuttu.”

